

✓
ՀԵՐ. ՄԻԱՍԵՐԵԱՆԻ

ՔԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍԻՔ

ԱՆՈՒՆՈՎ ՏԵՏՐԱԿԻՆ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ

ՀԵՐՔՈՒՄԸ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

— 1873 —

ՊԵՐՈՒՆԱԿԱՆ

ՓԱՆԻ ՄԸ ԽՕՍՔ

ԱՆՈՒՆՈՎ ՏԵՏՐԱԿԻՆ

ՔՆՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՐ

ՀԵՐՔՈՒՄԸ

ԿՈՍՏԱՆՆՈՒՊՈԼԻՍ

— 1873 —

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱՆԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

4743

Թ Է Կ Է Լ

Կշռեցաւ 'ի կշիռս և գտաւ պակասեալ
Դասէն Ե. 27 :

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Գեր. Գաղանճեանին — Վերջնական պարտաւոր
Արեւելայոց — Արեւմտայոց — անունով տեսարա-
կին վրա ասկէց առաջ — Անարկտիկէն իջ — ըրած
էինք, և ամենուն դիւրամատոյց ըլլալու համար,
գտնուած տեղերը լրագրոյ միջոցաւ Յարգոյ Հա-
սարակութեան ծանուցինք : Յիշեալ գործոյն գտած
բարիօք ընդունելութիւնը՝ մեզի պարտք կը հա-
մարինք գոհութեամբ սրտի յայտնի ընել :

Նստքէն լսեցինք որ՝ նոյն Գրուածքին պատաս-
խան մը տրուեր է . բնականապէս հետաքննութիւն
ունեցանք նոյնը տեսնել, բայց բաւական աշխա-
տելու պէտք եղաւ՝ մինչեւ որ յաջողեցանք անկէ
օրինակ մը ձեռք բերել :

Ինչ և իցէ նոր տեսարակին մակագիրը այս է
— Բանի իջ Խօս : Անարկտիկէն տեղաւոր հեղինակին
դէմ — : Ինչո՞ւ արդեօք Հեղինակին դէմ, և ոչ անոր
հրահրեալն . հոգ չէ, գուցէ այս ալ նոր ոճ մըն է :
Յիշեալ Տեսարակին հեղինակն է Վեր. Միա-
սերեան . մեզի համար նոյն է, ով որ կուզէ ըլ-
լայ : Վասն զի մեր գործը հեղինակին անձին հետ
չէ, այլ իր հեղինակութեանը կամ գրածներուն
հետ : Մեր խնդիրը անձնական չէ, այլ սկզբուն-
քի : Անձանց դատաստանը մեզի չիյնար, այլ վեր-

նազուհից, որոնք արդէն իսկ տեսեր են զայն, և որոնց մտադիր հպատակիլ է մեր պարտքը:

Յիշեալ գրուածքը երբ ձեռքերնիս հասաւ, անմիջապէս Վերջին Պատգամս և Ահաբարեան մէջ յուղուած վէճին ասպարէզն իջանք, և նոյն վէճին որոշիչ կէտն եղող Փլորենտեան ժողովոյ մեծահռչակ վճռոյն կողմը ուղղեցինք մեր մտադրութիւնը: Բայց ո՞րչափ մեծ եղաւ մեր զարմանքը, երբ տեսանք որ հակառակ կողման խոյննը, այս անգովի հռչակած դիրքերնին՝ թողեր լքեր է, և իր փախուստը ծածկելու համար միայն, որոշեր է ցան և ցիր բնի՞ն իսկ սփռել:

Սակայն գոնէ ուղենար հետեւիլ ան սկզբանք զոր ՚ի գլուխ գրուածոյն կարճանացնէ ըսելով՝ — Որ և իցէ վեճաբանութեանը և վեճաբանական գրութեանը՝ որքէ վեճաբան չէ իրար դէմը: Բայց եթէ ինքե՞րը՝ որուն վրայ է վեճաբանի՝ առի՞ն եւս պարզել —: Բայց անիկա այն տեղուածքը չէ. ըսկըզբունք մը գրեր է դիտաւորութեամբ՝ բնաւ անոր չի հետեւելու:

Ապա թէ ոչ՝ եթէ դոնէ իր դրած սկզբունքին հետեւէր, պէտք էր որ՝ Ակնարկութեան մէջ մեր ըրածին պէս վարուէր: Այսինքն մէջ բերէր, ինչ որ մենք ըսած էինք ՚ի հերքումն երկուստեան ինքեցեաց Գեր. Փաղանճեանի, և անոր ստորագրած Վերջին եկեղեցւոյն, և մի առ մի ցրէր զանոնք, և ապա հաստատէր վերջին պատգամս գրութիւնը, եթէ կրնար:

Նոյնպէս զուցնէր որ՝ Գեր. Փաղանճեանին

մէջ բերած փոփոխի և փոխադրոյ քաջաբանութեան եր՝ Փլորենտեան ժողովոյն սահմանած ձեւը, և ոչ եթէ մեր մէջ բերած վճիռը (Ակնարկութիւն եր. 22 — 24): Վասն զի ինչպէս ամեն ընթերցող յառաջին ակնարկութեան կրնայ տեսնել. այս երկուստեան, որ այնչափ իրարմէ հեռու են կազմութեամբ և ի մաստիւք՝ որչափ երկինք յերկրէ, այս երկուստեան կրսեմ, անհնար է որ միանգամայն կարող ըլլան ճշմարիտ ըլլալ: Կամ մէկը և կամ միւսը պէտք է որ՝ հարկաւ չինծու և խարդախ ըլլայ:

Մենք ցուցինք որ չինծու և խարդախը՝ Սահակեան քաջաբանն չեն է. և թէ Գեր. Փաղանճեան խանդարեր, այլայլեր, յապուեր և յաւելցուցեր է բուն վճիռը, Բնական, ամենապարզ և կարճ ճամբան այն էր որ՝ ինքն ալ ասոր հակառակը ցուցունէր: Քանի որ ասանկ չընէր (արդէն չի ալ կըրնար ընել), կամայ կամ ակամայ կըստիպուի խոստովանիլ մեր ըսածներուն ճշմարտութիւնը և ընդունիլ զայնս իր ամեն հետեւութիւններովը:

Քանի որ ասանկ չընէր՝ կը յաւելունք, պէտք է ինքն ալ համազուի որ՝ առանց ընտրելու ընդունելի և անընդունելի, յարմար կամ անյարմար՝ քանի մը վկայութիւն թառն ՚ի խուռն ՚ի մի վայր խճողելէն՝ բնաւ չի կրնար ձեռնառութիւն մը գրուել իր պաշտպանած դատին, և ոչ իսկ արդարաւ ցընել (եթէ կարելի ըլլայ) Գեր. Փաղանճեանին ախպր նախադատութիւնը և ըրած խանդարմունքը ՚ի վճիռն Փլորենտեան:

Վեր . Միասերեան իր դրօշին հաւատարիմ
չէ , և ոչ իր դրօշակրին ետեւէն երթալու հոգ կը
տանի : Ինք կուզէ գրել . և ասոր միայն փոյթ կը
տանի՝ որ ըսուի թէ բան մը գրեց . ուստի և կը
նայի ժողովելու ամեն բան՝ ինչ որ գտնէ՝ զչարս և
զբարիս , որպէս զի լեցուին իր տետրակին էջերը :

Իսկ մենք համոզուած ըլլալով՝ որ ճշմարտութիւնը ոչ 'ի յուզման կրից և ոչ 'ի շփոթս խառնա-
ճայն խօսից կը գտնուի . այլ 'ի յօդ հանդարտ և
'ի ճիշդ պարզութեան : Ասոր համար փոխանակ
խառն 'ի խուռն բաղխելու իրեն հետ . ինչպէս ինքն
ըրած է առաւել եւո շփոթելով խնդիրը . կուզենք
կարգաւ քննել իր խօսքերը , կշռել անոնց արժէ-
քը . և իր հանած հետեւութեանց ծուլութիւնը
ցուցնելով՝ հերքել զանոնք . բայց յամենայնի այս
պիտոր ըլլայ մեր ոճը և ընթացքը , տեսնուիլ նախ
մեր ախոյեանին հետ վէճին բուն ասպարէզին վրա ,
և ասպա հետամուտ ըլլալ՝ ուր որ գտնենք զինքը :

Խօսքերնիս պարզ և դիւրիմաց ընելու համար՝
'ի դէպ կը դատենք մեր այս գործքը մասերու բաժ-
նել , որոնք երեքէն աւելի չի պիտոր ըլլան :

Առաջին մասին մէջ պիտոր տեսնենք ինչ որ
Վեր . Միասերեանն խօսեր է 'ի հաստատութիւն
Սաթիսեան դրօշին , այսինքն երկու սորոյն եկեղեցեաց և
Ք Արեւելեան եկեղեցւոյ . և ինչ որ ինքը աւելցուցեր է
մէջ բերել Պարթիարտեան ախոյե եկեղեցւոյն սարաբեր-
եմերը քննելու համար :

Երկրորդ մասը՝ Փլորենտեան ժողովոյն և անոր

վճռոյն վրա Վեր . Միասերեանի ըրած խօսքերուն
քննութիւնը կը բովանդակէ :

Երրորդ մասով կուզենք ակնարկութիւն մը
ընել իրեն նոր բռնած գրիցը վրա :

Այս է ահա մեր առաջիկայ գործոյն բովան-
դակութիւնը . բայց ասոնց մատչելէն առաջ պատ-
շաճ կը համարինք համառօտիւ մէջ բերել խնդրոյն
վիճակը , որ կը յուզէր Սահակեան և Վերքեան
Պարթիարտեան մէջ :

ԽՆԴՐՈՅՆ ԲՆԻԿ ՎԻՃԱԿԸ

Գեր. Պաղանճեան Ուղղափառութիւն մի ճանչնալով յէութեան կամ ի հաւատս (եր. 3. և 4.), կը բաժնէր զայն յերկու հոգի՝ եկեղեցի, որոնց մէկը Արեւելեան և միւսը Արեւմտեան կանուանէր : Այս բաժանման, կամ երկու եկեղեցեաց ծագումը Քրիստոնէութեան հետ հասակակից կը դնէր և Արեւելեան անուանած եկեղեցւոյն հետեւեալ յատկութիւնները կուտար. ըսելով՝ թէ Արեւմտեանէն տարբեր և զանազան Արեւելեան եկեղեցւոյն ունի յատուկ կազմութիւն, կացութիւն, կերպաւորութեան եղանակ, օրէնք, ծեսերէն և արարողութիւններէն աւելի ծանր և կենսական, և իր գոյութիւնը կազմող յատկութիւններ, անլուծանելի, անընդհատ սովորութիւն, անարատ, անբռնաբարելի և անեղծանելի իրաւունք, սեփական եկեղեցական բարեկարգութեամբ ինքնութիւն, անմիջական նուիրապետական դլուխ, և յատուկ և առանձին նուիրապետութեամբ վարչութիւն, տարբեր (յԱրեւմտեաց և այն էական) կախումն ի Քահանայապետէն Հռովմայ, զոր միայն իբր Պապ և իբր ընդհանուր եկեղեցւոյ Նախագահ կը ճանչնայ և կը պատուէ : Եւ հուսկ ուրեմն ստոյգ և իրաւացի է որ՝ այս արեւելեան եկեղեցւոյն կազմեալ և

հաստատեալ է միշտ՝ ի սկզբանէ, Քրիստոնէութեան առջին դարերէն, եկեղեցւոյ հետ սկսելով. և յիշատակեալ յատկութեամբ՝ որոնց ջնջումը պահանջելը՝ ընդդէմ է Աստուծոյն, եկեղեցական և մարդկային օրինաց, և հետեւ պահանջողութիւն (վերջ. Պիս.) :

Եւ իր այս դրութիւնը հաստատելու համար բաւական կը համարէր մէջ բերել Փորձեալեան ժողովոյն վճիռը՝ իբր բովանդակիչ վճռոց այլ ժողովոց. զոր ինքը Կոնստանդնուպոլսէն կանուանէր, որով երկու (Արեւմտեան և Արեւելեան) եկեղեցեաց գլուխները (Պապը և Արեւելեան Պատրիարքունք) իրարու հետ կապուեր են, Կոնստանդնուպոլսէն մէկ մէկու իրաւունքները ճանչնալով: Եւ աւելի՛ Պապը ճանչցեր է որ Արեւելեան Աթոռոց իրաւունքները աւարտ և անբաժանելի են. և թէ ասիկա՝ Պապերուն կողմանէ Կոնստանդնուպոլսէն մը առաջ եկած չէ, այլ ընդհանուր ժողովոց դորձքերուն և եկեղեցական կանոնաց մէջ այսպէս աւանդուած ըլլալուն համար. ինչպէս կը բացատրէ եղեր Փորձեալեան ժողովը. Եւ այնպէս որպէս եւայլն բառերով (վերջ. Պիս. եր. 9) :

Ակնարկութեան հեղինակը՝ Ա. կը մերժէր այս դրութիւնը, և կը ցուցնէր որ՝ Գեր. Գաղանճեանին դրութիւնը բոլորովին անգոյ և անհիմն էր: Եւ եթէ ասանկ դրութիւն մը կարող ըլլար տեղի ունենալ, անշուշտ կը վնասուէր և կեղծանէր իր երկու եկեղեցեաց միութիւնը և հասարակ, զոր ին-

քըն կարեւոր դատեր և մանաւանդ իր գրուածոյն հիմն առեր էր:

Բ. կը ցուցնէր որ՝ ~~եթէ~~ Գեր. Գաղանճեանին նկարած՝ արեւելեան եկեղեցւոյ գաղափարը, Ակնարկեան, և մանաւանդ՝ Փոտեան և Կերուլարեան հերձուածոց մէջ ծնունդ առած էր:

Գ. Իսկ ուղղափառաց համար, թէ՛ ի սկզբան Քրիստոնէութեան և թէ՛ եկեղեցւոյ առաջին դարերուն մէջ, այս — Արեւելեան եկեղեցի — . — Արեւմտեան եկեղեցի — անուններն անգամ անծանօթ էին:

Դ. Թէ այս յորձրման շարունակ՝ արտաքոյ եկեղեցւոյ բնութիւն է: Ծագումը, վասն զի թէեւ ետքէն այս յորձրմանները դորձածուեցան նաեւ յեկեղեցւոյ, բայց այն միշտ անյատուկ կերպով, և ոչ երբեք այնու առմամբ և իմացուածով՝ որով կը դորձածէ զայն Գեր. Գաղանճեան: Ըստ այսմ՝ Ակնարկութեան հեղինակին մերժածը՝ Սահմանաւոր արեւելեան եկեղեցին էր. զոր այսօր ալ կը մերժէ շոյն Կերուլ, ինչպէս կը մերժեն զայն բոլոր ուղղափառք. և չի ճանչնար բնաւ երբեք տարբեր և զանազան եկեղեցի. այլ Գեր. կընդունի և կը դաւանի. ըստ այնմ — Հաւատամք ի ՄԻ ՄԱՅՆ . . . եկեղեցի — : Հետեւաբար չի ճանչնար Գաղանճեան Արեւելեան եկեղեցի մը զանազանեալ յԱրեւմտեանէն՝ ինչպէս կըստորադրէ զայն Գեր. Գաղանճեան: Կը հրաւիրենք զՎեր. Միասերեան՝ որ նորէն Կոնստանդնուպոլսէն կարգաւ Ակնարկութիւնը, և յայտնի կը տեսնէ մեր ըսածներուն ստուգութիւնը:

Գեր . Գաղանճեանին իր դրութիւնը հաստատելու համար՝ Փորենաեան ժողովը վկայ կոչելուն զալով, Ակնարկութեան հեղինակը նոյն ժողովոյն բուն վճիռը հարազատ թարգմանութեամբ մէջ բերելով ցուցեր էր որ՝ անիկա հիմն ՚ի վեր կը տապալէր Գեր . Գաղանճեանին խաբուել շէնքը և դրութիւնը, որ և (Գաղանճեանն) չի համարձակելով մէջ բերել ՚ի վկայութիւն կոչած ժողովոյն վճիռը . ձեռնարկեր է խանդարել, այլայլել, յապաւել և յաւելցնել, որպէս զի ՚ի դոյ ելլէ այն երազեալ փոփոխի և փոխաբան զաշխարհիս, որով գոնէ առ երեսո նեցուկ տրուած համարուի վերը յիշուած անհիմն շէնքին :

Ահա այս էր խնդրոյն բովանդակութիւնը և վիճաբանութեան գիւրքը :

Վեր . Միասերեան ուղղակի պատասխանելէն կը զգուշանայ . այլ կը ջանայ որչափ հնար խառնակել . գուցէ կը կարծէ ՚ի խառնածայն խօսից և ՚ի պղտոր մթութենէ բան մը որսալ . անօգուտ աշխատանք, անոտի՛ յոյս . որչափ որ ջանայ այս ճամբով հարկ ՚ի վրա կայ հուսկ ուրեմն խոստովանիլ եթէ զամենայն բէճք աշխատ եղեաք և « Բաւ կա » : Վասն զի մինչև որ ճշմարտութեան Արեգակը չի ծագի՝ անհնար է առատ որսոյ հանդիպիլ :

—

Ա.

Վեր . Միասերեան պաշտպանել կը կարծէ Սուքիասեան դրութիւնը, երբ կըսէ թէ Գեր . Գաղանճեանին՝ Արեւելքցիները կամ Արեւելեան եկեղեցիները իբր մի յիշատակելը զայթակղեցուցեր է Ակնարկութեան հեղինակը : Ի հաստատութիւն բանից իւրոց վրա կը բերէ որ — եթէ այսպիսի Աստուածաբանական հարազատ բացատրութիւն մը զայթակղական է, պէտք է որ հաշտուի ու նախ Պեռնդիկոս Ժ.Պ. Սրբազան Պապին վրա զայթակղի ու զանիկայ դատապարտէ — :

Կը պատասխանենք,

Նախ . Վեր . Միասերեանն՝ իր անձէն չտիւրով, կը կարծէ թերեւս՝ որ մենք ալ Գեր . Գաղանճեանին խօսքերէն զայթակղելու չափ տկարութիւն ունենանք : Եթէ այդ այդպէս ըլլար՝ մենք ալ գուցէ իրեն պէս զայթակղած կըլլայինք, բայց փառք շնորհաց Բրիտանիոյ, որ զմեզ այդչափ փոքրոգի և տկարամիտ չէ ստեղծեր :

Երկրորդ՝ չունինք դարձեալ իր յանդգնութիւնը որ Քահանայապետի մը, այսինքն՝ երկրի վրա Բրիտանիոյ փոխանորդին խօսքը կամ գործքը դատենք, ուր մնաց դատապարտել . ինչպէս ինքը

յանդուզն ժպրհուծեամբ կընէ (յեր . 46 .) : Վա-
սըն զի գիտենք մեր չափը , և կը ճանչնանք մեր
պարտքը :

Երբորդ . աբե-եւ-ն էկեցի յորջորջումը՝ Աստ-
ուածաբանական գիւտ մը չէ , և ոչ Աստուածա-
ծաբանական հարազատ բացատրութիւն մը : Ըսեր
եմ և կը կրկնեմ , այս յորջորջում ծագումը ոչ յե-
կեղեցւոյ , այլ առաջ եկած է . որ թէեւ
եկեղեցւոյ մէջ ալ գործածուեցաւ բայց անյատուկ
կերպով , և ոչ ըստ ճշգրտութեան բանի : Ետքէն եր-
բոր այն մոլար գաղափարը երեւան ելաւ որով կուզ-
ուէր Հին Հռովմի Աթոռոյն հաւատարեցնել՝ նոր
Հռովմի (Կ—Պօլսի) Աթոռը , ան ատեն յիշեալ յոր-
ջորջումը չարաչար նշանակութիւն մը ունեցաւ : Յոյնք
Արեւմուտքը միայն Քրիստոսի փոխանորդին թող-
լով , կուզէին որ Արեւելքը իրենց չորս Պատրիար-
քաց մնայ , կամ մանաւանդ Կ—Պօլսի Պատրիար-
քին վերին իշխանութեան ներքեւ ըլլայ . ուստի և
կը պնդէին որ՝ ինչպէս Հին Հռովմի Աթոռը Առա-
ջին էր և մեծամեծ արտօնութիւններ ունէր . պէտք
էր որ Նոր Հռովմի (Կ—Պօլսի) Աթոռն ալ հաւա-
սար Անոր պատիւ ընդունէր իբր երկրորդ Աթոռ
զկնի նորա . և ըլլալ հրամանատար միւս երեք
(Աղեքսանդրիոյ , Անտիոքայ և Երուսաղէմի) Պատ-
րիարքաց վրա . և նաեւ բարբարոսաց մէջ (այսին-
քէն Հռովմէական Ինքնակալութեան սահմաննե-
րէն դուրս յԱրեւելս) գտնուած վիճակաց եպիս-
կոպոսներուն (այսինքն՝ Հայոց , Վրաց , Քաղզէաց ,

Լոյ և Պարսից) վրա գերագոյն դատաւոր : Մէկ
խօսքով Արեւելեան Պապ կամ Տիեզերական Պատ-
րիարք (համօրէն Արեւելից) : Եւ որովհետեւ Յոյնք
էին որ ըստ այսմ տարազու օրէնսդիր կուզէին ըլ-
լալ բոլոր Արեւելքի , կամ Արեւելեան Աղլայ
և Եկեղեցեաց . ուստի , այս աբե-եւ-ն էկեցի՝ կան-
ուանէր նաեւ յորջորջում էկեցի , իբր նոյնանշան . անանկ
որ Աբե-եւ-ն և Յունական բառերով մի և նոյն բան
կիմանային : Եւ այս աբե-եւ-ն ըսուած էկեցւոյ կըն-
ծայէին այն ամեն յատկութիւնները որով կըսու-
րագրէ զայն Գեր . Գաղանճեան : Յոյնք այս պա-
հանջողութեան յօժարիլ սկսած էին երբ տակաւին կը
ճանչնային Հին Հռովմի Աթոռոյն գլխաւորութիւ-
նը և Անոր հպատակելու պարտքերնին . բայց ան
ատեն մեղմով և իբր շնորհք խնդրելով զայն ՚ի Ս.
Պապից : Նոյն իսկ Քաղկեդոնի Ժողովոյն առթիւը
փորձ փորձեցին նոյնը վերոգրեալ կերպով ձեռք
բերելու , բայց Մեծն Լէոն Քահանայապետը իրենց
դէմ քաջ ախոյեան հանդիսանալով ՚ի պաշտպա-
նութիւն միութեան Եկեղեցւոյ , և արտօնութեանց
այլոց Եկեղեցեաց , յետս առնելու ստիպուեցան այս
իրենց ամբարտաւան պահանջողութիւնը : Վերոյիշ-
եալ Ակակեան , Փոտեան և Կերուլարեան հերձուա-
ծոց ժամանակ կարծեցին Յոյնք թէ ստացան զայն ,
և կը թուէր իմն՝ որ գտնէ ՚ի հերձուածի՝ յաջողած
ըլլան : Բայց աղէկ համոզուեցան երբ տեսան որ
բան մը չէին կրցեր շահիլ և իրենք իրենց մնացած
էին . վասն զի տեսան Փլորենտիոյ Ժողովոյն մէջ ,

որ այն բեւեռն բառը հակառակ իրենց յօժարութեանը անձուկ նշանակութեամբ գործածուած է, Յունաց եկեղեցւոյն համար միայն: Եւ Արեւելեան Յունական եկեղեցւոյ քով կար Հայկական Արեւելեան եկեղեցի մնալ, որ իրենց պէս ուղղակի բանակցութեան կը մտնէր Առաքելական Աթոռոյն հետ, և ոչ ինչ ընդհատ պատուով ընդունելութիւն կը գտնէր Եւգինէոս Գ. Մայրագոյն Քահանայապետէն, որպէս և Հայոցմէ ետքը ուրիշ Ազգերը ըստ կարգի:

Արդ՝ եթէ Յունաց այս մնապարծ կարծիքը, զոր կուզեն նորոգել Գեր. Գաղանճեանն և Վեր. Միասերեան ըստ Եւգինէոսի, արդարեւ հաբազոս ասորոս-աթոնական քաջարութիւն մ'ըլլար, անշուշտ անհետ կըլլային մէկալ Արեւելեան Ազգերը և Եկեղեցիները. և մեր հակառակորդաց պաշտպանութեան ալ ինքնին յօգս կը ցնդէին: Ըսինք պաշտպանել Գեր. ըստ որում անանկ կը համարինք որ՝ այս ըլլայ նպատակին, թէպէտ իրենց ամենայն ճշգրտութեամբ պաշտպանածը Յունաց սկզբունքն է, որ կը դառնայ ի բնաբարձ ջնջումն Հայոց և այլոց Արեւելեան Ազգաց: Բայց գիտնայ Միասերեան որ Արեւելեան բառը այսու առմամբ, ինչպէս կիմանան Գեր. Գաղանճեանն և ինքը ըստ Յունաց, չէ և չի կրնար ասորոս-աթոնական հարազատ քաջարութիւն մը ըլլալ, այլ հերձուածողական, մոլորական և անիրաւի իրաւանց և արտօնութեանց այլոց Ազգաց Ա.

րեւելից: Հոս շատ յարմար կուգայ այն առածը թէ, լաւ է խելացի թշնամին քան զտխմար բարեկամը: Ըստ այսմ ահա ազգային իրաւանց մեր պանծացեալ պաշտպանները՝ մինչդեռ կը կարծեն թէ իրենց պոռոտախօս խառնագոչիւն աղաղակներովը կը բարձրացնեն զԱզգը, իրօք և արդեամբք կուրանան նաեւ անոր գոյութիւնը, որպէս զի ընկղմեն զայն Յունականին մէջ:

Իսկ թէ ի՞նչ է եւրոպէական գործածուելուն բուն նշանակութիւնը. կուզէինք ամբողջ դաս մը աւանդել Վեր. Միասերեանի, բայց որովհետեւ խօսքերնիս երկարեցաւ յայսմ մասին, առ ժամս բաւական կը համարինք համառօտիւ անցնիլ:

Արդ՝ երբ ուղղափառք եղակի կը գործածեն այս Արեւելեան Եկեղեցի յորջորջումը, անով կիմանան այն ազգերը միանգամայն՝ որոնք կը վարուն իրենց սեփական լեզուաւ, ծիսիւր և սովորութեամբք, որոնք հաւանեալ և կամ թոյլ տրուած են Ա. Աթոռէն ի գործադրիլ: Եւ որովհետեւ ասոնք ամենաալ Արեւելք կը գտնուին. ուստի փոխանակ ըսելու Արեւելքի մէջ գտնուած կամ Արեւելեան Եկեղեցի Յունաց, կամ Հայոց, կամ Ասորոց, եւայլն. սովորութիւն եղած է նոյն յորջորջումը ընդարձակ նշանակութեամբ առնուլ՝ նաեւ ամենուն համար միանգամայն, բայց միշտ՝ ոչ ճշդութեամբ բանից և իբր անյատուկ բացատրութիւն մը: Աս եղական բացատրութենէն այս ալ կիմացուի որ՝ յիշեալ անունն տակ նշանակեալ ազգերը Լատին լեզուն և

ծէսը չեն գործածեր : Ինչպէս Լատին լեզուն և ծէսը գործածող ազգերը մէկ անուան տակ կը նշանակուին . ասանկ սովորութիւն եղած է նոյն Լատին լեզուն և ծէսը չի գործածողներն ալ մէկ անուան տակ ամբողջել : Եւ զի Յոյնք Արեւելքի մէջ միւս ազգերէն աւելի հզօր , ծաղկեալ և հռչակեալ էին . անոր համար սովորութիւն եղած է երբեմն ասոնց անունով նշանակել նաեւ միւսներն ալ . այսպէս կոչելով Յունական կամ Արեւելեան եկեղեցի . բայց ոչ երբէք այս յորշորջումը ըստ չարաչար իմացուածոյ Յունաց գործածուեր է , ինչպէս տեսանք վերը :

Ճշգիւ այսպէս կիմանան ամենայն ուղղափառք և մանաւանդ նոյն ինքն Մեծանուն Քահանայապետն Բենեդիկտոս ԺԴ . որ Վեր . Միասերեանի յիշած տեղը . այսինքն նոյն Քահանայապետին յամի 1753 մարտի 25 ին տուած Առաքել սահմանադրութեան Գ . Յօդուածին մէջ . յորում մէջ կը բերէ նաեւ Փրօփականտայի յամի 1702 յունուար 30 ին տուած վճիռը : Ահա սոյն վճիռը — Ըստ առաջարկութեան « Գ . Հ . Տեառն Կարօլոսի Օգոստինոսի Ֆապրանօ » « Քարաուղարի , սուրբ Ժողովն հրաման ըրաւ՝ պատուիրել , ինչպէս ներկայ վճռովս կը պատուիրուի » « ամենայն և իւրաքանչիւր Առաքելական Վերակացուաց (Præfectus) և Քարողչաց (Missionarius) » « Առաքելութեանց , որպէս զի այսուհետեւ անոնց » « մէ մէկը՝ ինչ և իցէ պատճառանօք կամ պատուաւ » « ըստ կաւ չի համարձակի որ և իցէ Արեւելեան

« ազգաց ուղղափառներուն տնօրէնութիւն տալ 'ի » « ծոմս , յաղօթս , յարարողութիւնս (Cærimonia) » « և 'ի նմանիս , որոնք կարգեալ են նոյն ազգաց » « սեփական ծէսին և հաւանեալ Առաքելական Ս . » « Աթոռէն : Ասոր համար նոյն Ս . Ժողովքը կը հա » « մարի թէ՛ չէր և չէ արժան որ յիշեալ Ուղղա » « փառք՝ Հոսովմական Ս . Եկեղեցիէն վերը նշա » « նակուածին պէս հաւանեալ ծէսերուն պահպանու » « թենէն յետս կասին : Եւ այս կերպ վճիռը՝ այս » « պէս հաստատելով և նորոգելով , նոյն Վսեմա » « փառ Հարք պատուիրեցին որ՝ ամենայն վերա » « կացուր և քարոզիչք ամբողջ և առանց խուսա » « փանաց պարտական էին պահել զգոյն : (Հոս կը » « լըմնայ Փրօփականտայի վճիռը , որուն անմիջա » « պէս վրա կը բերէ ինքն Քահանայապետն) Այս » « վճիռը կը պատկանի Արեւելեան Եկեղեցւոյ ուղ » « ղափառներուն և անոնց՝ Առաքելական Աթոռէն » « հաւանեալ ծէսերուն , և Արեւելեան Եկեղեցւոյ ըր » « ծէսերէ Բաղնալը ամենայն յայտնի է . (Orientalem autem » « Ecclesiam omnibus notum est quatuor ritibus consta » « re) . այսինքն են՝ Յունականը , Հայկականը , Ասոր » « ըին և Ղիտին . և այս ամենքը ընդ միով ան » « ուամբ Յունական կամ Արեւելեան Եկեղեցւոյ կը » « նշանակուին » :

Ահա այս է Բենեդիկտոս ԺԴ . Քահանայապետին խօսքը , զոր Վեր . Միասերեանն յապաւմամբ կարեւոր մատին , այլայլութեամբ և փոփոխութեամբ

մէջ բերեր է յեր . 5 . զոր տես վարը (4) : Եւ թէ պէտ երկաթագործի և բոլորագործի շէտեր է քանի մը բառերը , բայց ինչ օգուտ որ ասոնց ամենուն մէջ չեն գտնուիր այն բնորոշութիւնը , հողմակոծ և խրոխտապանծ բառերը և յատկութիւնները , որովք Գեր Գաղանճեան յունական իմն ոգւով և

(1) Ահա իր մէջ բերած հատուածը . «Արեւելեան Եկեղեցին , ինչպէս ամենուն յայտնի է , չորս արարողութիւն կը բովանդակէ իր մէջը . Յունարէն , Հայերէն , Արաբերէն և Ղպտոց , որոնք ամենքը մէկտեղ՝ Յունական կամ Արեւելեան եկեղեցւոյ անուամբ կը նշանակուին » :

Արդեօք Վեր . Միասերեան այնպէս կը կարծէ որ Բենեդիկտոս Քաջանայապետը Յունաց և իրենց առմամբը կը գործածէ . այս Արեւելեան Եկեղեցի յորըրջումը (զոր տեսանք վերը եր . 6-8) . եթէ այսպէս կը կարծէ , գիտնայ որ՝ մեծապէս կը սխալի : Ըստ որում նոյն Մեծանուն Քաջանայապետը հաւասար ուղղափառ Յունաց պատուեց միշտ զՀայոց Եկեղեցին և մեծապարգեւ մեծարեց զայն . բաւական է ընթեռնուլ միայն անոր ատենաբանութիւնները , զոր առթիւ հաստատութեան և տուչութեան Պալիոնի Պետրոս Ա . Բ . և Գ . Պատրիարքաց Կիլիկիոյ խօսած է . յորս կը փայլի Անոր մեծ համարումը Հայոց Եկեղեցւոյն վրա : Եւ եթէ մէկը չուզէր կոյր և զաւացու ըլլալ ճշմարտութեան լուսոյն դէմ , անշուշտ կը տեսնէ Ս . Աթուռյն՝ Հայոց Եկեղեցւոյն ցուցած խնամքը : Վասնորոյ հետ ըլլալով մեզմէ Քաջանայապետաց գործքերը և խօսքերը դատաւարտելու յանգցնութիւնը , զոր (յեր . 5) կուզէ մեզի վերագրել Վեր . Միասերեան , և զոր ինքը արդեամբք և ժպրհութեամբ կընէ (յեր . 12 . և 16) . երախտագէտ զգացմամբ կը պահենք 'ի մեզ' 'ի մասնաւորի նոյն Մեծանուն Քաջանայապետին յիշատակը :

Փոյթեռանդն յունասիրութեամբ ջանացեր է զարգարել իր Յունական Արեւելեան Եկեղեցին . և զորս կը կարծէ հաստատել Վեր . Միասերեանն :

Բենեդիկտոս ԺԳ . Քաջանայապետին խօսքերը ամենայայտնի են , և ամենեւին մեկնութիւն չեն վերցնէր : Մեծանուն Քաջանայապետը թէեւ վրա կը խօսի , և կըսէ թէ Արեւելքի մէջ չորս թե՛ կայ , յորոց կը բաղկանայ Արեւելեան Եկեղեցին , որ Յունական կամ Արեւելեան Եկեղեցւոյ մէկ անուանը տակ կը նշանակուի կամ կիմացուի : Ընդ հակառակն Գեր . Գաղանճեանն (վերջ . պիս . եր . 5 .) կը զրուցէ որ՝ Արեւելեան եկեղեցւոյ տարբեր կացութիւնը թէեւե՛ և արարողութիւններէն աւել ծանր և ցեաւալի յարկաւորութեամբ վրա կը կայանայ՝ որոնք յատուկ եկեղեցի մը կը կազմեն զայն և կը զանազանեն Արեւմտեան եկեղեցիէն : Զոր առաւել եւս կը ռացատրէ և բազմապատիկ յատկութիւններով կը ճոխացընէ , որոնց ստուերն անգամ չիկայ Մեծանուն Քաջանայապետին խօսքերուն մէջ :

Վեր . Միասերեանն՝ փայլուն անուն մը յիշելով՝ անշուշտ ցոյց մը ընել ուզեր է , բայց ինքն ալ համոզուած ըլլալով որ՝ անկից չի պիտոր կրնայ իրեն ստայօգ խօսքին նպաստ մը գտնել , անմիջապէս վրա կը բերէ : — Մեծանունն սբեթ , առանց զարմեան զբանի լռեցնուիլու , ինչո՞ւ այլ և այլ կերպով առնուի : Իսկ վերջնական որոշումն հեղինակը , յԱրեւելեան պահաւ Պատրիարքական Դրոմեան Ժողովարանին համար կը գործածէ — : Ի՞նչ արդեօք կուզէ ըսել Վեր . Միասերեան , թերեւս

կը կարծէ որ՝ Բենեդիկտոս Քահանայապետին խօսքէն՝ զոր վերը յիշեցինք, և զոր ինքը յապաւմամբ փոփոխութեամբ և այլալուծեամբ մէջ բերեր է. ասանկ հետեւութիւն կելլէ, ո՛ր անդր : Ուստի ամփոփենք վերի խօսքերը : Բենեդիկտոս ԺԴ. Մէսերու վրա կը խօսի. Վեր. Միասերեան — Միութիւնը առանց վարչութեան վրա մինակ թանձրացընելու, այլեւայլ կերպով կրնայ առնուիլ — կըսէ : Իսկ Վերջնական տետրակին հեղինակը — յԱրեւելոյ պահեալ Պատրիարքական դրութեան միօրինակութեանը համար կը գործածէ — եղեր : Ուրեմն (ի՞նչ է արդեօք ասոնց հետեւութիւնը) ուրեմն — աւելորդ և ծիծաղական կըլլայ, եղեր, հաւանակորդին զարմանքը — : Ս.յո նշանաւոր տրամաբանութեան խօսք չունինք, և այս մեծ քաջութիւնը Միասերեան մը միայն կրնայ ընել. որ և այս տրամաբանութենէն ետեւ կը կարծէ որ Սկնարութեան բոլոր խօսածը Պատրիարքաց թուերուն փոփոխութեանցը վրա կը կայանայ եղեր, ուստի և անտեղի կը համարի Սկնարկութեան հեղինակին հոնած ճիշդ հետեւութիւնները : Վեր. Միասերեան թէ որ քիչ մը մտադրութեամբ կարդացած ըլլար Սկնարկութիւնը, կը տեսներ անշուշտ եթէ անոր մէջ ըսուածները լոկ թուական փոփոխութեանց վրայ չեն կայանար :

Նոյնպէս եթէ մտադրութեամբ կարդացած ըլլար Վերջնական Պատասխանը կը տեսներ Սոսիալական Սրբեւեան եկեղեցւոյն և անոր անիշխան նախագիտութեան

Բեն հանդամանքները, զորս քաղելով հաւատարմութեամբ մէջ բերեր էր Սկնարկութեան հեղինակը : Երկու տետրակները մէջ տեղ են և Յարգոյ Հասարակութիւնն ինքնին կարող է բաղդատել և ճշմարտութիւնը տեսնել : Ուստի — Խառնաշփոխ խօսք — են ըսելով բան մը չի հետեւիր :

Բ.

Վեր Միասերեան Բենեդիկտոս ԺԴ. Քահանայապետին խօսքերը յիշեց. բայց յայտնապէս տեսնուեցաւ վերը, որ անոնք իր պաշտպանած դրութեանը հետ յարաբերութիւն չունին. կամ այնչափ միայն՝ որչափ որ ունին իրենց մէջ անհամար և անհամար բառերը, ան մասնիկով սկսուած ըլլալուն համար : Ուրեմն ի՞նչ ընէ Վեր. Միասերեան, դրութիւն մը կուզէր հաստատել չի յաջողեցաւ. վկայութիւն մը մէջ բերաւ՝ իր պաշտպանել ուզած դրութեանը չի յարմարեցաւ, նա թէ՛ հակառակ իսկ ելաւ : Ուրեմն ի՞նչ ընէ. կամացուկ մը կը քաջուի վիճաբանութեան բուն ասպարիզէն, և իր խօսքը ամփոփելով՝ կելլէ — Պարբերական —

Լսենք իր խօսքերը. — Պարբերական էլեւանութեան գրեթէ եկեղեցւոյ հետ սկսած — կըսէ : Եթէ ասով միտքը դարձեալ Սոսիալական դրութեան պաշտպանել

է. անշուշտ գրեթէ բառը չի կրնար տեղի ունենալ. ապա թէ ոչ՝ ի՞նչ կերպով պիտոր կրնայ յարմար-
ցընել զայն Գեր. Գաղանճեանի — Եկեղեցւոյ հետք-
ըուն հետ. և նաեւ իր յաջորդ խօսքին հետ : Թե-
րեւս կուզէ ըսել որ՝ — Սուրբիստեան արեւելեան
եկեղեցին — ի սկզբան անդ առանց Պատրիարքա-
կան իշխանութեան, այսինքն՝ առաջին մէջ տեղեկ-
ւելով, ետքէն կամաց կամաց գլուխ ունեցեր է,
Միասերեանի համար ի՞նչ չի կրնար ըլլալ. երբ ըստ
իրեն եկեղեցին մինչեւ անգամ հինգ հարիւր կրնայ
ուսնենալ. ինչպէս պիտոր տեսնենք յառաջ երթա-
լով:

Բայց՝ Միասերեան ինչ որ ուզէ հասկնալ այս
իր խօսքովը. պէտք է գիտնալ որ՝ թէ Մետրապօլի-
տութիւնը և թէ Պատրիարքութիւնը եկեղեցական
կարգադրութիւն են. և ինքն եկեղեցին է անոնց
հեղինակը : Բայց որովհետեւ Միասերեանն Պատ-
րիարքութեան վրա կուզէ խօսիլ, ուստի մենք ալ
անոր վրա միայն ամփոփելով՝ կըսենք որ. Պատ-
րիարքութեան ծագման համար Հեղինակաց մէջ
չորս կարծիք կը գտնենք. Ոմանք կըսեն որ Պատրի-
արքութիւնը գլխաւոր Առաքեալն Պետրոս հաստա-
տեց : Այլք՝ Նիկիոյ ժողովքէն քիչ մը առաջ սկը-
սաւ : Ուրիշները՝ թէ Նիկիական սահմանադրու-
թիւն մընէ. կան ալ որ կըսեն թէ Կ. Պօլսի Ա.
ժողովոյն ատենը սկզբնաւորած է :

Այս չորս կարծիքէն որն ալ ընդունիլ ուզենք,

միշտ զեկեղեցին կը գտնենք Պատրիարքութեանց
ծագման և հաստատութեան հեղինակը, այսինքն՝
կամ մինակ (եկեղեցւոյ) Գլուխը (Պետրոս) և կամ
Գլուխը Անդամոց հետ (Տիեզերական ժողովքը) :
Իսկ եթէ Վեր. Միասերեան կուզէ ցուց-
նել թէ եկեղեցւոյ մէջ Պատրիարքութիւն կայ,
մենք չենք ըսեր երբէք թէ չիկայ. ուստի անօգուտ
կըլլայ իր աշխատանքը : Եւ այս ալ գիտնայ որ ոչ
միայն Պատրիարքութիւն կայ յեկեղեցւոյ, այլ և
հին մէկ կարգադրութիւն մըն է այն : Որ և ի՞նչ
սկզբանն՝ Հռովմայ Աթուէն ետե՛ւ՝ Երկուք էին, Ա.
ղեքսանդրիոյ և Անտիօքայ, ետքէն երկուք ալ
աւելցաւ՝ Երուսաղէմի և Կ. Պօլսի. յետոյ ուրիշ-
ներ ալ. անանկ որ հիմակ կաթողիկէ Հռովմէական
եկեղեցւոյ մէջ ինք Պատրիարքական Աթու կայ,
որք են Կ. Պօլսի, Աղեքսանդրիոյ, Անտիօքայ,
Երուսաղէմի, Կիլիկիոյ, Բաբելոնի, Վենետիոյ, Լիս-
պոնայ և Սրբեւելեան Հնդկաստանի, որոնք հետ-
զհետէ ծագումն, վերանորոգութիւն և փո-
խադրութիւն ունեցեր են :

Վեր. Միասերեանն իր խօսքը շարունակելով
կըսէ — Առաջին յայլ և այլ տեղեւ եկեղեցիներ ինչ հաստատե-
ին և անոնց վրա հովիւներ ինչ հարգէին և իրաւաստիւն ինչ հո-
ծածէին : Զոյն ընթացի եր և անոնց յաջորդացը — : Ուրեմն,
ի՞նչ է ասոր հետեւութիւնը : Եթէ ասով կուզէ
ինքը հաստատել որ Առաքեալք և իրենց յաջորդ-
ները Պատրիարք էին, կամ թէ Պատրիարքական
իշխանութիւն կը վարէին, ան ատեն հարկ կըլլայ

ըսել որ աշխարհքիս մէջ գտնուած ամեն եպիսկոպոսներն ալ Պատրիարք են, այսինքն կարողութիւն ունին Եկեղեցիներ հաստատել և անոնց հովիւներ կարգել և իրաւասութիւն դործածել. ըստ որում ինչպէս 'ի մասնաւորի Տրիտենդեան սուրբ Ժողովքը կը սորվեցնէ, ամեն եպիսկոպոսներն ալ յաջորդ են Առաքելոց: Եւ եթէ ասոնց կարգած Հովիւներ ալ եպիսկոպոս են՝ ինչպէս պէտք է որ ըլլան, այն ատեն Պատրիարքութեանց և եպիսկոպոսութեանց առջեւ չէինք կրնար առնուլ, ամեն գիւղ և նաեւ տուն Պատրիարք և եպիսկոպոսներ պիտոր ունենային, կարողութեամբ առաւել եւս աճելու:

Բայց ըսենք որ ամեն մէկ Առաքելոյ մէյմէկ յաջորդը Պատրիարք եղած ըլլայ: Հոս ալ շատ մը անտեղութիւններէ զատ. ո՛ր արդեօք պիտոր գըտնէ ինքը ամեն մէկ Առաքելոյն յաջորդող Պատրիարքական Աթոռները. մինչդեռ նոյն իսկ ինչն երրորդ դարուն հաղիւ հինգ Պատրիարքական Աթոռ գտած է (եր. 6):

Ռիանալ պէտք է որ Քրիստոս իր եկեղեցին հաստատելով՝ անոր գլուխ կարգեց զՊետրոս և ըրաւ զանիկա կեդրոն միութեան և հովիւ իր բովանդակ Հօտին. Պետրոս իր այս գերագոյն իշխանութեան Աթոռը 'ի Հռովմ հաստատեց, և հոն մարտիրոսութեամբ կնքեց իր կեանքը: Իրեն ուղղակի, այսինքն՝ իշխանութեան լրութեանը, յաջորդ եղան Քահանայապետը Հռովմայ. որոնք ա-

նով որ Պետրոսի տեղը կը յաջորդեն՝ Աստուածացին իրաւամբ կը յանձնուի իրենց Քրիստոսի բովանդակ Հօտը. այնպէս որ եպիսկոպոսութեան հետ կընդունին տիեզերական վարչութեան իշխանութիւնը: Իսկ միւս առաքեալք թէպէտ ընդ հպատակութեամբ սոյն գերագոյն իշխանութեան գլխաւորի իւրեանց, ամեն տեղ՝ ուր որ Քրիստոսի հաւատքը քարոզեցին մասնաւոր եկեղեցիներ հաստատեցին, և հովիւներ կարգեցին, որոնց վրա կը հսկէին. բայց իրենք սեփական աթոռ չունեցան: Ուստի և ոչ ուղղակի յաջորդութիւն: որ կարող ըլլանք ըսել թէ, այս ինչ Աթոռը այս անուն Առաքելոյն է և այն ինչ միւսին. ինչպէս կըսենք որ Հռովմ Աթոռ է Գլխաւոր Առաքելոյն Պետրոսի. այլ այսպէս թէ եպիսկոպոսունք յաջորդ են Առաքելոց յեպիսկոպոսութեան. ըստ այսմ եկեղեցւոյ սկիզբէն կը գտնենք նախ, զՊետրոս իշխան Առաքելոց և Գլուխ ընտրեալ Հօտին Քրիստոսի և ընդ նովաւ զայլ Առաքեալս, և ապա զՔահանայապետն Հռովմայ յաջորդ Պետրոսի և ընդ նովաւ զեպիսկոպոսունս իւրաքանչիւր թեմից և վիճակաց:

Այս եպիսկոպոսներէն անոնք որ գլխաւոր քաղաքաց, կամ գաւառաց մայրաքաղաքներուն եպիսկոպոսութիւնը կը վարէին, անոնք իրենց գանուած գրիցը պատճառաւ՝ գաւառին մէջ եղած միւս եպիսկոպոսաց վրա առաւելութիւններ կըսկսէին ունենալ, որ և հետզհետէ յեկեղեցւոյ կարգադրուելով և կանոնի առնուելով, այսպէս ամեն

գաւառ իր Մետրապօլիտը ունեցաւ : Ասոնցմէ աւելի ընդարձակ վիճակ ունեցողներ էքզարք կամ Բռիմաս անուանեցան , որ ըստ մեզ կը թարգմանի Պահերէց կամ Նախագահ :

Իսկ Աշեքսանդրիոյ և Անտիօքայ եկեղեցիքն իբրեւ ՚ի Պետրոսէ հաստատեալ և մասնաւոր իմն օրինակաւ պատուեալ ՚ի նմանէ , թէ ընդարձակ վիճակ և թէ առաւել իրաւասութիւն և պատիւ ունեցան քան զայլ Մետրապօլիտս և զՊահերէցս իսկ : Այսինքն՝ մէկը (Աշեքսանդրիոյ) յեզիպոսս , որոյ մասն էին նաեւ Լիբիա և Պենտապօլիս գաւառները . միւսը (Անտիօքայ) յԱսորիս , որուն իրաւաբանութիւնը կը տարածէր Ասորիքի , Կիլիկիոյ , Միջագետաց , Պաղեստինոյ և Սրաբիոյ գաւառաց վրա , որ և մէկ անուամբ Աբե-է-ժ կամ Աբե-է-ժան կոչուի : Կանուանէր ըստ բաժանման Հռովմէական ինքնակալութեան : Ասոնք էին բուն Պատրիարքութիւնք , որով պատուեցան ետքէն ուրիշ քանի մը եկեղեցիք ալ :

Այն՝ որ կամայ կամաց սովորութեամբ տեղի ունենալ սկսած էր , Նիկիոյ ժողովքը կանոնի տակ առաւ ըստ տանելոյ պարագայից ժամանակին . և ասոնց ամենուն օրինակ տուաւ Հռովմէական գաւառին բարեկարգութիւնը : Եւ որովհետեւ Մելիտոսեան և Արիստեան հերձուածոց պատճառաւ Եզիպոսս առաւել եւս վրդովեալ էր . վասնորոյ սն մասին վրա աւելի որոշ կը խօսի . այսպէս . « Աշեքսանդրիոյ եպիսկոպոսն ունիցի իշխանութիւն

« ՚ի վերայ Եզիպոսի , Լիբիայ և Պենտապօլիայ :
« Վասն զի և Հռովմայեցւոց եպիսկոպոսին այս սո-
« վորութիւն է . սոյնպէս և յԱնտիօք և յայլ գա-
« ւառս իւրաքանչիւր եկեղեցի ունիցի զիւր իրա-
« ւունս . և իւրաքանչիւր տեղւոյ եպիսկոպոս
« կարգեսցի հաւանութեամբ եպիսկոպոսապետին » :

Բայց երբ Վեր . Միասերեան այս կանոնը ըստ մասին մէջ կը բերէ , ինչ աղեւօք կուղէ հաստատել , թերեւս կը կարծէ թէ ասկից ան հետեւութիւնը կելլէ որ՝ Առաքեալք և անոնց յաջորդները Պատրիարք էին և կամ են . և կամ Հռովմայ Աթոռն ալ մեկալնոնց հաւասար մէկ Աթոռ մըն է : Սրդարեւ անիմանալի է անոր այս կանոնը մէջ բերելուն վախճանը , որ և ոչ իսկ իր առաջըրած խօսքերուն հետ յարմարութիւն ունի :

Թէպէտ ինքը այս կանոնին առաջին և վերջին մասերը յապաւեալ մէջ բերեր է . բայց պէտք է դիտնալ որ անոնք շատ կարեւոր են . զանց եղած վերջին մասը վերը դրինք . իսկ առաջին մասը՝ որով կըսկզբնաւորի յիշեալ կանոնը՝ այս է . — Եկեղեցին Հռովմայ միշտ կալու զգլխաւորութիւն — (Լապէ . Հաւաք . Ժող . Հտ . Գ . Ժ . 813 .) : Որուն ետեւէն կուգայ , — կալցի և Եզիպոսս , որպէս զի Աշեքսանդրիոյ եպիսկոպոսն — եւայլն (անդ .) : Վկայ է ասոր նախ և առաջ Քաղկեդոնեան ժողովքը , յորում նոյն կանոնը այս կերպով մէջ բերուած և ՚ի հարց անտի միաձայնութեամբ ընդունուած է . (Նիստ ԺԶ .) :

Նոյնը կը հաստատուի յիշեալ կանոնին Սրա-
բական թարգմանութենէն :

Նաեւ մեր Հարքը, Ստոյ Է. Ժողովքին մէջ, զոր
գումարեց Մխիթար Կաթողիկոս յամի 1342 Կոս-
տանդին Գ. Թաղաւորին առեանը, և ներկայ էին
բազմաթիւ Արքեպիսկոպոսոսներ, Եպիսկոպոսոսներ,
Վանահարք և այլ Աւագ Եկեղեցականք, կը վկա-
յեն 84. յօդուածին մէջ թէ — Ս. Հարք Ժողովեալ
» ՚ի Ս. Սիւնհոգոսն Նիկիական, որոյ սահմանք և
» կանոնք կարի իմն ընդունելի են առ մեզ, վճիռ
» ետուն, եթէ ՀՌՈՎՄԷԱԿՅՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ԳԼՈՒԽ Է
» ԱՅԼ ԱՄԵՆԱՅՆ ԵԿԵՂԵՑԵԱՅ, որոյ (Հռովմէական
» եկեղեցւոյ) Գլուխ է Պապն : Վասնորոյ (վրա կը
» բերեն մեր Հարքը) վասնորոյ և Կաթողիկոսն
» Հայոց և այլ Պատրիարքոսք են ընդ իշխանու-
» թեամբ նորա — (Մանսի Հո. ԻԵ. եր 1222.) :
Նոյն իմաստը կը կրկնեն դարձեալ 91. յօդուածին
մէջ, յորում այսպէս կը խօսին. « Մեր քաջ իսկ
» ունիմք զայս ՚ի ԳՐՈՒՄԾՅ, զի յառաջին և յերկ-
» ըրորդ Ժողովն Նիկիոյ (այսինքն) Նիկիայ և Սար-
» դիկեայ) Հարք վճիռ ետուն, եթէ Եկեղեցին
» Հռովմայ գլուխ է այլոց Եկեղեցեաց. նոյնպէս
» Հռովմէական Քահանայապետն գերադոյն է քան
» զայլ Քահանայապետս : Արդ մեր զայս այսպէս
» ասեմք և ունիմք, ոչ վասն այնք միայն՝ զի ՚ի
» սրբոյ Ժողովոյն այնպէս է սահմանեալ. այլ զի
» Քրիստոս Պետրոսի յանձն արար զիշխարս իւր
» առ ՚ի արածեալ » :

Սոյն այս վարդապետութիւնը յայտնապէս կը
տեսնուի Նիկիական Ժողովոյն ուրիշ գործերէն
ալ : Հոս մէջ բերենք այն երկու կանոնը, զորս
յիշեալ Ժողովքէն իբր քսան տարի մը ետքը Յու-
լիոս Ա. Սրբազան Քահանայապետը իբրեւ կանոնս
Նիկիոյ կը բերէ Արեւելքի Եպիսկոպոսաց գրած
թղթին մէջ : Որք են

Ա. « Զէ արժան առնել Ժողովս առանց կամաց
» Քահանայապետին Հռովմայ » :

Այս կանոնը կը գտնուի նաեւ մեր Ճառքնա-
րին մէջ ՚ի վարս սրբոյն Աթանասի, հետեւեալ կեր-
պով. « Յուլիոս Եպիսկոպոսն Հռովմայ գայ ՚ի Ժո-
» ղովն Սարգիսիկեայ (այսինքն իր տեղապահներովը) .
» զի ոչ էր արժան առանց նորա կամացն Ժողով
» լինել ըստ սահմանի ուղղափառաց (1) » :

(1) Նոյն բանը կը յիշեցնէ նաեւ Քաղկեդոնի Ժողովքին
մէջ հանդիպած այն նշանաւոր դէպքը : Երբոր Հարք ամենը
ըստ կարգի բազմեցան ընդ որս և Դէոսկորոս Աղեքսանդրիոյ
Հայրապետը. Հռովմայ Քահանայապետին առաջին փոխա-
նորդը Պատկազինոս ամենէն առաջ խօսքի սկսելով ըսաւ « Զե-
» բանեալ և զառաքելաշնորհ Եպիսկոպոսին Հռովմայ, որ է՝
» զլուս ամենայն եկեղեցեաց, առ ձեռն պատրաստ ունիմք
» զհրաման, որով պատուիրէ նա, զի Դէոսկորոս մի նստցի
» ՚ի Ժողովի. այլ կացցէ ՚ի միջին վայրի տալ համարս : Ի կա-
» տարումն այսր հրամանի պարտ է մեզ փութալ » : Երբոր
հարցուցին թէ ի՞նչ յանցանքի համար կուղեն որ Դէոսկորոս
իր տեղէն ելլայ : Ղուկենտիոս Քահանայապետին միւս փո-
խանորդը պատասխան տուաւ. « Զի յանդգնեցաւ Ժողով առ-
» նել առանց իշխանութեան Առաքելական Աթոռոյն, որ ոչ

Երկրորդ կանոնը այս է «Զի ամենայն եպիսկո-
 » պոստոնք զորոց ծանր ամբաստանութիւն ինչ ի-
 » նիցի կամ զծանր յանցանաց բանք իցեն . քա-
 » նիցս և պէտք լիցին՝ բողոքեցեն համարձակ
 » (կամ աղատօրէն) առ Առաքելական Աթոռն , և
 » ապաստան լիցին առ նա՝ որպէս առ մայր . զի՛ր
 » նմանէ՝ որպէս միշտն սովորութիւն եղեւ , գթու-
 » թեամբ դատեսցին , ջատագովեսցին և զերծ-
 » ցին : Քանզի հնադոյն հեղինակութիւն Առա-
 » քելոց և յաջորդաց նոցին և կանոնաց՝ նմա ըն-
 » ծայեն զամենայն ծանր եկեղեցական դատս և
 » զդատաստան եպիսկոպոսաց . վասնորոյ և յանցա-
 » ւոր են եպիսկոպոսունք՝ որք այլազգ վարիցին
 » ընդ եղբարս իւրեանց , և ոչ որպէս հաճոյ
 » թուիցի Սրբոյ Աթոռոյն » :

Այս երկու կանոնաց ակնարկութիւն է Եզրիպ-
 տոսի եպիսկոպոսաց առ Փելլիքս Բ. (335-365)
 գրած թղթին սա հետեւեալ խօսքերը . — Պիտեմք՝
 » եթէ ՚ի մեծ ժողովն Նիկիական 318 եպիսկոպո-
 » սաց , ամենեցուն հաւանութեամբ հաստատեցաւ

» եղեալ է և ոչ լինել երբեք կարէ » (Ապոլէ Հտ . Գ . Հաւաք .
 » 95.) : Վրա բերաւ Պատկաղինոս . « Մեզ չեն կամք՝ Հրամա-
 » նի երանեալ և Առաքելաշնորհ Քահանայապետին , որ
 » զխնամա Առաքելական Աթոռոյն յանձին ունի . կամ եկե-
 » ղեցոյ կանոնաց , և կամ դարձեալ հարցն սահմանաց ընդ-
 » դէմ զհակառակն դործել » : Ուստի և ըսուեցաւ Ղէոսկո-
 բոսի ելլել աթոռէն և մէջ տեղ նստիլ իբրեւ դատելի . և հը-
 բամանը ճշդիւ կատարուեցաւ (Նիստ . Ա .) :

» (esse roboratus) թէ չէ արժան տանել ժողովն , և ոչ դա-
 » տապարտել զեպիսկոպոսունս առանց վճռոյ (sen-
 » tentia) Քահանայապետին Հռովմայ : Սակայն Հե-
 » բեռիկոսք՝ որք հանապաղ նեղեն զմեզ , և նիւ-
 » թեն զկորուստ մեր . զայս և զայլ բազում կա-
 » բեւոր գլուխ սիւնհոգոսականս հրոյ ճարակ ե-
 » տուն և բարձին առ ՚ի մէնջ . որպէս զի դիւրաւ
 » կարացեն ըմբռնել զմեզ :

Ետքէն նոյն եպիսկոպոսունք այս ալ կաւել-
 ցընեն թէ « Հանգոյն ամին ՚ի նոյն Նիկիական Հարց
 » համաձայնութեամբ սահմանեցաւ . զի եթէ ոք
 » յեպիսկոպոսաց կամ զդաւառակից եպիսկոպո-
 » սունս Մետրոպոլտաց և կամ զդատաւորս հա-
 » կառակս ինքեան համարեցի , բողոքեցէ առ Ա.
 » Աթոռ Հռովմայ , որում ՚ի նոյն ինքն ՚ի Քրիս-
 » տոսէ յատկապէս շնորհեցաւ ՚ի վերայ այլոցն իշ-
 » խանութիւն կապելոյ և արձակելոյ » :

Յիշենք նաեւ Նիկիական Հարց առ Սուրբն
 Սեղրեստրոս գրած թղթոյն այն նշանաւոր հա-
 տաւածը , որով կը խնդրեն , որպէս զի իբրեւ Առ-
 քելոս հաստատէ իրենց սահմանը . « զի՛ կըսեն ,
 » օրէնսդրութիւն մեր միաբանեալ ընդ հրամանի
 » Սրբութեան Քո , մարթացի ունել զհաստատու-
 » թիւն » . (առ Բարոնիոսի յամի 325 .) :

Նիկիական վարդապետութիւնը վասն զլիա-
 ւորութեան Աթոռոյն Հռովմայ կը հաստատուի և
 եւս Սարդիկեայ ժողովոյն հետեւեալ երեք կա-
 նոններով . որք են

Կան Գ. Եթէ 'ի դաւառի ուրեք երկու եպիս-
 » կոպոսունք դժտութիւն ընդ միմեանս ունիցին ,
 » մի ոք 'ի նոցանէ իշխեսցէ կոչել զայլոյ դաւառի
 » եպիսկոպոս 'ի քննութիւն դատի իւրոյ : Այլ եթէ
 » ոք 'ի նոցանէ բողոքեսցէ առ Եպիսկոպոսն Հռով-
 » մայ , պահեսցի զոր ինչ Սա սահմանեսցէ :

Կան Գ. «Եթէ եպիսկոպոս ոք՝ դատաստա-
 » նաւ սահմանակից եպիսկոպոսաց ընկեցեալ յիշ-
 » խանութենէ իւրմէ՝ դիմեսցէ առ Եպիսկոպոսն
 » Հռովմայ , մի ոք իշխեսցէ նստիլ յաթոռ նորա ,
 » մինչեւ իցէ Եպիսկոպոսին Հռովմայ տուեալ վը-
 » ճիւ վասն նորա :

Կան Ե. «Եթէ ամբաստանեալ եպիսկոպոս ոք՝
 » դատաստանաւ դաւառակից եպիսկոպոսաց մեր-
 » կացի յիշխանութենէ իւրմէ , և դիմեսցէ առ
 » Երանելի Եպիսկոպոսն Հռովմայ առնել ինքեան
 » իրաւունս . եթէ արժան դատեսցի Սա՝ զրեցէ
 » առ Եպիսկոպոսունս ոքը 'ի սահմանս դաւառին
 » են՝ վերստին զգուշագոյնս քննել զգատն : Եւ
 » եթէ ամբաստանեալն ազաչեսցէ զԵպիսկոպոսն
 » Հռովմայ զի 'ի կողմանէ իւրմէ (e latere suo) առա-
 » քեսցէ երիցունս 'ի նոյն գործ քննութեան , յիշ-
 » խանութեան նորին է առնել որպէս և 'ի դէպ դա-
 » տեսցի : Եւ եթէ հրամայեսցէ Նա (Եպիսկոպոսն
 » Հռովմայ) առաքել (ղովմանս) , զի իշխանութեամբ
 » առաքչին իւրեանց առաջիկայ լինելով եպիս-
 » կոպոսաց դատ արասցեն , եղիցի 'ի հաճոյս նորին :
 » Ապա թէ 'ի վճարումն իրացն բաւական զեպիս-

» կոպոսունս համարեսցի , արասցէ՝ որպէս զիարդ-
 » հաճոյ թուեսցի իմաստուն խորհրդոյ նորա » :

Այս կանոնը ամբողջ կը գտնուի նաև Յովհան-
 նու Իմաստասիրին հաւաքած կանոնագրոյն մէջ
 (ԳԼԻԳ.) :

Մէջ բերենք նաեւ նոյն Սարգիսիկեան Հարց առ
 Սուրբն Յուլիոս Քահանայապետ դրած թղթոյն այն
 նշանաւոր խօսքը . « Կարի բարիօք և յոյժ 'ի դէպ
 » է զի Քահանայք Տեառն իւրաքանչիւր դաւա-
 » ռաց առաջի արասցեն զիրան առ Քլուխն այս է՝
 » առ Աթոռ Առաքելոյն Պետրոսի » :

Ահա Նիկիական — Սարգիսիական վարդապետու-
 թիւնը յաղագս գլխաւորութեան Քահանայապետին
 Հռովմայ որ հիմնուած է սուրբ Աւետարանին մէջ
 Քրիստոսի Տեառն մերոյ խօսքերուն վրա , և որուն
 համաձայնած են յաջորդ Տիեզերական ժողովքներն
 ալ նոյն կերպով մինչեւ ցայսօր ժամանակի . որոնց
 եթէ յայտմ մասին ամեն խօսքերը և գործքերը
 մէջ բերել ուզէինք՝ անշուշտ հարկ կըլլար առան-
 ճին հատոր մը յօրինելու : Հոս այս ալ նկատել
 արժան է որ՝ մինչդեռ մէկալ Աթոռոց համար ,
 սահմանաբար կը զուրցուի — Իւլի , Իւլի — եւայլն .
 երբ խօսքը Հռովմայ Աթոռոյն կուգայ , բացար-
 ձակ և պատմաբար կը յիշուի — Իւլի , Իւլի —
 եւայլն : Վասն զի Հռովմայ Աթոռոյն արտօնու-
 թիւնքն 'ի Քրիստոսէ տրուած են իրեն և ոչ 'ի Տիե-
 ղերական ժողովոց , յորոց միայն հրատարակուած
 են և յարգանք ընդունուած :

Գ.

Վեր. Միասերեանն Նիկիոյ ժողովքը կը ձգէ .
և կը դիմէ Եփեսոսի ժողովոյն , յուսալով գոնէ
հոն նպատաւոր բան մը գտնել . բայց անկից մէջ
բերած դէպքը ոչ երբեք «բնիկ» եկեղեցւոյ վրա կը խօս-
սի , ոչ «բնիկ» Դ. եկեղեցւոյ վրա բան մը կը րսէ , ոչ
Սուրբիասեան Բ. եկեղեցւոյ Դ. եկեղեցւոյ Դ. եկեղեցւոյ նը-
պատաւ մը կը ընծայէ , և ոչ իսկ Պատրիարքին Ամուս-
նաւորին «բնիկ» հետքը կայ նոյնին մէջ ,
զոր «բնիկ» ելած է ինքը :

Բոլոր եղածը այս է , Կիպրոսի եպիսկոպոսունք
կը պնդէին որ՝ իրենք հին սովորութեամբ և ի կա-
նոնաց իրաւունք ստացած են իրենց Մետրապոլիտը
կամ Պահարէցը դնելու , և անորմէ ձեռնադրու-
թիւն առնելու անկախ ի Պատրիարքէն Անտիոքայ :
Ընդհակառակն Անտիոքայ Պատրիարքը կը պնդէր
որ իր Աթոռոյն իրաւունք էր նոյն կողմոյն եպիս-
կոպոսները ձեռնադրել և անոնց Մետրապոլիտը
հաստատել . և հետեւաբար չէր թողուր որ նոյնը
իրենք իրենցմէ ընեն : Թէ որ կողմն էր իրաւուն-
քը՝ հոս քննելու տեղը չէ , և ոչ մեր խնդրոյն
վերաբերութիւն ունի : Ինչ և իցէ՝ Կիպրոսի եպիս-
կոպոսները Եփեսոսի ժողովոյն դիմեցին և բռնած
ընթացքնին պաշտպանելու համար իրենց ունեցած
փաստերը և պատճառները յառաջ մատուցին :
Բայց մէկալ կողմանէ Անտիոքայ Պատրիարքը Յով-

հաննէս , որովհետեւ Նեստոր հերետիկոսապետին
պաշտպանութիւն ընելուն համար ժողովքէն բաժ-
նուած էր . ոչ ինքը կարող ըլլալով յայտմ մասին
իր փաստերն ալ ներկայացնել , և ոչ ժողովքը ի-
րեն հետ բանակցիլ . և միանգամայն դատը մինակ
մէկ կողմէն լուծած ըլլալուն համար՝ չուզելով բա-
ցարձակ կերպով խնդիրը որոշել : Հետեւեալ պայ-
մանական վճիռը տուաւ . այսինքն՝ — Եթէ չիցէ
« հին բան (mos) եպիսկոպոսին Անտիոքայ առնել
« ձեռնադրութիւն ի Կիպրոս , զոր օրինակ հաւաս-
« տի առնեն արք երկիւղածք , որք մառեան առ-
« ժողովս , առաջնորդք եկեղեցեաց ի Կիպրոս ամ-
« բողջ և անվթար կայցին զիրաւունս իւրեանց ըստ
« կանոնաց և ըստ վաղեմի սովորութեան — :

Արդ՝ ի՞նչ արդեօք կը կարծէ հետեւցնել
Վեր. Միասերեան . ասիկա Պատրիարքական Աթո-
ռոյ իշխանութեան ստորոգելի մըն է , թէ ապա-
ցոյց մը յեկեղեցւոյ Պատրիարքութիւն ըլլալուն
և կամ անոր քրեթէ եկեղեցւոյ հետ ծագած ունեւոր-
Արդարեւ և ոչ մէկը : Անհարկաւոր է առաւել եւս
երկարել մեր խօսքը . ուստի յառաջ անցնինք :

Գ.

Վեր. Միասերեան ուրիշ վկայութիւն մնալ
կը յիշէ . և կը ընծայէ զայն ութերորդ Տիեզերա-
կան ժողովոյն :

հանճար և անարժան վարդապետութիւն մը, որ է հակառակ ուղղափառ վարդապետութեան և ճշմարիտ հաւատոյ. սակայն պէտք է դիտնալ որ՝ ասիկա յիշեալ Տիեզերական ժողովոյն ոչ դաւանութիւնն է, ոչ որոշմունքը և ոչ անոր մէկ գործը. այլ աշխարհական իշխանի մը խօսքը զորքերէն է ժողովքէն դուրս: Թէ արդեօք ի՞նչ է սիւնհոգոսին վարդապետութիւնը կամ ստորագրած դաւանութեան ձեւը, պիտոր տեսնենք ետքը. բայց հիմակ ի հաստատութիւն մեր ըսածին բերենք ամբողջ այս նշանաւոր գէտքը:

Սոյն սիւնհոգոսին ութերորդ նստին մէջ, որ Պումարեցաւ ի Յ. նոյեմբ. յամի տեառն 869. ուրիշ երեք խնդիր ի գլուխ ելլելէն ետեւ՝ Վասիլ Հայկազն ինքնակալը, որ իր աւագ նախարարներովը ներկայ էր նոյն ժողովքին մէջ, Հռովմայ Քահանայապետին փոխանորդներուն (որոնք յանուն Աւարջին իւրեանց ժողովոյն դահերէցներն էին) դառնալով՝ ըսաց. «Պակերամարտից առաջ նորդը Թէոդորոս, որ Քրիթինոս կը կոչուի, Ձեր բարեպաշտութեան հաւանութեանը համեմատ հրաման առաւ դալ ի Ս. և Տիեզերական ժողովս. արդ Ձեզի ինչպէս կերեւայ անոր համար: Հռովմէական փոխանորդները պատասխանեցին, զանիկա ուղղութեան բերելու համար վսեմափայլ իշխաններէն ոմանք իրեն խրկուին: Ուստի և Վահան ու Ղեւոնդ աւագ իշխանները խրկուեցան, որոնց հետ նոյն Հռովմէական փոխանորդները խրատական

Թուղթ գրեցին յիշեալ պատկերամարտին, որով կը յորդորէին զինքը՝ որ զգաստանայ իր մոլորութենէն և յարգէ ուղղափառաց հետ շտուրք պատկերս, և թղթով յայտնէ իր զղջումը և դարձը: Երբոր անիկա տրուած յորդորանացը բնաւ պատասխան մը չի տուաւ. ան առեն Վահան փառաւոր իշխանը գրպանէն Վասիլ կայսեր պատկերը գրոշմուած սոկի դահեկան մը հանեց և Թէոդորոսի ցուցնելով՝ հարցուց թէ կընդունի զայն: Երբոր անիկա պատասխանեց թէ — Ս,յո՛ կընդունիմ պատուով և կը մեծարեմ —. Նախարարը վրա բերաւ. — Սեր Բարեպաշտ Ինքնակալը իմ բերնովս կըսէ քեզի, թէ որ իմ պատկերս՝ որ մահկանացու և երկրաւոր թագաւոր մըն եմ, չո՞ս անարգեր այլ ամենայն մեծարանօք կընդունիս. ի՞նչպէս ուրեմն կը յանդգնիս մարդացեալ Աստուծոյ Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ, իր Ամենասուրբ մօրը և ամենայն սրբոց պատկերները անարգել —: Անմիտ և տխմար հերձուածողը պատասխան տուաւ թէ, — Ես ալ կըսեմ որ. դու (ով ինքնակալ) ինծի քու դահեկանդ խրկեցիր, ես ալ ընդունեցայ՝ ստոյգ դիտնալով որ՝ քուկդ է. արդ եթէ հրաման կընես որ Քրիստոսի պատկերն ալ ընդունիմ, թող ինծի ցուցնեն որ՝ իրօք Քրիստոս ասանկ պատուիրեր է և ասիկա իրեն հաճելի է, ես ալ կընդունիմ —: Ս,յո անհանճար խօսքին պատասխանեց Վահան, ըսելով թէ — Ինքը (Թէոդորոս) չէ կանչուած որ վիճաբանի, այլ որպէս զի սիւնհոգոսին

ազգարարութիւնը ընդունի : Որովհետեւ մեզի չիյնար որ՝ ամեն բանի մէջ Քրիստոսի յայտնի հրամանին սպասենք . այլ հաւանիլ ընդհանուր եկեղեցւոյ , որուն գաղափարներ անպակասելի է : Աստուած իր եկեղեցին հինգ Պատրիարքական Աթոռոյ վրա դրաւ . . . (տես յեր. 30.) : Բայց հիմակ որ բոլոր սիւրբ աշգաց միաբանած են , բռնաւ չունիս տեղի չըմեղանայ , ինչպէս առաջ եղած էր — : Այս վերջին հատուածը զանց եղած է ի Միասերեանէ : Վերջապէս տեսնելով իշխանք որ բան մը չեն շահիր , ունայնաձեռն յետո գարձան ե պատմեցին ժողովոյն եղածները : Ասոր վրա Հռուսիայ Քահանայապետին փոխանորդները հրաման ըրին , ե ըստ այնմ Նիկողայոս Քահանայապետին թղթէն սուրբ պատկերաց յարգութեան վրա դրուած հատուածը կարգացուեցաւ : Եւ անկից վերջը ժողովքը ուրիշ դործքի դբադեցաւ՝ որ մեր խնդրէն դուրս է :

Ինչպէս ամեն ընթերցող կը տեսնէ , այս պատմութենէն ինքնին կը հետեւի որ՝ յիշեալ խօսքը զոր արտաբայ ժողովոյ զուրցած է աշխարհական անձ մը , չէ ե չի կրնար ըլլալ դաւանութիւն կամ վճիռ ե կամ դործ Տիեզերական ժողովոյն : Բայց Վեր . Միասերեանն այս առանձնական խօսակցութեան Տիեզերական ժողովքի վճռոյ զօրութիւն տալով՝ համարձակութեամբ ե հանգարտութեամբ մը վրա կը բերէ . — Այսպէս իշխանութեանս որեւէ եկեղեցւոյ հիմն չաղանութեանը ե ձեռքերէ — : Ըսել է որ եկեղեցւոյ հիմնքը ունենալը՝ անոր հիմնական կազմութեանը

կը վերաբերի : Բայց այսպէս է ե ուղղափառ վարդապետութիւնը , քաւ լիցի . ինչպէս Տէր մի է , մէ է ե անոր փոխանորդը յերկրի , մի միայն գլուխ միոյ միայնոյ եկեղեցւոյ : (1)

Վեր . Միասերեան այսպիսով ալ լի շատաշաւով , կուղէ այս իր բերած խօսքին համաձայն ցուցնել՝ Ս . Որմիզդ Քահանայապետին տուած այն հռչակուոր ձեւը :

Այս ձեւոյն վրա մեր ընթերցողաց կատարեալ տեղեկութիւն մը տալու համար՝ կուղենք խընդիրը իր ծագմանէն քննութեան առնուլ ե համառօտիւ ժամանակագրական կարգաւ անցնելով իջնել մինչ ցութերորդ սիւնհոգոսն . ուր պիտոր տեսնուի սոյն ժողովոյ բուն դաւանութիւնը , սրբւոյն Որմիզդայ ձեւը , ե Քաղկեդոնի ժողովոյն ընծայուած այն Իճ . կանոնին արժէքը , զոր յանդէպս բերեր է Միասերեանն իր տետրակին մէջ (յեր. 9.) :

Ե .

Հռովմէական . Ինքնակալութեան Աթոռը ի

(1) Միասերեան թէպէտ հինգ գլուխ գտեր է եկեղեցւոյ , բայց զարմանալի ուշադրութեամբ մը անոնցմէ ե ոչ մէկը իր աղբին կը շնորհէ : Եւ մինչ ինքը միայն ճշմարիտ ե օրինաւոր իշխանութեանը չուղեր հնազանդի , այլ կը հետեւ Ասոր հրամանացը դէմ . կուղէ որ իր խեղճ աղբը հինգ գլուխ միանգամայն ճանչնայ . շատ բան : Այսչափ է ահա Միասերեանի ազգասիրութիւնը :

Բիւզանդիոն փոխադրուելէն ետեւ . սոյն քաղաքը՝ որ նշանաւոր անցեալ մը չունէր , այսու պատճառաւ և յարմար դրիւքը մէկէն 'ի մէկ մեծցաւ , ճոխացաւ և փառաւորեցաւ՝ արեւելքի մէջ գըտնուած ամեն քաղաքներէն աւելի , ըլլալով մայրաքաղաք այնպիսի հզօր և լայնածաւալ ինքնակալութեան մը : Եւ այս յանկարծակի փոփոխութիւնը՝ շատ չանցած՝ սկսաւ եկեղեցական կարգին վրա ալ ազդեցութիւն ընել : Վասն զի հանգոյն քաղաքականին նաեւ եկեղեցիքն և եկեղեցականք նոր շքեղութիւն մը և նոր պայծառութիւն մը կը տանային . և մանաւանդ տեղւոյն եպիսկոպոսը , որ ըստ նմին համեմատութեան կառաւելոյր փառօք և մեծ իմն ազդեցութեամբ . և իրեն այս բարձր դրիցը պատճառաւ՝ Պաւստաց եպիսկոպոսները և Մետրոպոլիտները՝ արքունեաց կամ 'նքնակալին վերաբերեալ գործք կամ 'խնդիր մը ունենալու ատեննին , անշուշտ շատ անգամ՝ իրեն դիմելու պէտք կունենային : Բայց սակայն որչափ յայսպիսիս բարձր էր անոր դիրքը ու մեծ ազդեցութիւնը , ընդհակառակն յեկեղեցականնուիրապետութեան պարզապէս թեմական եպիսկոպոս մը ըլլալով՝ հարկադրուած էր՝ նաեւ Պահերիցանց և Մետրապոլտաց տեղի տալ և անոնցմէ վար նստիլ և կայնիլ : Այս համեմատաբար ստորնութեան պայմանը՝ ծանր և անմիասնական կը թուէր . ուստի և նոր մայրաքաղաքին թէ եպիսկոպոսունքը , թէ կղերը , և նոյն իսկ դուռդ ինքնակալք և փառասէր իշխանք ետե-

ւէ էին նոյն Աթոռոյն բարձրանալուն՝ նաեւ ըստ եկեղեցական կարգի :

Այս պատճառաւ երբ նոյն քաղաքը գումարեցաւ Երկրորդ Տիեզերական ժողովքը (որ է առաջին Կ. Պօլսի) , Նեկտարիոս և իրենները ջանացին որ 'ինպատ նոյն Աթոռոյն բան մը չնորհուի . և որովհետեւ հիմն մը չունէին իրաւաբանութեան առաւելութիւն մը պահանջելու . ուստի և բաւական դատեցին առ ժամն պատուոյ նախադասութիւն մը ձեռք բերել ուրիշ ամեն աթոռներէն առաջ և միայն Հռովմի Աթոռէն վերջը : Եւ իրօք ալ նոյն ժողովոյն կանոնաց մէջ կընթեռնուեալ հետեւեալը :

— Կանոն Գ. Կ. Պօլսի եպիսկոպոսն ունիցի զպատիւ գլխաւորութեան զինի եպիսկոպոսին Հռովմայ , զի Կ. Պօլսի՝ նոր Հռովմ է — :

Թէ ասիկա ե՞րբ և ի՞նչ կերպով դրուեցաւ նոյն ժողովոյն կանոնաց մէջ , պատմութիւնը մեզի ծանօթութիւն չի տար : Բայց այս հաւաստի է որ՝ անիկա Մելիտոսի Անտիօքայ Հայրապետին մահուանէն և Տիմոթէոսի Աղեքսանդրիոյ Հայրապետին ժողովքէն մեկնելէն վերջը դրուած է : Դարձեալ՝ այս ալ ստոյգ է որ , Հարք՝ սոյն ժողովոյն մէջ ամեն գործուածներուն վրա Պամասոս Հռովմայ Քահանայապետին ճշդիւ համար տալով՝ Անորմէ իրենց գործոց հաստատութիւնը խնդրելու ատեննին , բնաւ ամենեւին յիշեալ Գ. կանոնին խօսքը չեն ըներ : Նա թէ՛ Հարց սիւնհոգոսական թղթոյն

մէջ անանկ խօսքեր կան, որ զուրկ 'ի հիմանց կը յայտնեն զայն և նոյն իսկ անդոյ : Վասն զի կրօնն թէ — Իւրաքանչիւր եկեղեցեաց տեսչութեան նըկատմամբ, հին կանոնաց և Նիկիական որոշմանց հետեւեցանք — : Հոս անշուշտ տեղն էր ըսելու է շնորհս Կ. Պօլսի եկեղեցոյն առ զի բացառութենէն զայն բայց ասանկ իմաստ մը բնաւ չիկայ : Նոյնպէս կը ծանուցանեն Հարք՝ զՆեկտարիոսը Կ. Պօլսի եպիսկոպոս ձեռնադրելին . բայց դարձեալ՝ յիշատակութիւն մը չեն ըներ նոյն կանոնին : Վերջապէս յիշեալ սիւնհոգոսական թուղթը սկիզբէն մինչեւ վերջը անոր վրա բան մը չի խօսիր, և ոչ իսկ ակնարկութիւն մը կընէ :

Նաեւ ոչ ինքն Նեկտարիոս և ոչ անոր յաջորդներէն մէկը մինչեւ ցաւարտ ժողովոյն Քաղկեդոնի՝ բան մը ծանուցած էին Առաքելական Աթոռոյն : Ըսել է որ՝ նոյն իսկ այս կանոնին հեղինակները չի համարձակեցան սիւնհոգոսական դործոց հետ զայն ալ խրկել 'ի Հռովմ :

Տիմոթէոս Աղեքսանդրիոյ Հայրապետը . որուն մեկնէն ետեւ նոյն կանոնը դրուած էր . երբոր իմացաւ զայն, ծանր կերպով դանդաւորեց առ Դամասոս Քաջանայապետն Հռովմայ : Եւ իր յաջորդը մեծն Կիւրեղ Եփեսոսի ժողովքին մէջ, այն կանոնին՝ հակառակ Նիկիական օրէնսդրութեան ըլլալը՝ յայտնեց : Եւ ոչ իսկ Անտիոքայ Հայրապետները դո՛հ գտնուեցան : Եւ այսպէս առ ժամանակեալ մնաց Կ. Պօլսի եպիսկոպոսական դիւանին մէջ :

Այս կանոնին վրա այսչափ խօսելէն ետեւ, դանք հիմակ Քաղկեդոնի ժողովոյն ընծայուած ԻԸ. երրորդ կանոնին որպիսութիւնը և արժէքը տեսնելու, որ իրեն հիմն առած է սոյն Կ. Պօլսական ըսուած երրորդ կանոնը :

Քաղկեդոնի ժողովը հօկաւ . 31. հնգեաասաներորդ դումարում մը բրաւ, յորում ընթերցաւ ժողովքին կանոնները 27 թուով, և ժողովոյ Հարք միակամ և միտքան հաստատեցին զանոնք :

Անկէց ետքը Կ. Պօլսի եկեղեցւոյն ժառանգաւորները աղաչեցին Հռովմայ Քահանայապետին փոխանորդներուն՝ որ իրենց եկեղեցւոյն վերաբերեալ կարեւոր մէկ դործոյն հոգ տանին : Փոխանորդները անոնց բրած առաջարկութեան հաւանութիւն չի տուին ըսելով որ՝ անանկ բաներու նըկատմամբ Առաքելական Քահանայապետէն հրաման չենք առած : Եւ ամեն բան կատարեալպէս լինցած համարելով՝ ժողովքէն դուրս ելան, յիւրենց հետ նաեւ Կայսեր կողմանէ ներկայ գանուող իշխաններն ալ, նոյնպէս եպիսկոպոսացմէ չատերը . բայց տակաւին ժողովատեղը կը դանուէին ոչ սակաւք : Ասանկ երբոր Քահերեցները մեկնած ըլլալով՝ նիստաւ կամ դումարումը արդէն լուծուած էր, դարձեալ՝ Աղեքսանդրիոյ Աթոռը պարապեալ (ըստ որում Դէոսկորոս իբրեւ Եւտիքի համախօհ՝ սոյն Քաղկեդոնի ժողովոյն վճռովը դատապարտուած և աթոռէն վար առնուած էր .) . նոյնպէս պարապեալ էր Ասիական վիճակին էկզարքանիստ Աթոռ :

ուր Եփեսոս՝ մահուամբ վիճակաւորին : Իսկ Թաւ-
շատիոս Կեսարիոյ Մետրապոլիտը՝ որ էր միանգամայն
էկզարք Պոնտական վիճակին և նաեւ բազմաթիւ
Հարք բացակայ էին . նոյնպէս մեր Հարքը : Կ. Պօլսի
Եպիսկոպոսը Անատոլիոս և իր ժառանգաւորները
իրաց այս վիճակը յամար առիթ սեպելով Այեաթիոս
սարկաւազին ձեռքով ձեւ մը առաջարկեցին ժողո-
վարանը մնացեալ հարց , և կուղէին որ անոր ստու-
րագրեն իբր քսաներորդ ութ երրորդ կանոնի . շատերը
կամայ կամ ակամայ հաւանեցան . բայց և այնպէս
ընդ ամենայն 200, ստորագրութիւն միայն կրցան
ձեռք բերել Քաղկեդոնեան 630. Հարց մէջէն :

Բանը Քահանայապետին փոխանորդաց ական-
ջը հասնելով՝ յաջորդ օրը նոյեմբ . 1. երբոր դարձ-
եալ ժողովեցան ԺԶ. երրորդ անգամ, Պատկապի-
նոս Եպիսկոպոս՝ Հռովմայ Քահանայապետին փո-
խանորդաց առաջինը՝ ասանկ սկսաւ խօսիլ . — Մե-
զի լուր հասաւ որ՝ երէկ մեր և իշխանաց մեկնե-
լէն ետեւ ժողովոյսմէ հակառակ օրինաց և կար-
գաց եկեղեցւոյ դործք մը դործուեր է . ուստի կա-
ղաչենք Ձեր բարձրութեանը որ նոյնը կարգացուի ,
որպէս զի տեսնենք թէ բոլոր մեր աթոռակիցներն
ալ իրաւացի կը համարին զայն : Երբոր յիշեալ կա-
նոնը կարգացուեցաւ , Լուկենտիոս Եպիսկոպոս
Քահանայապետին երկրորդ փոխանորդը՝ դործը
մեղմելու համար ըսաց թէ Դեռ ինչ Եփեսոսի Ե-
պիսկոպոսները ակամայ կամ Դեռ Եփեսոսի յիշեալ կանոնին , երբոր
ամենք (այսինքն՝ նոյն կանոնին ստորագրողները)

ըսին թէ կամ Դեռ Եփեսոսի . Լուկենտիոս վրայ բերաւ
— Նիկիոյ Ս. Ժողովոյն 318 ՀԶրց սահմանները մէկ-
" դի թողով , 150 Եպիսկոպոսաց (կանոնները) կը
" յիշեն , որոնք Առաքելական Հռովմական Աթո-
" ռէն , Աղեքսանդրիոյ և ուրիշ շատ Եպիսկոպո-
" սացմէ մերժուած սիւնհոդոսական կանոններուն
" մէջ իսկ չեն գտնուիր : Եթէ Կ. Պօլսի ժողովքէն
" ի վեր՝ Բիւզանդիոյ Եպիսկոպոսները այս գլխա-
"ւորութեան արտօնութիւնները վայելեցին , հիմա
" ի՞նչ կը խնդրեն . ով որ ունի՝ չի խնդրեր , իսկ
" եթէ չի վայելեցին՝ ի՞նչ պատճառաւ կը խնդրեն— :

Անատոլիոս լուռ կեցած էր և իրեն տեղ կը
խօսէր Այեաթիոս Կ. Պօլսի եկեղեցւոյն սարկաւազա-
պետը : Որ և հարցուց Քահանայապետին փոխա-
նորդաց , թէ այս բանիս վրայ Քահանայապետէն
յատուկ յանձնարարութիւն մը ունին : Այն ատեն
Բոնիփակիոս երէցը , որ Քահանայապետին երրորդ
փոխանորդն էր , սիւնհոդոսի խրկուելու ատեննին .
Ս. Լէոն Քահանայապետէն իրենց տրուած հրա-
հանգը հանելով . անկէց սա հետեւեալ խօսքերը
ընթերցաւ . — Բնաւ մի՛ թող տաք , որ յանդգնու-
" թեամբ այլոց՝ եղծանին կամ տկարանան Ս. Հարց
" սահմանքը , պատսպարելով առ ամենայն ոք մեր
" անձին արժանապատուութիւնը , զոր փոխանորդա-
" բար Ձեզի կը յանձնենք . և եթէ պատահի որ
" ոմանք իրենց քաղաքին պայծառութեանը ապաս-
" տանելով , փորձ փորձեն . բան մը յափշտակել
" (usurpare), դուք վայելուչ հաստատութեամբ դէմ

» կենալով խաղաղեցէք — : Պատկազինոս (առաջին Քաջանայապետական փոխանորդը) մէջ բերաւ նաեւ Նիկիոյ ժողովոյն Չ. կանոնը, որ կսկսի — Եկեւցէն Հռովմայ Բնիկապետական Կաթողիկոս — եւայլն. (տես յերես 21.) : Հարք պատասխան տուին թէ իրենք ալ՝ համաձայն նոյն (Նիկիական) կանոնաց՝ գիտէին Հռովմայ Քաջանայապետին ամեն գլխաւորութիւն և պատիւ ունենալը :

Քաջանայապետական փոխանորդները յայտնի ըրին որ իրենց ձեռքը ունեցած հրահանգնուն համեմատ չեն կրնար բնաւ հաւանիլ անոնց ըրած նորաձեւութեանը : Բայց տեսնալով թէ Անատոլեանը հաստատ կը կենան իրենց ըրածին վրայ . Լուկենտինոս Եպիսկոպոս (Քաջանայապետական երկրորդ փոխանորդը) այս կերպով յայտարարութիւն ըրաւ . — Առաքելական Աթոռը պատուիրէ՝ որ ամեն բան » մեր ներկայութեամբ ըլլայ, ասոր համար ինչ » որ երէկ մեր բացակայութեան ատենը՝ ի բռնա- » բարութիւն կանոնաց դործուեցան, կը խնդրենք » Ձեր բարձրութենէն որ՝ ջնջել հրամայէք : Ապա » թէ ոչ մեր ընդդիմութիւնը արձանագրուի այս » դործոց մէջ . որպէս զի գիտնաք, ինչ որ պի- » տի հաղորդենք Առաքելական և ամենայն եկե- » ղեցեաց Քրիստոս Եպիսկոպոսին, որպէս զի կարե- » նայ վճիռ տալ իր Աթոռին եղած անարգանացը » և կանոնաց կործանմանը — :

Անատոլիոս և իրենները տեսնելով որ՝ չէ հնար Քաջանայապետական փոխանորդները իրենց կա-

մացը խոնարհեցնել, և իրենց հետ միաբանել. խոնարհութեամբ Ս. Լէոն Քաջանայապետին դիմեցին, ի դիմաց բոլոր ժողովոյն գրելով Ասոր ճշգրտութեամբ ժողովքին մէջ անցած բոլոր նախնութեաց դէպքերը . յետոյ կը յիշեն նաեւ նոյն ժողովոյն իններորդ և եօթներտասներորդ կանոնները, որոնցմով Թրակեան, Սփական և Պոնտական վիճակաց նկատմամբ արտօնութիւն կը շնորհուէր Կ. Պօլսի Եպիսկոպոսին, որպէս զի յիշեալ դաւառաց մէջ եթէ Եպիսկոպոսաց կամ Ժառանգաւորաց մէկը իր Մետրոպոլիտին դէմ դատ ունենայ, կարող ըլլայ (երբ կարեւոր համարի) բողոքել կամ վիճակին էկզարքին և կամ Կ. Պօլսի Եպիսկոպոսին, և ապա կը յաւելուն .

» — Հաստատեցինք նաեւ 450. Ս. Հարց կանոնը, որոնք » ժողովեցան Կ. Պօլսի բարեյիշատակ մեծն Թէո- » դոսի ատենը, որ (կանոնը) կը պատուիրէ՝ որ Ձեր » Ամենասուրբ և Առաքելական Աթոռէն ետքը՝ Կ. » Պօլսի Աթոռը պատիւ ունենայ . . . : Ձեր սրբ- » բութեան Տեղակալները Պատկազինոս և Լուկեն- » տինոս Սրբազան Եպիսկոպոսունք և անոնց հետ » եղող Գերապատիւ Բոնիփիակիոս երէցը՝ ասոնց » այսպէս սահմանելուն սաստիկ կերպով դէմ կե- » ցան . առանց երկբայութեան ուղեւով որ այս բա- » րիքն ալ Ձեր Երանութեան խնամքէն սկսի (1) ,

(1) Քաջանայապետական փոխանորդաց ընդդիմութիւնը այս մտքով չէր, ինչպէս կուզեն ձեռացնել . այլ բացարձակ կերպով, այսինքն՝ ի պահպանութիւն կանոնաց և յայտնի հրամանի Լէոնի Քաջանայապետի, որ զիրենք փոխանորդ և տեղակալ իւր կարգեր էր ի նոյն ժողով :

« որպէս զի՝ ինչպէս հաւատոյ , ասանկ ալ բարի
 « կարգաւորութեան արգասիքը Ձեզմով որոշուի :
 « Վասն զի մենք զիջանելով թէ Ամենաբարե-
 « պաշտ և Քրիստոսասէր ինքնակալաց , որոնք շատ
 « կը բաղձան այս բանիս , թէ Ամենապայծառ Օերա-
 « կուտին և թէ բոլոր ինքնակալութեան քաղաքին ,
 « յարմար տեսանք որ՝ անոր այս պատիւը՝ հանդի-
 « սապէս հաստատուի Տիեզերական ժողովքէն : Եւ
 « ինչպէս որ ասոնք Քու Սրբութենէդ սկզբնաւո-
 « րեցան , ըստ որում միշտ փոյթ և պատրաստ ես
 « ՚ի նպատաւորել . մենք ալ համարձակութիւն ա-
 « ռինք զօրացնել , գիտնալով թէ որդւոցմէ գործ-
 « ուած ամեն ուղղութիւնները՝ Հարց կը վերա-
 « դառնան : Արդ՝ կաղաչենք որ քու վճիռներովդ
 « պատուես մեր դատումը , և ինչպէս մենք ՚ի բա-
 « րիս համաձայն եմք Ղլխոյդ , ասանկ Ղերակատար
 « Բարձրութիւնդ ալ հաճի զիջանիլ որդւոցդ ՚ի
 « պատշաճականս : Գարձեալ այս բառերն ալ կը
 « դտնենք գրուած . — Փրկիչն իր այգւոյն պահպա-
 « նութիւնը Քեզի յանձնած է , և թէ՛ թէպէտ
 « Քու անձիդ վրա ժողոված ես առաքելական պալ-
 « ծառութեան լրութիւնը . և այն պայծառութիւ-
 « նը շատ անգամ տարածած ես նաեւ Յ. Պօլսի ե-
 « կեղեցւոյն վրա , ինչպէս սովոր ես աննախանձ
 « Քու բարեայդ հաղորդակցութեան կոչել զանոնք՝
 « որոնք սիրով Քեզի հետ միացած են — :

Նաեւ Մարկիանոս ինքնակալը և ուրիշներն
 ալ գրեցին նոյն Սրբաղան Քահանայապետին , յո-

րում ՚ի մասնաւորի յիշեալ կանոնին հաստատու-
 թեանը համար ինդիրք կընէին :

Մեծն Լէոն Քահանայապետը նոյն ընդ նոյն
 չի պատասխանեց այս սիւնհոգոսական թղթոյն . այլ
 առանձնակի յանդիմանութիւն գրեց Անատոլիոսի՝
 փառասիրութեամբ եկեղեցական կարգաց մէջ նո-
 րաձեւութիւն մտցնել ուղեւուն համար . յորում կը
 յաւելու եւս — Քու համոզմանդ ամենեւին չի նը-
 « պատեր քանի մը եպիսկոպոսաց ասկէց 50 տարի
 « առաջ (ինչպէս մէջ կը բերես) ըրած կարգադ-
 « րութիւնը : Եւ որուն ծանօթութիւնը Քու նախորդ
 « ներէդ ամենեւին տրուած չէ Առաքելական Աթո-
 « ոսոյն : Անոր՝ որ յիւրում սկզբան զաղփաղփուն
 « է , ցարդ իսկ անդօր , հիմակ անագան և յանօ-
 « դուտս նեցուկ տալ ուղեցիր՝ Քու Եղբարցմէ տե-
 « սակ մը հաւանութիւն փրցնելով , զոր ժտեալ ակ-
 « նածութիւնը ՚ի փաստ իւր պիտոր մատուցանէր
 « Քեզի — :

Մարկիանոս կայսերալ երկայն թուղթ մը գը-
 րեց , յորում բաց յայլոյ այս ալ կը յաւելու — Եթէ
 « Անատոլիոս եպիսկոպոսը անպատեհ միջոցներով
 « կուղէ բարձրանալ՝ ծանր թշնամանք կը բերէ նա-
 « և իր պատուոյն : Մեր բաղձանքը այս է որ՝ վա-
 « յելէ Կ. Պօլիս քաղաքը , անոր պայծառութիւնը .
 « վայելէ՝ Աստուծոյ հովանաւորութեամբը՝ շատ
 « տարի՝ Ձեք գթութեան կայսերութիւնը : Բայց
 « ուրիշ է աշխարհական իրաց պատճառը , և ու-
 « րիշ Աստուածային իրաց պատճառը : Ձի կրնար

« շինուածք մը ըլլալ արտաքոյ այնք վիմի , զոր Տէր
 « հիմն դրաւ : Կը կորսնցնէ իրենը՝ որ կը դիմէ
 « յանպատեհս : Փոհութեամբ վարէ Անատոլիոս
 « այնպիսի մեծ քաղաքի մը եպիսկոպոսութիւնը՝
 « զոր Զեր բարեպաշտ խնամքովը և Մեր նպաս-
 « տաւորիչ հաւանութեամբը ըստացաւ : Թո՛ղ չար-
 « համարհէ թագաւորական քաղաք մը , եթէ չի կըր-
 « նար զայն Առաքելական Աթոռի փոխել , և ու-
 « ըրչին քնատուքը նպաստաւորելու յոյսը մէկ կողմ
 « ձգէ — : Կը յայտնէ եւս որ այս նորաձեւութիւնը
 հին սովորութեան և Նիկիական կանոնաց հակա-
 ռակ է . և թէ իր պարտքն է անոնց վրա հսկել և
 փոյթ տանիլ որ՝ չարութեամբ և փառասիրութեամբ
 չի քնատուին կամ չփոփոխուին : Վերջապէս կը խնդ-
 ըէ ինքնակալէն յորդորել զԱնատոլիոս՝ որ ՚ի չա-
 փու կենայ և փառասիրութեամբ չի խանդարէ եկե-
 ղեցական կարգերը : (Թուղթ. 104.) :

Թէպէտ և այս թղթերը ինքնին բաւական կը
 յայտնէին Քահանայապետին միտքը և որոշմունքը .
 բայց Անատոլիոս սիւնհոյգոսական թղթոյն նկատ-
 մամբ Անոր լուութենէն առիթ առնելով՝ իրեն գըր-
 ուած յանդիմանութեան թուղթը ծածկեց , և սկը-
 սաւ հրատարակել որ՝ Քահանայապետն ալ հաւա-
 նած է եղածին :

Քահանայապետը վերջապէս սիւնհոյգոսական
 թղթին ալ պատասխան տուաւ , յորում Քաղկե-
 դոնեան ժողովոյն վարդապետական որոշմունքները
 հանդիսապէս հաստատելէն ետեւ , յայտնեց որ

Նիկիական սահմանադրութեան և եկեղեցական
 կարգաց դէմ ՚ի շնորհս փառասիրութեան եղած
 նորաձեւութիւնը բնաւ զօրութիւն չէր կրնար ու-
 նենալ , ինչպէս արդէն յայտնեւ էր առանձին թղթ-
 թով Բիւզանդիոյ Անատոլիոս եպիսկոպոսին :

Անատոլիոս տեսնելով որ իր հնարքները ՚ի
 դերեւ կելլեն , ուրիշ միջոցներու կը դիմէր . բայց
 Արիասիրտ Քահանայապետը յայտնապէս ծանոյց
 Մարկիանոս ինքնակալին որ՝ յորդորէ զԱնատոլիոս
 ի չափու կալ , ապա թէ ոչ՝ կը հարկադրուի Առա-
 քելական իշխանութեամբ վարուիլ անոր հետ :

Բարեպաշտ ինքնակալին յորդորը և կանոնա-
 կան պատժոց սպառնալիքը խոնարհեցուցին Անա-
 տոլիոսի բարձրամտութիւնը . և ինքնակալն ալ անոր
 համար միջնորդ եղաւ առ Քահանայապետն , և
 անոր ուղղութեանը խօսք տալով՝ խնդրեց որ ՚ի շնոր-
 հըս իւր ընդունի զԱնատոլիոս , ինչպէս կը վկայէ
 ինքն մեծն Լէոն իր 127. թղթին մէջ այսպէս
 — Նաեւ ուրիշ թուղթ գրեց մեզի (Մարկի-
 « անոս) , միջնորդ ըլլալով Անատոլ եպիսկոպոսին
 « համար , որ ՚ի շնորհս մեր ընդունինք զանիկա ,
 « որովհետեւ կը խոստանայ անոր ուղղութիւնը — :

Քահանայապետը հաւանելով կայսեր միջնոր-
 դութեանը խօսք տուաւ ընդունիլ զԱնատոլ ՚ի
 շնորհս իւր . բայց յայտնի պայման դնելով՝ անոր
 ճշմարիտ ուղղութիւնը — Որպէս զի ՚ի գործ գնէ՝
 « ինչ որ լեզուաւ կըսէ : Իսկ եթէ՝ Վեհափառ
 « ինքնակալ , ճարտարարուեալ հնարիւք ուղէ յայն-

» պիտիս՝ դիմել՝ որ ոչ Աստուծոյ և ոչ Ձեր բարեպաշ-
» տութեանը հաճոյ է . պահելով Ձեր գթութեան
» յարգը , ամենուն հետ և ամենուն նպաստութեամբ՝
» նաեւ միացեալ Ձեր ջանիցը հետ . աւելի որոշ
» խստութեամբ պիտոր դէմ երթամ հպարտի մը՝
» որուն իր բարի գործոցը համար յաւէտ կերթա-
» յի եղբայրական սիրով զինքը ընդգրկելու —
(Թուղթ . 128 . և 134) :

Խնամոտ Քահանայապետին այս արիական հաս-
տատութիւնը և միանգամայն հայրագործով սրտիւ
զղջացեալը ընդունելու պատրաստականութիւնը
տեսնելով Անատոլիոս , խոնարհութեամբ դիմեց ա-
նոր գթութեանը , և առանձինն գրութեամբ ծանոյց
իր հնազանդութիւնը : Նախ կը յայտնէ իր անմը-
խիթար վիշտը Քահանայապետին թղթերէն զուրկ
մնալուն համար , որոնք եպիսկոպոսական հոգոց և
աշխատութեանց մէջ իր միակ սփոփանքն ու քաջալե-
րութիւնն էին . թէ Անոր հրամանին համեմատ Այե-
տիոս սարկաւադապետը նորէն իր պաշտօնին դար-
ձուց . կը խնդրէ որ՝ պատուէ զանիկա առանձինն
թղթով մը : Վալով Քաղկեդոնեան ըսուած կանոնին .
այսպէս կը խօսի . — Իսկ այն բաներուն համար՝ որոնք
» քիչ մը յառաջ եղած Քաղկեդոնի ընդհանուր
» ժողովքէն կարգադրուեցան 'ի շնորհս Աթուռոյն
» Կ. Պօլսի . Ձեր երանութիւնը ապահով ըլլայ որ՝ ես
» բնաւ յանցանք մը չունիմ . ինչու որ 'ի տղայ տիոց
» հաճելի եղած է ինծի ամփոփեալ 'ի խոնարհու-
» թեան՝ սիրել անդորր և խաղաղ կեանքը . այլ

» Կ. Պօլսի եկեղեցւոյն Պերապատիւ կղերն է այս
» բանիս հոգ տանողը , որոնց հետ միաբանեցան
» այս կողմերու բարեպաշտօն քահանայք և իրենց
» օգնական եղան յայսմ մասին : Սակայն և այնպէս
» գործուածներուն բոլոր զօրութիւնը և հաստա-
» տութիւնը Ձեր երանութեան իշխանութեանը
» վերապահուած է : Արդ՝ Ձեր սրբութիւնը յայտ-
» նի գիտնայ որ՝ այն գործքին ես իմ կողմա-
» նէ ամենեւին պատճառ մը տուած չեմ . որովհե-
» տեւ ես ինծի պարտք համարած եմ խորշիլ սնա-
» պարծ թեթեւութենէն և ուրիշի բանին բաղձանք
» ձգելէն — : (Թուղթ . Անատոլ . 'ի 132. Թղթ . Ս.
» Լէոնի) : Եւ ոչ այսչափ միայն , այլեւ յիշեալ քսա-
» ներորդ ութերորդ ըսուած կանոնը ջնջեցին եկե-
» ղեցական դիւանագիրներէն (codice) . ինչպէս յայտ-
» նի է Դիոնէսիոս Լիսիկոյի թարգմանութենէն 'ի
» Յունէ 'ի Լատին , յորում քսանը եօթը կանոն մի-
» այն կայ . Թէ ոգորոս միայնակեցին հաւաքմունքէն
(Գիրք . Գ.) և ուրիշներէն :

Ասոր վրա Քահանայապետը առանձին թղթով
առ Անատոլիոս՝ ընդունեցաւ զանիկա 'ի շնորհս իւր ,
բայց կարեւոր ազդարարութիւններն ալ զանց չը-
բաւ . բոլոր յանցանքը կղերին վրա ձգելը անդէպ
կը համարի , և ազդ կընէ հեռու կենալ ապօրի-
նաւոր կերպով իրաւունք ստանալու ախորժակէն .
(Թուղթ . 135.) :

Այս պատմութենէն յայտնի կը տեսնուի
Նախ . թէ յիշեալ քսաներորդ ութերորդ կա-

նոնին հիմն առնուած Կ. Պօլսի Գ. կանոնը անզօր
և անհաստատ է :

Երկրորդ . թէ նոյն (քսաներորդ ութերորդ
ըսուած) կանոնը՝ օրինաւոր նիստի մէջ չի դրուե-
ցաւ , այլ օրինաւոր նիստը լուծուելէն և եպիսկո-
պոսաց մեծագոյն մասին և նոյն իսկ Քահանայապետին
(Հռովմէական Քահանայապետին փոխանորդաց)
մեկնելէն ետեւ՝ Ժողովքին փոքր մասէն յօրինեցաւ :

Երրորդ . թէ Քահանայապետը ուրիշ (այսինքն՝
յաջորդ) նիստի մէջ՝ ոչ միայն չընդունեցան զայն ,
այլ և յայտնապէս մերժեցին :

Չորրորդ . ոչ միայն բոլոր Հարք , այլ նոյն
իսկ ինքն Անատոլիոս , այնպէս կը խոստովանին , որ
իրենց գործքերը Քահանայապետին իշխանութե-
նէն զօրութիւն և հաստատութիւն պիտոր առնուն ,
և ըստ այնմ Անոր (Հռովմայ Քահանայապետին)
իշխանութեանը վերապահեալ են :

Հինգերորդ . թէ Քահանայապետը ոչ միայն
չի հաստատեց այլ և յայտնապէս մերժեց զայն :

Վեցերորդ . թէ նոյն կանոնին հետամուտները
կամ հեղինակներն իսկ՝ ըստ հրամանի Քահանայա-
պետին ջնջեցին զայն ի վաւերական կանոնագրոց :

Ուրեմն ինչ զօրութիւն կրնայ ունենալ այս-
պիսի կանոն մը զոր մէջ կը բերէ Վեր . Միասե-
րեան (յեր . 9.) և կուզէ որ՝ անիկա իբր հիմն առ-
նուած ըլլայ Լատերանեան (Ռ .) և Փլորենտեան
Ժողովոց վճիռներուն՝ որ վասն Քահանայապետին
Հռովմայ և վասն Արեւելեան Պատրիարքաց :

Մենք նորէն այս խնդրոյն պիտոր դառնանք
գործոյս երկրորդ մասին մէջ . յորում մէջ պիտոր
բերենք յիշեալ կանոնը : Այստեղ մէկ խօսք մընալ
կը մնայ ըսելու . այսինքն թէ ինչո՞ւ արդեօք Միա-
սերեան այսպիսի անվաւեր կանոն մը մէջ բերեր է :
Ազգային իրաւունք պաշտպանելու համար . — ոչ
բնաւ : Վասն զի այս կանոնը բոլորովին կեղծանէ զայն
և ամեն բան կը յանձնէ Կ. Պօլսի եպիսկոպոսին .
ըստ որում նաեւ եպիսկոպոսաց ձեռնադրու-
թիւնը յիշեալ (Կ. Պօլսի) եպիսկոպոսին կը վերա-
պահուի : Միասերեան գոհ է ամեն բանի , միայն
թէ Հռովմայ Աթոռոյն փաստիչ ըլլայ , անվաւեր՝
իր ազգին փաստակար՝ ինչ որ կուզէ ըլլայ . այս-
չա՞փ է իր ազգասիրութիւնը . բայց ի՞նչ պիտոր
ըլլայ արդեօք ասոնց այսչափ յուսափրութիւնը ,
արդարեւ զարմանալի դաշտնիք մըն է այս :

2.

Ինչպէս տեսանք Անատոլիոս Ա. Լէոն Քահա-
նայապետին հրամանին համեմատ ջնջեր էր եկե-
ղեցական կանոնագրէն այն Քաղկեդոնեան ըսուած
քսաներորդ ութերորդ կանոնը . և թէ ինքը և թէ
իր յաջորդը Պեննատիոս աղէկ ընթացքով վար-
ուեր էին մինչեւ ցամաք 472 .

Բայց յիշեալ թուականին դժբաղդաբար Կ.

Պօլսի Աթոռը ելաւ Ակակիոս, որ իրեն օգնական ունենալով մանաւանդ զԶենոն ինքնակալը, կը ջանար Արեւելքի մէջ դանուած բոլոր եկեղեցեաց վրա իրաւաբանութիւն գործածել իբրեւ երկրորդ Աթոռ զկնի Հռովմէականին. Սիմբլիկիոս Քահանայապետը քաղցրութեամբ ջանաց զինքը 'ի չափու ունել. բայց տեսնելով որ՝ օր քստ օրէ կեւեղցնէր իր յանդուգն ձեռներիցութիւնը. յայտնի ծանոյց անոր իր դժգոհութիւնը, և հրաւիրեց զանիկա 'ի պահպանութիւն ուղղափառ հաւատոց և կանոնաց և կտրգաց եկեղեցւոյ: Սիմբլիկիոս Քահանայապետը իր յորդորանաց ելքը չի տեսած վախճանելով՝ իրեն յաջորդեց Փելիքս Գ. ասիկա դարձեալ զԱկակիոս ուղղութեան բերելու փորձեր ընելով՝ երբ տեսաւ որ օգուտ մը չընէր, յայտնապէս բանադրեց զանիկա և եկեղեցւոյ հաղորդակցութեանէն կտրեց յամի 484: Եւ այս յունական առաջին հերձուածը երեսուն տարիէն աւելի տեւեց

Ակակիոս եկեղեցւոյ հետ չի հաշտուած իր կեանքը կնքեց, և իրեն յաջորդեցին 'ի նմին հերձուածի Փղաբիդաս, Եւփիմիոս, Մակեդոն Բ. և Տիմոթէոս: Եւ նոյն ժամանակին մէջ իրարու յաջորդեցին Փելիքս երրորդէն վերջը՝ Գեղասիոս, Անաստաս, Սիւմաքոս և Որմիզդ սուրբ Քահանայապետները:

Հերձուածը վերցնելու համար շատ ջանքեր եղան. Ակակիոսէն ետեւ նստողները կը դաւանէին Հռովմայ Քահանայապետին գլխաւորութիւնը

և իրենց անոր հպատակելու պարտքը. բայց որովհետեւ չէին ուզեր անոր դրած պայմանները կատարել՝ որոնց գլխաւորն էր Ակակիոսի անունը դուրս հանել Յայսմաւուրքէն (diphthyque) իբրեւ հերձուածող. անոր համար Քահանայապետք ալ ոչ հաստատեցին անոնց հայրապետութիւնը՝ զոր կը խնդրէին, և ոչ իսկ ընդունեցան զանոնք 'ի հաղորդակցութիւն ուղղափառաց:

Երբոր այս կերպով խնդիրը կերկարէր Ս. Որմիզդ Քահանայապետը յամի 517. դաւանութեան ձեւ մը ճամբեց յԱրեւելս, հրաման ընելով որ Արեւելքի Եպիսկոպոսները ստորագրեն՝ որպէս զի ընդունուին 'ի հաղորդակցութիւն Ս. Եկեղեցւոյն Հռովմայ: Յետ բանակցութեանց վերջապէս լիովին 'ի գործ գրուեցան Քահանայապետին հրամանները և դրած պայմանները: Յամի 519 Ակակիոսի և անոր՝ արտաքոյ հաղորդակցութեան Հռովմէական եկեղեցւոյ յաջորդող՝ Փղաբիդասի, Եւփիմիոսի, Մակեդոնի, և Տիմոթէոսի, և եւս Զենոն և Անաստաս կայսերաց անունները Յայսմաւուրքէն դուրս ձգուեցան իբրեւ հերձուածողաց, և Քահանայապետին խրկած ձեւոյն ամենէն առաջ ստորագրեց Կ. Պօլսի նորընտիր Եպիսկոպոսը Յովհաննէս. որուն հետեւեցան զրեթէ վեց հարիւր Եպիսկոպոսք, Արքեպիսկոպոսք և Պատրիարք Արեւելից: Այս ամեն ուղղութիւնները տեսնելով Ս. Որմիզդ ընդունեցաւ և հաստատեց Յովհաննէսի ընտրութիւնը յԱթոռ Հայրապետութեանն

Կ. Պօլսի : Եւ այսպէս հերձուածը վերջացաւ և Եւ
կեղեցւոյ խաղաղութիւնը վերստին հաստատեցաւ .
որուն մեծապէս ստոր եղաւ նաեւ Յուստինոս
ինքնակալը :

Բերենք հոս ամբողջ յիշեալ Որմզդեան ձեւը ,
որպէս զի տեսնէ Միասերեան թէ անիկա իր դի-
աած նպատակին դէմ ինչ ազդեցութիւն կընէ :

— Կանոն հաւատոյ .

« Առաջին փրկութիւն է ուղիղ հաւատոյ կա-
» նոնը պահել, և Հարց սահմաններէն (1) բնաւ չի
» խոտորիլ. և զի չի կրնար 'ի դերեւ ելլել Տեառն
» մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի վճիռը՝ որ ըսաւ . Դ... ե-
» վէ՛, և 'ի վերայ այս բնի շինեցի շինեցի եւ , եւայլն .
» և իրայ արդիւնքները ճշգրտեցին այս խօսքը .
» ինչու որ՝ յԱռաքելական Աթոռն միշտ անարատ
» պահուեցաւ կրօնքը (immaculata est semper ser-

(1) Այս ձեւը Կ. Պօլսի Յովհ. Եպիսկոպոսէն առ Ս. Որ-
միզդ գրուած թղթոյն մէջ հետեւեալ տարբերութեամբ բեր-
ուած է : — . . . և Հարց աւանդութիւններէն չի խոտորիլ . . .
» Զի յԱթոռն Առաքելական անեղծ կը պահպանուի միշտ . . .
» վասնորոյ յամենայնի կը հետեւինք Առաքելական Աթոռոյդ ,
» և կը քարոզենք ինչ որ Անորմէ վճռուած են . . . որոնք
» դատուած են Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հաղորդակցութենէն , այս
» է՝ որոնք չեն յաճեալ : համաձայն Առաքելական Աթոռոյն :
» Եւ եթէ բանի մը մէջ այս իմ դաւանութենէն երկմտելու փորձ
» փորձեմ , կը խոստովանիմ իմ դատապարտութեամբս հա-
» ղորդ ըլլալ անոնց՝ զորս դատապարտեցի . . . : (Ապտ .
Հտ . Դ . Հաւաք 1488 . և 1487 .) :

» vata religio) : Արդ՝ այս յոյսէն և հաւատքէն չու-
» ղելով երբեք բաժնուիլ, և յամենայնի հարց սահ-
» մանաց հետեւելով՝ կը նշովենք ամեն հերետի-
» կոսները , 'ի մասնաւորի զՆեստոր , եւայլն : Ուս-
» տի՛ ինչպէս առաջ ըսինք , յամենայնի Առաքե-
» լական Աթոռոյն հետեւելով, և քարոզելով անոր
» ամեն սահմանադրութիւնքը՝ կը յուսամ որպէս
» զի արժանի ըլլամ մնալ Ձեզի հետ այն մի հա-
» ղորդութեան մէջ՝ զոր կը քարոզէ Առաքելական
» Աթոռը , յորում է ամբողջ և ճշմարիտ հաստա-
» տութիւն (soliditas) Քրիստոնէական կրօնից : Կը
» խոստանամ չյիշել 'ի կատարման սուրբ խորհրդ-
» ոց անոնց ամենուն անունները՝ որոնք դատուած
» են Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հաղորդակցութենէն .
» այս է՝ որոնք չեն համաձայն Առաքելական Աթո-
» ռոյդ : Եւ այս հաւատոյ դաւանութիւնը ես իմ
» սեփական ձեռքովս ստորագրեցի և մատուցի
» Քեզ Որմիզդ սուրբ և պատուական Պապիդ .
» Քաղաքին Հռովմայ : Տուեալ 'ի 13 . կաղանդաց
» Ապրիլի — . (Ապտ . Հտ . Դ . Հաւաք . 1444 .
Տպագր . Բարխեան 1871 .) :

Ետքէն Փոտեան հերձուածը ելաւ . յորում
Փոտ աշխարհական իշխանութեան ձեռքով զՍ. Իգ-
նատիոս Կ. Պօլսի Աթոռէն վար իջեցնելով և աք-
սորել տալով՝ յափշտակեց զայն : Որ եւ թէպէտ
կեղծաւորաբար դիմեց Նիկիոյայոս Ա. Քահանա-
յապետին , և ձեւացնելով որ՝ Իգնատիոս իր ծե-
րութեանը պատճառաւ կամաւորապէս Աթոռէն

հրաժարեր և ինքը օրինաւորապէս անոր յաջորդեր է, խնդրեց Սնորմէ իր հաստատութիւնը. բայց Քահանայապետը ամեն եղածներուն տեղեկանալով՝ ոչ միայն չի հաստատեց անոր հայրապետութիւնը այլ և յայտնապէս մերժեց, և յայտնեց որ՝ Իգնատիոս էր օրինաւոր Հայրապետ Կ. Պօլսի, և Փոսայ ըմբոստութիւնը տեսնելով՝ նշովեց և բանադրեց զանիկա և իր հետեւողներովը կտրեց ՚ի հաղորդակցութենէ եկեղեցւոյ: Եւ որովհետեւ հերձուածը երթալով կը սաստկանար, և շատ բարեմիտ հաւատացեալներ շփոթած էին և ինչ ընելիքին չէին դիտեր, վասնորոյ Նիկողայոս Քահանայապետը այս շփոթութիւնը փարատելու համար Ս. Որմիզդ Քահանայապետին ձեռոյն համեմատ (զոր վերը մէջ բերինք) դաւանութեան ձեւ մը յօրինեց և կը պատրաստէր Արեւելք խրկելու, որպէս զի ով որ անոր ստորագրէ և անոր հետեւի իբր ուղղափառ ճանչցուի և ով որ յանձն չառնու զայն՝ իբր հերձուածող մերժուի. բայց մահը վրա դաւով չի կրցաւ գործադրել զայն:

Ս. Նիկողայոսի յաջորդեց Ս. Ադրիանոս Բ. որ երբ իր նախորդէն սկսած գործը յառաջ վարելու վրա էր. Վասիլ Հայկազն բարեպաշտ կայսերմէ պատշաճաւորներ հասան թղթով, որով կաղաչէր զՔահանայապետը որ հրաման ընէ Տիեզերական ժողովք գումարելու ՚ի դատապարտութիւն և ՚ի բարձումն հերձուածոյն և ՚ի հաստատութիւն ուղղափառութեան: Կը յայտնէր միանգամայն որ՝ իր

նախորդին (Նիկողայոս Քահանայապետին) հրամանին համեմատ, Փոսը մերժելով՝ Իգնատիոս օրինաւոր հայրապետը իր Աթոռը դարձուցեր էր: Քահանայապետը կայսեր այս բարի տրամադրութիւնը տեսնելով՝ զիջաւ անոր խնդրանացը, և հաւանեցաւ՝ որ Տիեզերական ժողովք գումարուի ՚ի Կ. Պօլսի (որ է Լ. Տիեզերական ժողովքը): Ուստի և նոյն քաղաքը խրկեց իր փոխանորդները, անոնց հետ ճամբեց՝ նաեւ յանուն իւր՝ յիշեալ Առաքելական թուղթը զոր պատրաստեր էր Ս. Նիկողայոս Քահանայապետը: Պատուէր տուաւ իր փոխանորդաց որ զանոնք միայն յԵպիսկոպոսաց ընդունին ՚ի հաղորդութիւն իւրեանց և ՚ի ժողովն, որոնք յանձն առնուն և ստորագրեն նոյն թուղթը:

Քահանայապետին հրամանը ճշդիւ ՚ի գործ դրուեցաւ և ամեն ուղղափառ Եպիսկոպոսունք յօժարակամ ստորագրելով մտան ՚ի ժողովն և բազմեցան իրենց պատշաճեալ աթոռները: Ի հերձեալ եպիսկոպոսաց անոնք՝ որ յանձն առնելով Քահանայապետին իրենց համար սահմանած պայմանները՝ դարձի եկան և ստորագրեցին նոյն թղթոյն, ընդունուեցան ՚ի հաղորդութիւն ուղղափառաց, մնացեալ հերձելոց ալ առաջարկուեցաւ նոյնը, բայց երբոր անոնք յամառութեամբ դէմ կեցան, մերժուեցան իբրեւ անուղղայ:

Բերենք հոս յիշեալ թղթոյն գլխաւոր մասերը, որ է այս.

— Առաջին փրկութիւն է ուղիղ հաւատոյ կա-

« նոնք պահել, և Աստուծոյ ու Հարց սահմաններ
 « րէն չի խոտորիլ: Եւ զի ճշմարիտ է Տեառն մե-
 « րոյ Յիսուսի Քրիստոսի խօսքը՝ որ ըսաւ Երանել-
 « ւոյն Պետրոսի՝ Դ... եւ Է... և Ի Է... այդ Է... Է...
 « չէիք ի՛նչ, արդիւնք իրաց ճշգրտեցին զայն .
 « որովհետեւ յԱռաքելական Աթոռն միշտ անա-
 « րատ պահուեցան կաթողիկէ կրօնքը և սուրբ
 « վարդապետութիւնը: Արդ՝ անոր հաւատքէն և
 « վարդապետութենէն չուզելով երբէք բաժնուիլ,
 « և Հարց՝ մանաւանդ Առաքելական Աթոռոյն
 « սրբազան Քահանայապետաց սահմաններուն յա-
 « մենայնի հետեւելով կը նշովենք ամեն հերետի-
 « կոսութիւնները և միանգամայն պատկերամարտ-
 « ները . կը նշովենք նաև Փոռը, որ ընդդէմ՝ կա-
 « նոնաց՝ մէկէն ի մէկ՝ աշխարհական սպասաւորու-
 « թենէ՝ և զինուորական աստիճանէ, մէկ քանի
 « հերձուածողաց օգնութեամբը՝ և Իդնատիոս Հայ-
 « րապետին կենդանութեան ատեն՝ բռնի սպրդե-
 « ցաւ և յափշտակեց Կ. Պօլսի Աթոռը: Կընդու-
 « նինք Նիկիոյայոս սուրբ Քահանայա պետին գու-
 « մարած ժողովքը, որուն Դուն ալ սուրբ Հայրդ-
 « Ադրիանոս մեծ Քահանայապետ՝ հաւանեցար:
 « Իսկ ինչ սր Առաքելական Աթոռոյդ իշխանու-
 « թիւնը սահմանեց Յարգելի Իդնատիոս Հայրա-
 « պետին և անոր հետ միաբան եղողներուն հա-
 « մար՝ առանց նենդութեան կընդունինք և կը մե-
 « ծարենք: . . .

« Եւ ինչպէս առաջ ըսինք՝ ԱՄԵՆ ԲԱՆԻ ՄԷՋ

« ՀԵՏԵԻԵԼՈՎ Առաքելական Աթոռոյն . և ՊԱՀԵԼՈՎ
 « ԱՆՈՐ ԱՄԵՆ ՍԱՀՄԱՆԱԾՆԵՐԸ (sequentes in omnibus
 « Apostolicam Sedem et observantes ejus omnia constituta)
 « կը յուսանք արժանի ըլլալ մնալու այն մի հաղոր-
 « դութեան մէջ՝ զոր կը քարոզէ Առաքելական Աթո-
 « ռը, յորում է ամբողջ և ճշմարիտ հաստատութիւն
 « Քրիստոնէական կրօնի: Կը խոստանանք եւս չյիշել
 « ի կատարման սուրբ խորհրդոյ անոնց անունները,
 « որոնք զատուած են ի հաղորդակցութենէ Կաթո-
 « ղիկէ Եկեղեցւոյ, ԱՅՍ է՝ որոնք ՁԵՆ ՀԱՄԱԶԱՅԵՆ
 « Առաքելական Աթոռոյն — (Լապէ. Հտ. Ը. Հա-
 « ւաք. 988. Տպագր. Բարիսեան 1871.):

Բերենք նաեւ եպիսկոպոսաց ստորագրութեան
 ձեւը — Արդ՝ այս դաւանութիւնը ըրի ես (Ա. Ս.)
 « եպիսկոպոս (Ա. Ս.) եկեղեցւոյ, և իմ կամօքս
 « ստորագրեցի, և ձեռամբ փոխանորդացդ՝ Դոնատ
 « և Ստեփան Սրբազան Եպիսկոպոսաց և Մարինոս
 « սարկաւազի սուրբ, Կաթողիկէ և Առաքելական
 « Հռովմէական Եկեղեցւոյդ՝ մատուցի Քեզ՝ Ս. մե-
 « ներջանիկ և Հրեշտակակրօն մեծ Քահանայապե-
 « տիդ և Տիեզերական Հօրդ Ադրիանոսի — (Լա-
 « պէ. Անդ.):

Հասկցա՛ւ հիմակ Միասերեան Ս. Որմզդայ
 ձեւոյն վարդապետութիւնը և ութերորդ Տիեզե-
 րական ժողովոյն դաւանութիւնը, Թո՛ղ մտադրու-
 թեամբ կարդայ ասոնք, և անմիջապէս կը տեսնայ
 որ՝ իր երազած եկեղեցւոյ հէ՛տք հէ՛տք զաղափարին հետ-
 քըն անդամ չի կայ և չի կրնար իսկ ըլլալ: Միա-

սերեան Աշխարհական իշխանի մը առանձնական խօսակցութեան մէկ հատուածոյն դաւանութեան կամ ժողովական վճռոյ կերպարանք տալով՝ կուզէր ընծայել զայն Ը. Տրեզերական ժողովոյն ինչպէս տեսանք 'ի Յօդ. Դ. և որ մեծն է՝ Ս. Որմզդէի, նա թէ՛ սոյն Ը. ժողովոյն ձեւէն տող մը միայն առնելով կը ջանայր ձեւացնել որ անիկա ալ իր մէջ բերած անվաւեր վկայութեան համաձայն է. բայց ահա յայտնի եղաւ սոյն յօդուածոյս մէջ, թէ ո՞րչափ տարբեր և հեռու է անոր լուսաւոր վարդապետութիւնը իր բռնազբօսեալ իմաստակութենէն :

Հոս արժանի խորհրդածութեան կէտ մը կայ. այսինքն ինչ առթիւ և ինչ վախճանաւ որ՝ Ս. Որմզդէ յամի 517. Ս. Աղբրիանոս Բ. յամի 869. այս դաւանութեան ձեւերը Արեւելք խրկեցին. նովիմբ նաեւ այժմու Սրբազան Քահանայապետն Պիոս Թ. ներկայ հերձուածոյն սկիզբը հասարակական մը ճամբեց. բայց պայծառ դարերուն մէջ յԱրեւելս գործադրուած այն պանծալի օրինակները՝ և ոչ դոյզն տպաւորութիւն կամ աղեցեցութիւն ըրին այժմու բոլոր մի հերձեւոց վրա. որոնցմէ մէկ անձ մը միայն գոնուեցաւ որ հուսկ ուրեմն ստորագրեց սոյն Պիոսեան ձեւը : Այսպէս ահա կը խոտորին Արեւելքի հարիւրաւոր հոյակապ Հարց օրինակէն անոնք՝ որ յետս ընդդէմն կը կարծեն հետեւող ըլլալ նախնեաց և պաշտպան արեւելեան հնաւանդ սովորութեանց : Այսչափս հարեւանցի յիշելով՝ յառաջ վարենք մեր խօսքը :

Է.

Հարկ է արդեօք խօսիլ նաեւ Բենեդիկտոս ԺԳ. Քահանայապետին՝ Իտալական Յունաց նկատմամբ քանի մը ծիսական կանոնադրութիւն տալու ատեն՝ յայտնելը, թէ անոնք չէին վերաբերիր միւս Յունաց, և ոչ քնաս մը կը բերէին անոնց օրինաւոր կերպով ունեցած սովորութեանցը : Արդեօք ասկէց զայն կուզէ հանել Միասերեան որ՝ Քահանայապետը չէր կրնար նաեւ միւս Յունաց բարեկարգական օրէնքներ տալ. եթէ այս է իր միտքը՝ արդարեւ մեծ սխալման մէջ կը դռնուի : Մեր նախընթաց յօդուածներուն մէջ բաւական տեսնուեցաւ Հռովմայ Քահանայապետին նաեւ 'ի բարեկարգականս Արեւելեան եկեղեցեաց վրա գործածած իշխանութիւնը. իսկ եթէ աւելին կուզէ, կրնայ տեսնել — Սուրբ Գալուստէ եղբայրս — Արեւելայոց — Արեւմտեայ Վերջին Պատգոհան Պատգոհան — մակագրով տարւոյս սկիզբը Քաղղիներէն լեզուաւելած բազմահմուտ տետրակին մէջ, որ և ետքէն Հայերէն ալ թարգմանուեցաւ :

Բայց պէտք է զիտնալ որ՝ Իտալիա բնակող Յոյնը շատ բան Լատին ծեսէ առած ըլլալով՝ մեծապէս կը տարբերէին Արեւելքի Յոյներէն, ուստի առանձնակի անոնց համար յայտմ մասին օրէնքներ տալու ատեն՝ Արեւելեան ծիսից նախանձախնդիր Քահանայապետը՝ որոշակի կը յայտ-

նէ իր միտքը՝ որ չուզեր զանոնք Արեւելքի Յու-
նաց վրա ալ տարածել: Այս է ահա բոլոր եղածը:
Բայց զարմանալին այն է որ՝ Քահանայապետին այս
խնամատ զգուշութիւնը՝ Միասերեան կուզէ իրեն
զէնք առնուլ ի նուազութիւն իշխանութեան Քա-
հանայապետաց Հռովմայ:

Ի վախճան այս առաջին մասին կը յաւելունք
որ՝ Միասերեան ի սկզբան բանից իւրոց իրեն նալա-
տակ առած էր զննել Պարթիւրիւն Արաքսի իշխանութեան
«արքայութիւնը». և տես թէ ինչ կերպով կը վերջա-
ցնէ յայսմ մասին իր խօսքը վերոյիշեալ վկայու-
թիւններէն ետքը (որոնց արժէքը տեսանք մի առ-
մի): « Ասոնց ամենքը՝ կըսէ, Պատրիարքական իշ-
խանութեան ապահովութիւններն էին՝ որոնք ի
« սկզբան Տիեզերական ժողովոց միջնորդութեամբ,
« ետքն ալ նոյն ինքն Քահանայապետաց ինքնայոր-
« դոր հաճութեամբ կամ «բիզանտինական կընդունուէր—:
Ինչ գեղեցիկ յարմարութիւն բնաբանին և հե-
տեւութեանն:

Բայց Վեր. Միասերեան, Տիեզերական ժո-
ղովոյն միջնորդութիւնը առ ո՛ր էր. և երբ Քահա-
նայապետք իրաւունք ունէին ինքնայորդոր շնորհք-
ներ տալու, ստիպմունքն ինչ էր, իրաւացի բան
մը, թէ անիրաւ բռնութիւն մը:

Պարթիւրիւն Արաքսի իշխանութեան «արքայութիւնը

քննութիւնը այս կերպով վերջացնելով՝ անմիջապէս
դանդատի կելլէ մեղի դէմ, որպէս թէ Գեր. Պա-
ղանճեանի խօսքին ուրիշ իմաստ մը տուած ըլլանք.
և որովհետեւ այս ամբաստանութեամբ կանցնի ի
նիւթ Փլորենտեան ժողովոյ, ուստի մեր բաժանման
համեմատ զանկա յաջորդ մասին կը թողունք:

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա.

Փլորենտեան ժողովքին խօսքը սկսելու ատեն,
Վեր. Միասերեան փոխանակ Պաղանճեանին նոյն
ժողովքին վճռոյն նկատմամբ ըրած խանդարմունք-
ները պաշտպանելու կամ արդարացնելու (անշուշտ
չի վստահելով յաջողիլ), կելլէ յանկարծ կամբաս-
տանէ Ալեքսանդրիական հեղինակը, որպէս թէ ու-
ղած ըլլայ ուրիշ իմաստ մը ընծայել՝ անոր Փլորեն-
տեան ժողովոյ կանոնին նկատմամբ դաշնակցու-
թիւն ըսելուն:

Այսչափովս կը պաշտպանուի՞ կամ կարգա-
բանայ արդեօք Գեր Պաղանճեանին ըրած խան-
դարմունքներն:

Հոս պէտք է դիտնալ որ՝ Գեր. Պաղանճեանի
գործածած բառը «անհեղինակ» չէ, այլ «անհեղինակ»
իւն է, ան ալ «անհեղինակ» և «անհեղինակ» և յԱլեքսանդրիական

Թեան անոր բառը ճշդիւ մէջ բերուած է . միայն մէկ տեղ մը (եր. 31.) տպագրութեան վրիպակով ~~դաշնայնական~~ եղած է , զոր և քանի մը օրինակաց մէջ ուղղադրեր ենք . ասոր համար միայն՝ որ ճշգրութեան դէմ չըլլայ : Բայց թէ այս փոփոխութիւնը Վեր . Միասերեանի բանին աւելի եկեր է , (գուցէ ասոր համար որ՝ կարող ըլլայ եռքէն իր Քիլինկ ~~առ~~ աստուածաբանին խօսքը մէջ բերել) , մեզի համար նշանակութիւն մը չունի , ըստ որում երկու բառն ալ յայտ նիւթ խոտելի են :

Տեսնենք արդ՝ եղած ամբաստանութիւնը և անոր արժէքը :

Վեր . Միասերեան իր յիշած քանի մը վկայութիւններէն ետեւ՝ որոնց ինչպիսի բան ըլլալը տեսանք լիովին առաջին մասին մէջ , կը յաւելլու :

Ասոնք Պատրիարքական իշխանութեան ապահովութիւններն էին որոնք ի սկզբան Տիեզերական ժողովոց միջնորդութեամբ , ետքն ալ նոյն ինքն Քաջանայապետաց ինքնայորդոր հանուածեամբ կամ ստիպուելովը կընդունուէր . ուստի և այսպիսի ապահովութիւն ~~դաշնայնական~~ և ~~դաշնայնական~~ գործողութիւնը՝ ~~դաշնայնական~~ անուանելը , հարկաւ հաւասար իշխանութիւն չէր ենթադրեր ապահովութիւն տուողներուն և ընդունողներուն մէջ , ինչպէս Ակնարկութեան Հեղինակը ուզեր է այնպիսի իմաստ մը ընծայել Գեր . Սուքիաս Արքեպիսկոպոսին Փլորենտեան ժողովոյն կանոնին նկատմամբ դաշնակցութիւն ըսելուն :

Կը պատասխանենք .

Ա. Սխալ է այն՝ թէ Տիեզերական ժողովքները և Քաջանայապետք ապահովութիւններ տուեր են Պատրիարքական իշխանութեան . այլ Քաջանայապետք և

ժողովքները ինչ որ բարի և եկեղեցւոյ օղտակար սովորութիւն տեսեր են , յօրէնս կարգեր են . և կամ հարկաւոր ու պատշաճ եղած տեղերը նորեր սահմաներ են . և կամ ըստ ժամանակին ամփոփեր և ընդարձակեր , աւելցուցեր և պակսեցուցեր են զայնս :

Բ. Սխալ է Տիեզերական ժողովքները Պատրիարքէն զատելը . վասն զի Տիեզերական ժողովք առանց հաստատութեան Սրբ , Պապից բան մնալ չեն ըրած . նա թէ՛ առանց այն հաստատութեան Սրբ . Պապից և ոչ իսկ Տիեզերական ժողովք կրնային անուանիլ . Ամեն դարու եկեղեցական պատմութիւնը՝ յայտնաբարբառ կը վկայէ ասոր : Ասոնք հարեւանցի նշանակելով , կը պատասխանենք՝

Գ. Ակնարկութեան Հեղինակը չէր ուզեր և այժմ իսկ չուզեր ուրիշ իմաստ մը ընծայել Գեր . Պաղանճեանին բառերուն , անոնց նշանակածէն աւելի : Եւ Վեր . Միասերեան որչափ ձգձգել և որչափ ծամծմել ուզէ վերջնական Տեորակին բառերուն , ընդ որս և ~~դաշնայնական~~ բառին զօրութիւնը . զանոնք իրմէն շատ աւելի ճիշդ իմացեր է Ակնարկութեան Հեղինակը Լնքն ալ եթէ ուզէ անկեղծութեամբ խօսիլ՝ անշուշտ պիտոր վկայէ այս մեր ըսածին : Մանաւանդ թէ մեզի կերեւայ որ՝ ինքը և ոչ իսկ մտադրութեամբ կարգացեր է զայն . ապա թէ ոչ անշուշտ տեսած ըլլալով հոն (եր. 9.) ~~Պատրիարքական~~ բառը՝ primatus բառին դիմացը դրուած , զոնէ կը պատկառէր ըսելու , թէ

Ակնարկութեան Հեղինակը խարդախելով Գլխաւորութեան թարգմաններ է : Նաեւ սոյն խօսքին մէջ ալ պիտոր տեսնենք այս մեր ըսածին հաստատութիւնը . թող ուրիշ ասոր նման բազմաթիւ անճշգրտութիւններ՝ զորոնք զանց կընենք :

Դ. Թէ Գեր . Գաղանճեան զՊապը և զՊատրիարքները հաստատելով կամ անհաստատելով կը ճանչնայ յիշխանութեան , մեղի փոյթ չէ . վասն զի մեր հաւատքը անոր հաւատոց վրա չէ հաստատեալ , և ոչ անորմէ պիտոր սորվինք զայն : Դարձեալ մենք ասանկ խօսք տեղ մը մեր Ակնարկութեան մէջ չենք ըրած : Բայց այս ստոյգ է որ՝ Գեր . Գաղանճեան Գաղա և Երուսաղէմ խօսք չընեն բնաւ . անոր ըսածները մէջ տեղ են . բայց ընթերցողաց գիւրդութիւն ըլլալու համար կը բերենք հոս վարը (1) : Կը

(1) « Բաւական է յառաջ բերել Փլորենտեան ժողովքին » սիւնհոգոսական մեծահռչակ դաշնագրութիւնը՝ որով փոխադրելով Պապը և Արեւելեան Պատրիարքունք մէկմէկու հետ կապուեցան Արեւմտեան ընդհանուր ժողովքի մը մէջ , Արեւելեան Պատրիարքունք Պապին ընդհանուր եկեղեցւոյն վրա Գլխաւորութիւնը ճանչնալով և փոխադարձ Պապերն ալ Արեւելեան պատրիարքական աթոռոց սեփական իրաւունքները անարատ և անբռնաբարելի ըլլալը ճանչնալով : Եւ այս ոչ թէ Պապերուն կողմանէ զինքնուրոյն մը ըլլալով , ոչ ընդհանուր ժողովոց գործքերուն և եկեղեցական կանոնաց մէջ այսպէս աւանդուած ըլլալուն համար . ինչպէս նոյն Փլորենտեան ժողովը կը բացատրէ յետագայ խօսքերով . « ըստ այնմ տարազու՝ որպէս աւանդեալ է 'ի գործս Տիեզերական ժողովոց և 'ի սուրբ կանոնս » : Եւ այս տարազը և

տեսնենք՝ Վեր . Միասերեան , անիկա և ոչ իսկ զինքնուրոյն մը կընդունի Քահանայապետաց կողմանէ . այլ ընդհանուր ժողովոց գործքերուն և եկեղեցական կանոնաց մէջ այնպէս աւանդուած ըլլալուն համար Քահանայապետը կը ճանչնան որ Արեւելեան Պատրիարքաց իրաւունքները անարատ և անբռնաբարելի են կըսէ : Աւելի եւս կը պնդէ Գեր . Գաղանճեան իր այս խօսքը եր . 13. տես վարը (1) : Հասկցա՞ր աչէկ մը որ ըստ Գեր . Գաղանճեանին Պատրիարքական իշխանութեան նկատմամբ Գաղա և Երուսաղէմ չըլլար եղեր , ըստ որում ատիկա Պատրիարքական իրաւաբանութեան կը վերաբերի եղեր և հետեւաբար անզօր յարեւելս , Վերջնական տետրակին խօսքերը ասոնք են , բայց թէ հիմակ անոր հեղինակը կարծիքը փոխեր է՝ ասոր մենք ըսելիք մը չունինք . որովհետեւ նոր բան չէ որ ուղղափառ ճշմարտութենէ չեղելէն ետեւ՝ մէկը՝ մի և նոյն նիւթի վրա փոփոխ կարծիք յայտնէ : Ասիկա Վեր . Միասերեան ալ կընէ այս տետրակին մէջ և նոյն իսկ այս Գաղա-Երուսաղէմ բառին իմաստ

» եւս բացատրէ ըսելով . « Այսինքն անարատ պահուելով բոլոր արտօնութիւնները և իրաւունքները Արեւելեան Պատրիարքաց » :

(1) « Բէվերսուրուս կոնդակը ենթադրելով իսկ՝ որ փոխադրելով Արեւելեան եկեղեցւոյն իրաւունքները սեղմելու աւելի եւս ընդարձակէր զանոնք նորանոր արտօնութիւններով , 'ի վերայ սոյն ամենայնի նոյն եղանակաւ պիտի մերժուէր » Արեւելեան եկեղեցիէն :

տին վրայօք, զոր քիչ մը վերջը պիտի տեսնենք :

Արդ՝ Գեր. Գաղանճեան Փլորենտեան վճիռը չէր ընդունուած, իսկ Վեր. Միասերեան կըսէ որ Քահանայապետաց կողմանէ ապահովութիւն Կաթոլիկ (Պատրիարքաց) կողմանէ ընդունուած զործողութիւնն է անոր Կաթոլիկ անուանածը. բայց Գեր. Գաղանճեան անանկ բան չընդունիր, ինչպէս տեսանք: Ինչ և իցէ թողունք զասոնք իրարու հետ վիճելու և իրարու խօսք հասկընցնելու. և մենք առաջ անցնինք:

Ե. Փլորենտեան ժողովոյն Հռովմայ Քահանայապետին վրայօք ըսածը՝ առկից 32 ամիս առաջ նոյն իսկ ըստ Միասերեանի՝ բոլոր իր ընկերաց հետ՝ Վճիռ կանուանէր. ըստ որում անոնց հետ մեկտեղ ինքն ալ կընդունէր և կը դառնայ որ՝ անիկա էր — Փլորենտեան ժողովոյն Հռովմայ (Քահանայապետին) գլխաւորութեան վրայ հաւատոյ Վճիռ (le décret dogmatique du concile de Florence sur la primauté du Pontife Romain) (Թուղթ Քահանայից առ Առաքելական նուիրակին Բլուիմ): 32 ամիս վերջը ինչ պատճառաւ արդեօք — décret, decretum բառը իր նշանակութիւնը փոխեր է. և փոխանակ այն ատենուան պէս ինչ նշանակելու եղեր է չորսնիկ և չորսնիկ Կաթոլիկ ըստ Գեր. Գաղանճեանի. և Կաթոլիկ ըստ Վեր. Միասերեանի: Բա՞ռը արդեօք իր նշանակութիւնը, թէ գործածողները իրենց ըմբռնունքը և միտքը փոխեր են, կամ թէ Փլորենտեան ժողովոյն որոշմունքը իր բուն զօրութիւնը և իմաստը կորսնցնելով, նոր կերպարանք մը առեր է: Կրնայ ըլլալ նաեւ որ՝ Վեր. Միասերեանի Լատիններէն բառից ըստ տեղեկութենէն ալ առաջ եկած ըլլայ, որով (decretum) բառին Հայերէն հարազատ թարգմանութիւնը Կաթոլիկ Կաթոլիկ զտեր է:

Զ. Լսենք հիմակ Կաթոլիկ բառին ուրիշ մէկ իմաստն ալ:

Վեր. Միասերեան եր. 8. ըսածները, երբոր նոյն տետրակին 13. երեսը կը հասնի, բոլորովին մտքէն ելած ըլլալով. Գլինկ Կաթոլիկ աստուածաբանին խօսքը յիշելէն ետքը, որ Եկեղեցւոյ Կաթոլիկ անուանակոչութեանց վրա կը խօսի, կը յաւելու թէ Ակնարկութեան հեղինակը ըստ բանից Գլինկայ հասկնալու է եղեր Գեր. Գաղանճեանին դաշնակցութիւն ըսելուն բուն Կաթոլիկ իմաստը: Քրիստոսին խօսքն այս է — Եկեղեցական վարչութիւնը . . . Կաթոլիկ եւայլն կառավարութեանց պէս կերպարանելը, միտքերը աւետարանին փրկաւէտ յաւիտենական շաւղէն կը հեռացնէ — Եւ — Թէ որ եկեղեցական կառավարութիւնը մասնաւոր անուան մը տակ նշանակել օրէն ըլլայ, կրնայ Կաթոլիկ անունը տրուիլ — :

Բայց՝ Վեր. Միասերեան, Գլինկին խօսքը Գաղանճեանին ըսածին հետ վերաբերութիւն չունի. վասն զի մէկը (Գաղանճեան) Փլորենտեան վճիռը կանուանէ Կաթոլիկ, և միւսը (Գլինկ) եկեղեցական:

դեցւոյ կառավարութեան յորջորջմանց վրա խօսելով, անոր դռն-հոգ-նեան անուն տալը աւելի յարմար կը դատի: Ի՞նչ գեղեցիկ նմանութիւն. Պաշտօն-նեան և դռն-հոգ-նեան նմանաձայն չե՞ն, ասիկա բաւական է վեր. Միասերեանի համար. բայց թէ զանոնք գործածողները ուրիշ նիւթի վրա առեր են եղեր նոյն բառերը, քննա մը չունի: Աւելի զուարճալին կայ. վեր. Միասերեան ալ նոյն բառը պահանջ-նեան դռն-և ընդհանր-համար կիմանայ, ինչպէս քիչ մը առաջ տեսանք:

Արդ՝ վեր. Միասերեան և իր քով աստուածաբանը Քլինկ աւելի յարմար կը դատին դռն-հոգ-նեան անունը տալ եկեղեցական կառավարութեան. (այսինքն 'ի գիպուածի' յորում օրէնքն ըլլայ զայն անուան մը տակ նշանակել). պատճառն ալ ըստ Քլինկայ է այս — Որովհետեւ (եկեղեցական կառավարութիւնը) հոգ-նեան վրա հիմնեալ է և անոր (միութեան) վրա կը կենայ:

Ուրեմն եկեղեցական կառավարութիւնը հոգ-նեան վրա հիմնեալ և միութեան վրա կեցած ըլլալուն համար, աւելի յարմար կը դատուի դռն-հոգ-նեան անունը:

Եւ հոգ-նեան վրա հիմնեալ ըլլալուն համար, անոր հոգ-նեան անուն տալը՝ միտքերը աւետարանին փրկաւէտ յատկանշական շարժէն կը հեռացնէ: Իբաց տա՛ր ասանկ չազդեցութիւնը: Եթէ իրօք այս խօսքերը Քլինկին են, արդարեւ խօսք չունինք անոր քով աստուածաբան ըլլալուն վրա:

Քլինկ այս գեղեցիկ պատճառաբանութեանէն ետեւ՝ կաւելցնէ — Եկեղեցւոյ մէջ հոգ-նեան չկայ բայց եթէ Քրիստոսի —, Եւ վեր. Միասերեան մեր ուշադրութիւնը գրգեշու մտքով հոգ-նեան բառը երկաթագիր ըրեր է: Բայց մենք բաւական կը համարինք նոյն գրով նշանակել որ այդ հոգ-նեան, (Թէ և անոր հեղինակը ըլլայ Միասերեան մը, Պաղանճեան մը, կամ թէ նոյն ինքն քով աստուածաբանն Քլինկ, և կամ ուրիշ ով որ կուղէ ըլլայ) այդ հոգ-նեան շարժեց դատարարութիւն, յանձն Անտոնի Տէտովինիս, որ կըսէր թէ — չիք յեկեղեցւոյ գլուխ դերագոյն և հոգ-նեան բաց 'ի Քրիստոսէ —: Եւ թէ — ոչ երբէք սահմանեալ է 'ի Քրիստոսէ հոգ-նեան յեկեղեցւոյ —: վեր. Միասերեան ազատ է ժողովելու որչափ դատապարտեալ նախադասութիւններ որ կան. սակայն պէտք է դիտնայ որ՝ ասով ուրիշ բան չի ցուցներ՝ եթէ ոչ այս միայն որ՝ ինքն ուղղափառ վարդապետութեան ուղիղ ճանապարհէն չեղեալ՝ կը յաճի առ խարխափ յատուերս մտորութեանց:

Բ.

Փորքնտեան ժողովքին վճռոյն դարով, Միասերեան կը զգուշանայ զայն ամբողջ մէջ բերել, ինչպէս որ մենք բերած էինք. ասիկա իր բա՛րն չի դար: Ինքը բաւական կը համարի անոր քանի մը հատուածները յիշել. բայց խառն 'ի խուռն, ետեւ

առաջ. որով կաշիւ ըլլայ անոր այլ և այլ պար-
բերութեանցը՝ այլ և այլ իմաստ ընծայել, հակա-
ռակ հարադատ իմացութեան վճռոյն:

Մենք նախ՝ ժողովենք ի մի անոր այս անգը
սիրած հատուածները. և ապա տեսնենք ըրած
խանգարմունքները ըստ բառից կամ ըստ շա-
րադրութեան և մանաւանդ ըստ իմաստից: Միա-
սերեանի հատուածները ի մի դումարելով՝ այս
ձեւը կելլէ ճշդիւ իր բառերովը:

—Սուրբ Աթոռն Առաքելական և Հայրապետն Հռովմէ-
» ական առաջնութիւնն ունին ընդ աշխարհ ամենայն. (1) ըստ
» այնմ տարադու՝ որ բովանդակի եթէ ՚ի գործս Տիեզերական
» ժողովոց և եթէ ՚ի սուրբ կանոնս »:

« Սահմանմբ նորոգելով եւս և զաւանդեալն ՚ի կանոնս
» կարգ այլոց Յարգելի Պատրիարքաց, որպէս զի Պատրիարքն
» Կ. Պօլսոյ երկրորդ եղիցի, եւայլն եւայլն (2): Անարատ մը-
» նալով իմա՝ արտօնութեանցն ամենայնի և իրաւանց նոցա »:

(1) Այս տեղ եւայլն մը չի դնելէն այնպէս կը թուի՝ որ
խօսքը ըմբացած ըլլայ, բայց իր եր. 11. և մանաւանդ եր. 15.
ըսածներէն յայտնի է որ ուրիշ հատուած մնալ կայ որ է
—բայ այնմ դարադու— եւայլն, զոր կը դրինք վերը:

(2) Այս եւայլն եւայլնները անշուշտ ետքը յիշուած —դիէ
Սրբազան Հայրապետին Հռովմայիսի— պիտոր նշանակեն,
զուցէ ուրիշ խօսքեր ալ կը ծածկեն: Հարկաւ ետքէն կիմա-
նանք, Դարձեալ՝ Պատրիարքաց մասը մէյ մը ամենէն առաջ յի-
շելէն ետեւ, վերջը ուրիշ պարբերութիւն մը մէջ բերելով՝ կը
յուսելու —ճանաչանք նոյնը հոս ալ ինչի՞նչ «Պատրիարքն Կ.
Պօլսոյ երկրորդ եղիցի— եւայլն. արդեօք վճիռը երկր՞ն ան-
գամ կրկնած է՞ր» Կ. Պօլսոյ Աթոռը երկրորդ ըլլայ. բայց
վճռոյն մէջ կրկնութիւն չիկայ:

Վեր. Միասերեանի առաջին դործը պիտոր
ըլլար անշուշտ՝ պաշտպանել զՎեր. Պաղանճեանը
Տիեզերական ժողովքի մը վճիռը խանգարած, այ-
լայլած, յաղաւած և աւելցուցած ըլլալու յանցան-
քէն. բայց բերած հատուածները յառաջին իսկ
ակնարկութեան կը ցուցնեն որ՝ իրօք դործուած է
նոյն յանցանքը ՚ի Պաղանճեանէ. Բաւական է որ
մէկը Սուրբ Կ. Պօլսոյ և Միասերեանի յեւելք իրարու հետ բաղ-
դատէ, առաջնոյն խօսքերը ամբողջ բերած եմ (յեր.
66. ՚ի ծան.) երկրորդինը՝ քիչ մը առաջ յիշեցի:

Միասերեան վճռոյն առաջին մասը Առաքելա-
նէն կը վերաբերէ. և անոր կը կցէ բայց այնմ դարադու՝
խօսքը (եր. 15.): Ետեւէն երկրորդ մաս մնալ կը
դնէ ՚ի նորոգութիւն կարգի Պատրիարքաց՝ յաւել-
լով այն հատուածն ալ —անարատ մնալ— եւայլն:

Վեր. Պաղանճեան երկուց մասանց զանազա-
նութիւնը չի ճանչնար. այլ թէ Փլորենտեան դաշնադ-
րութեամբ քիչիւն Պապը և Արեւելեան Պատրիար-
քունք մէկմէկու հետ կապուեր են՝ քիչադու ի-
րարու իշխանութիւն ճանչնալով բայց այնմ դարադու եւ-
այլն. որ երկու մասանց վրա ալ միօրինակ կը տա-
րածի:

Միասերեանի տետրակին մէջ՝ Առաքելա-
նէն կայ:

Վերջնական պատասխանոյն մէջ՝ Պապ և Պատ-
րիարքունք:

Հոս գրուած է —անարատ մնալ իմա՝ արտօնութեանցն
առաջինի և իրաւանց նոցա—:

Հոն, այսինքն՝ առաջագահութեամբ իր քուրմերը և արքեպիսկոպոսները Արքեպիսկոպոս Պարթևաբեկ :

Պետ շատ բաներ, որոնք խիստ յայտնի ըլլալով զանց կընենք յիշելու, և կը թողունք ընթերցողաց տեսութեանը :

Գ.

Վեր. Միասերեան ինքն ալ համարուած ըլլալով՝ որ անհնար սրբել զվերջնական պատասխանել իրեն վրա դրուած ծանր յանցանքէն, որ է Տիեզերական Ժողովոյ մը մեծահռչակ վճիռը խանգարել, այլայլել, յապաւել և յաւելուլ : Անշուշտնոյն յանցանաց խոշոր գերանը ծածկելու համար ելեր է Ակնարկութեան հեղինակին աչքը շիւղ որոնելու : Բայց ենթադրելով որ՝ օրինակ իմն՝ իրօք գտնայ մէկ շիւղ մը, արդեօք պիտոր կընայ անոր ստուերին տակը ծածկել վերջինս պարտաւոր և քանի մը խօստեարակներուն հեղինակաց աչքը գտնուած խարդախութեանց սոսկալի գերանը :

Բայց ինչ է արդեօք Միասերեանի Ակնարկութեան մէջ գտած այն մեծ յանցանքը. լսեցէք ընթերցողք : Մեր հայապատկառ (կըսէ ինքը), քիչ քիչ առաջնութեան (primatus) բարձր խորհրդով գլխաւորութեան և քիչ քիչ — : Խորհրդի՞նք, մի՞ շտապեր. Primatus բառը հայապատկառ թարգմանելը՝ խարդախել է՝ Վեր. Միասերեան : Արդարեւ խիստ ցաւալի բան է ի կրկն յուղիլ. բայց ո՞վ կընար երե-

ւակայել այս աստիճան յուզմունք մը, մինչեւ քիչ մը յառաջ գործածած բառերն և դաղափարներն անգամ չփոթել և չի անսնալ. մենք իրեն միտքը բերենք, դուցէ արթննայ այս իր թմբութենէն :

Ա. Վեր. Միասերեան թէ՛ Բահանայ եղած ատենը և թէ՛ ետքը յամի 1869 Յուլիս 5 Պօլիս գումարուած սինոդոսին ատեն Ուրբանեան դաւանութիւնը տուեր է : Արդ՝ նոյն դաւանութեան մէջ Փլորենտեան վճռոյն (primatus) բառը Գլխաւորութեան թարգմանուած ըլլալով ալ, ինքը հանդարտ խղճիւ և աներկիւղ ի կատարածանաց խարդախութեան նոյնը կատարել էր և կատարեց առաջի անգամ խորհրդոյն և կը յուսանք որ՝ դոնէ մէկը թէ սր չէ՝ մէկս անգամուն մտադրութիւն ըրած պիտոր ըլլայ :

Բ. Յամի 1870. Հոկտ. 14/26 իրենց առ Վեր. Առաքելական նուիրակն Բլուիմ գրած թղթոյն մէջ՝ յորում ինքն Միասերեան ալ ստորագրած է, այսպէս գրուած է. — Տառապանքս Փլորենտեան Ժողովոյն Հոռօյ Գլխաւորութեան վրա հաստատ վճիռը և նորապատկառ — . որ Խաչերէնի մէջ այսպէս է. il decreto dogmatico del Romano primato, և Պաղղիբէնի մէջ le décret dogmatique du concile de Florence sur la primauté du Pontife Romain : Այս թարգմանութիւնները մերը չեն այլ ձերը և տպագրութիւնն ալ ձեր կողմէն եղած է. և ամենուն ներքեւ Վեր. Միասերեանի ստորագրութիւնը կայ. կը յուսանք որ այսչափ քաւական է իրեն միտքը բերելու յիշեալ գործը :

Գ. Թողունք մէջ բերել նոյն լատին բառը *էկեզուստիան* թարգմանելու ընդհանուր սովորութիւնը, որ բառական հին է, և զոր՝ թող զայլո՞ գործածեր են և կը գործածեն ցարդ. Հայկաբանութեան մէջ առաջին համբաւ ունեցող Մխիթարեանք ՚ի Վեներաիկ և ՚ի Վիէննա:

Գ. Իսկ *առաջնութիւն* թարգմանելը զայն, այնչափ *նոր է որ՝* Գեր. Գաղանճեան տարուայս սկիզբը իր Վերջնութիւն պատասխանը դրելու տոնն՝ գեռնոյն բառին ծանօթ չէր. ուստի և խաղերենի մէջ գործածած (*primato*) բառը, Հայերէն՝ ուրիշներուն պէս ան ալ Գլխաւորութիւն կը թարգմանէ. այսպէս (յեր. 9.) — Պապին ընդհանուր եկեղեցւոյ վրայ Գլխաւորութիւնը —:

Ե. Վեր. Միասերեան նոյն իսկ այս տետրակին մէջ թէպէտ (յեր. 8. և 13) *primatus* բառը *առաջնութիւն* թարգմանել է. բայց (յեր. 10. էջ. 7.) յիշեալ Լատին բառին գիմացը անանկ բառ մը կը դնէ որ աւելի *էկեզուստիան*, քան թէ *առաջնութիւն* իմաստ կուտայ: Յարում մինչ Լատիններէն է *de primatu Papae*, ինքն Հայերէն սյուսէս կը դարձնէ — Պապին *էկեզուստիան* վրայ —. թէպէտ և *էկեզուստիան*ը ճիշդ *Եպիսկոպոսութիւն* չըլլայ *primatus* բառին, բայց իմաստը հեռու չէ անոր նշանակութենէն: Իսկ ան փոքր անհշգրտութիւնը անշուշտ կը ներուի անոր Լատիններէն լեզուի մէջ ունեցած լաւ տեղեկութեանցը: Բայց թէ ինչո՞ւ հոս *էկեզուստիան* թարգմանել է և ոչ *առաջնութիւն*. մտքէն ելած էր արդեօք այս իր

գեղեցիկ բառը, կամ թէ նոյն ձեւին հետեւեալ խօսքերուն *առաջնութիւն* չէ կրցեր պատշաճեցուցեր. *էկեզուստիան* թարգմանելն ալ բանին չի դար. ուստի մէջ տեղ գլորել է *էկեզուստիան* բառը. ո՞վ պիտար մտադրութիւն ընէ ըսելով իր մտքին մէջ. Հասկցա՞ւ հիմա Վեր. Միասերեան թէ ի՞նչ է եղեր այս մեծ *էկեզուստիան*ը, զոր կը յանդգնի անպատկառ մեղի վերագրելու: Կա՞յ արդեօք աւելի յարմար տեղ մը կրկնելու աւետարանին խօսքը — հաննա զգերանդ յականէ քումմէ և ապա հայեսցիս հանել զշիւղ յականէ եղբօր քս —:

Գ

Տեսնենք հիմա Միասերեան յեւ, զոր կուզէ ինքը Փրորենտեան ժողովոյն ընծայել:

Վերը (եր. 72.) յիշեցինք զայն, որուն հատուածները թէեւ ըստ մեծի մասին մեր թարգմանութենէն ժողովել է, սակայն այլայլութեամբ բառից, և խանգամամբ իմաստից:

Ա. Pontifex բառը հայապէս ըրեր է, բայց գործածութիւնը Քահռայապետ է, իսկ Հայապետ patriarcha բառին կը համապատասխանէ:

Բ. *primatus* բառը *առաջնութիւն* թարգմանելը նուիրական լեզուի մէջ բոլորովին նոր է, և սառնակ առթի ու պարագայի մը ծաղումն առնելուն համար՝ մեծապէս կասկածելի, Անոր սեփականեալ

(technique) բառը գլխադրութեան ըլլալով: Տե՛ս եւս նա-
խընթաց յօդուածոյն մէջ գրուածները:

Գ. Նոյն առջի պարբերութեան մէջ՝ tenere
(ունել) բայը, որ Լատիներէն տէր-նել ըլլալով,
Հայերէնը պարզութեան համար դէմադրելու է,
չի յոգնակի թարգմանելով՝ տէր, այլ եղակի տէր.
ինչպէս մինչեւ հիմա ամենքն ալ այնպէս թարգ-
մաներ և այնպէս եղակի իմացեր են. ըստ որում
Առաքելական Աթոռոյն և Անոր վրայ նստող Քա-
հանայապետին գլխադրութեան ուրոյն ուրոյն չէ. այլ
մի միայն և մի և նոյն՝ աւանդեալ ի Քրիստոսէ
Յիսուսէ յանձն երանելոյն Պետրոսի նմա և յա-
ջորդաց նորա Հռովմէական Քահանայապետաց:
Յայտ է նաև վճռոյն շարունակութենէն որ եղա-
կի է մինչեւ վերջը. ինչպէս ինքնին յայտնի կը
տեսնայ նոյն վճռոյն Քահանայապետին վրայ ե-
ղած մասը ամբողջ ընթերցողը. (աես զկնի):

Դ. Նոյն ձեւոյն Պատրիարքաց վրա եղած
խօսքին մէջ — Պատրիարքն Կ. Պօլսոյ երկրորդ
եկեղեցի — գրուել է, ըստ մենք տպագրութեան
վրիպակ համարելով ուղղագրեցինք և գրինք եւեթ:

Ե. Անոր բառը որչափ որ խոշոր գրով մէջ
ուղէ բերել, անիկա հոս աեղի չունի: Եթէ sal-
vis բառին աւելի իմն նշանակութիւն տալ ուղղէր,
անշուշտ Լատիներէնի մէջ բառ չէր պակսել, կըր-
նային դնել intactus, immunis ածականները, որ ա-
զնայ, չեթ կը նշանակեն. և կամ եթէ անորաի նշա-
նակութիւնը տալ ուղէին կրնային դնել immacula-

tus, illibatus: Քանի որ ասանկ չեն ըրած Փրորեն-
տեան Հարք, մենք ոչ Լատիներէնը այնչափ աղ-
քատ ենթադրելով՝ որ չի կրնայ մէկ ածական մը
յաւելուլ, և ոչ մեր Հայկական բառերը այնչափ
տկար, որ ուրիշ լեզուի բառ մը՝ երկու բառերով
բացատրելու պէտք ունենայ, մէկ բառին գիմացը
մէկ նոյնազօր բառ գրինք՝ և կը յուսանք որ վրի-
պակ բան մը չենք ըրած. որովհետեւ մեզմէ շատ
առաջ՝ սոյն սխալհոգոսական վճռոյն թէ առաջին
թարգմանը, և թէ Հայրն Միքայէլ Չամչեան (Հտ.
Գ. Եր. 481.) կարեւոր չեն տեսեր այս յաւելուա-
ծը, որոնց առաջինը պահել և երկրորդը պահել
կը թարգմանեն՝ առանց աւելցնելու Միասերեանին
երկաթադիր ԱՆԱՐԱՏ բառը:

Զ. Նոյն պարբերութեան վերջին մասը՝ չէ գրը-
ուած ըստ այն որպէս եւայլն. (Juxta eum modum
qui). այլ որպէս նաեւ ի գործն Տէղեբախի ժողովոյ եւայլն.
(quemadmodum etiam in gestis). ինչպէս յայտնի է
ի բնագրէն, որ և նոյն կերպով մէջ բերուած է յա-
մենայն երեւելի հաւաքմունս յայլ և այլ լեզուս,
յամենայն ականաւոր հեղինակաց, և մանաւանդ ի
Վատիկանեան ժողովոյ (Նիստ. Դ. Գլ. Գ.):

Ասոնք ըստ բառից և ըստ շարագրութեան այ-
լայլութիւնք են, որք մեծապէս կը փնասեն նաեւ
իմաստից՝ այլայլելով անոնց պարզութիւնը և նշա-
նակածները:

Ե

Իմաստից այլայլութիւնքն ու խանգարմունքը խիստ ծանր են : Ինչպէս առաջ ալ ըսեր ենք , թէ Գեր . Գաղանճեանն և թէ Վեր . Միասերեան չեն համարձակիր նոյն Փրորենտեան ժողովոյն այս նիւթիս վրա տուած վճիռը ամբողջ մէջ բերել , ասիկա իրենց բանին չի գար . վասն զի կըստիպուին ընդունիլ զայն , յորմէ կուզեն խուսափիլ : Աստի կը ջանան վեր 'ի վայր ընել , խանգարել , յապաւել և յաւելուլ , որ դուցէ կարող ըլլան պըղտորութեան մէջ բան մը որսալ : Թէ այս ընթացքը որուն կը պատկանի , ցուցեր ենք Զ . Տիեզերական ժողովոյն խօսքերովը՝ յԱկնարկութեան (եր . 32) : Արդ .

Ա . Միասերեան՝ Փրորենտեան վճռոյն Հռովմայ Քահանայապետին գլխաւորութեան վրա եղած մասը բոլորովին վերցնելով , տեղը փոփոխել և փոխարէն դաշնադրական յեւ մը չի զետեղեր , ինչպէս որ ըրած էր Գեր . Գաղանճեան իր վերջնական տեսրակին մէջ (եր . 8 . 9 .) . նա թէ կը խոստովանի որ նոյն Վեռնիէցոյ Դոմինեան հոգի Դոմինեով Խօսեր էր Հռովմէական Աթոռոյն և անոր Խաղաղութեան (այսինքն գլխաւորութեան) վրա : Բայց մեղք որ՝ ինքը նոյն գլխաւորութեան վրա ժողովոյն խօսածէն՝ միայն տող ու կէս մէջ կը բերէ , և ետեւէն եւայլ մնալ չի գնելով՝ այնպէս կուզէ իմացնել որ՝ այնչափ

միայն է նոյն վճռոյն խօսածը . Որչափ խարդախութիւն և ինչ անպատկառ համարձակութիւն .

Բ . Միասերեան Հռովմայ Քահանայապետին գլխաւորութեան վրայ Փրորենտեան վճռոյն խօսածէն միայն տող ու կէս մէջ բերելով , ետեւէն վաւելցնէ — մանաւանդ թէ նոյնը հոս ալ կը կրկնէ . Պարբերիկ Կ . Պօլսոյ երկուրէր եւեթ , կըսէ , չնէ Սրբաշուն Հայրադոյն Հռովմայ — յորմէ կուզէ ասանկ իմաստ մը հանել — Հայրադոյն Հռովմայն Խաղաղութեան Եւ Կ . Պարբերիկ Կ . Պօլսոյ երկուրէր եւեթ չնէ Սրբաշուն Հայրադոյն Հռովմայ — : Որով Փրորենտեան ժողովը ուրիշ բան մը ըրած չըլլար , բայց եթէ հրատարակել որ՝ Հռովմայ Աթոռը և Քահանայապետը Սաղմն է յաշխարհի . և վճռել որ՝ Կ . Պօլսի Աթոռը և Պատրիարքը երկուրէր ըլլայ՝ Անորմէ ետքը : Իր բառից զօրութիւնը ճշդիւ այսպէս կը հնչէ , թէ և ինքը՝ ըստ սովորութեան՝ ուզեր է մթին և շփոթ իմե եղանակաւ առաջատել զայն :

Ոհ , որչափ հեռու է այս մոլար բացատրութիւնը՝ Փրորենտեան վճռոյն հարազատ իմացուածէն : Թէպէտ Ակնարկութեան մէջ (եր . 23) բերած ենք նոյնը . բայց 'ի դէպ կը դատինք հոս ալ դնել՝ որպէս զի ընթերցողը հաւատարմաւ իմանան մեր խօսքին ստուգութիւնը , բաւական է միայն մտադրութեամբ ընթերցուլ զայն , և անդէն և անդ կը տեսնուի՝ թէ Միասերեանի բանդադուշանաց ստուերն անդամ չի կայ անոր մէջ :

Ահա Փլորենտեան վճռոյն խօսքերը :

— Սահմանեմք դարձեալ՝ թէ Ս. Աթոռն Ա. .
 « առքեւական և Հռովմէական Քահանայապետան
 « ունի զզլխաւորութիւն ընդ աշխարհ համորէն ,
 « թէ նոյն Քահանայապետն Հռովմայ է Յաջորդ
 « Երանելոյն Պետրոսի իշխանին Առաքելոյ և փո-
 « խանորդ Քրիստոսի և ՀԱՄՕՐԷՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԳԼՈՒԽ
 « (totiusque Ecclesiae caput) , և ամենայն Քրիստո-
 « նէից Հայր և Վարդապետ , և ՆՄԱ յանձն Ե-
 « րանելոյն Պետրոսի ԱԻՄՆԴԵԱԼ է Ի ՏԵԱՌՆԷ ՄԵՐ-
 « ՄԷ ՅԻՍՈՒՍԷ ՔՐԻՍՏՈՍԷ ԼԻՈՒՎԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ (a
 « Domino nostro Jesu Christo plenam potestatem traditam
 « esse) արածելոյ , ուղղելոյ և կառավարելոյ զընդ-
 « հանուր Եկեղեցին . որպէս նաև 'ի դործս Տիեզե-
 « րական Ժողովոյ և 'ի սուրբ կանոնս ըովանդակի :
 « Նորոգելով ևս և զաւանդեալն 'ի կանոնս
 « ԿՄԻԴ այլոց Պատրիարքաց (սահմանեմք) ՈՐՊԷՍ
 « ԶԻ Պարթիւրն Կ. Պօլէ երկրորդ ԵԴԻՑԻ զկնի Ա-
 « մենասուրբ Քահանայապետին Հռովմայ , և եր-
 « րորդ Աղեքսանդրիոյն , և չորրորդ Սնտիոքայն ,
 « և հինգերորդ Երուսաղէմին , պահմամբ իմա՝ ար-
 « տօնութեանցն ամենայնի և իրաւանց իւրեանց -- :

Կը յորդորենք զՎեր . Միասերեանն որ մը-
 տադրութեամբ կարդայ , և անշուշտ ինքն ալ կը
 համոզուի՝ թէ որչափ մեծ վիհ կայ իր խան-
 դարմանցը և Փլորենտեան սիւնհոգոսական վրճ-
 ուոյն իմաստից մէջ : Ինքը դեռ յամի 1869 . հա-
 մոզուած էր ասոր , երբոր Գերերջանիկ Անտոն

Պետրոս Թ. Պատրիարքին առջեւը ծռակ չողած
 'ի ներկայութեան այնչափ Արքեպիսկոպոսաց և
 Եպիսկոպոսաց , ուխտի եկեղեցւոյ և բազմութեան
 Ժողովրդեան արտասանեց այն վճիռը 'ի ձեւն
 Ուրբանեան . և նոյն իսկ յամի 1870 . Հոկ-
 տեմբեր 14/26 . կը վկայէր ըսելով՝ « Ռաբանեա Յու-
 « ղի ընդունեցան և յանձնաւու եղան , և բնա զէ Բե-
 « ղէնի » . (Թուղթ քահանայից առ Առաքեւական
 նուիրակն Բլուրիմ) :

Գ. Միասերեան բաւական չի համարելով
 Փլորենտեան վճռոյն եղած այլալուծիւնը և ա-
 նարդանքը , կը յաւելու խանդարել անոր հետ
 նաև Լատերանեան Գ. Ժողովոյն վճիռն ալ . որուն
 վրայէն զաղտագողի անյնելով՝ կուղէ ցուցնել՝ թէ
 Փլորենտեան և թէ Լատերանեան Ժողովոց վճիռ-
 ները նոյնիմաստ ըլլան՝ այն Քաղկեդոնեան ըսուած
 ԻՋ . երրորդ կանոնին հետ , մանաւանդ թէ նոյնին
 կրկնութիւնը . բայց և ոչ բառ մը մէջ կը բերէ
 յիշեալ Լատերանեան Ժողովոյն վճռէն , այն իր
 բանին չիդար :

Յիշատակեալ Քաղկեդոնեան ըսուած կանո-
 նին արժէքը , և Հռովմէական Քահանայապետաց
 ցուցած ընդդիմութեան և մերժման զօրութիւնն
 ու ազդեցութիւնը տեսանք դործոյս Առաջին մա-
 սին մէջ (Յօդ. Ե .) . հոս կուզենք համառօտ բաղ-
 դատութիւն մը ընել , որպէս զի յայտնի ըլլայ
 թէ որչափ տարբերութիւն , և մանաւանդ ինչ
 անդունդներ կանջրպետեն այդ կանոնը՝ Լատե-

բանեան ու Փլորենտեան ժողովոց վճիռներէն :
 Փլորենտեան վճիռը քիչ մը յառաջ տեսանք . բե-
 րենք հոս նաև Լատերանեան Պ. ժողովոյն վճիռն ալ ,
 որ է այս « Նորոգեալ (rinovantes) զհին արտո-
 » նութիւնս Պատրիարքական Աթոռոց (ասէ Ին-
 » նովիկենտիոս Պ.) հաւանելով սրբոյ Տիեզերական
 » ժողովոյս՝ վճռմբ , որպէս զի զկնի Եկեղեցւոյն
 » Հռովմայ , « ր Էստ » համեմտեալ Տեառն իւրաքանչեւ
 » Էստ » համեմտեալ Տեառն իւրաքանչեւ (dispo-
 » nente domino super omnes alias ordinariae potesta-
 » tis obtinuit principatum) էբէն իւր և ուրիշ ան-
 » ցոնն ի Քիւրիոս հաւատացելոց , Կ . Պօլսին զառաջինն ,
 » Աղեքսանդրիայն զերկրորդն , Անտիօքայն զեր-
 » րորդն և Երուսաղէմին զչորրորդն կայցին տեղի ,
 » պահեալ մէն միոյ զիրն արժանապատուութիւն
 » (dignitate) : Այսպէս ևս Հայրապետք այնոցիկ
 » (Եկեղեցեաց) յետ ընդունելոյ ի Հռովմէական
 » Քահանայապետաց զՊալիոնն՝ որ է նշանակ լրու-
 » թեան պաշտամանն , և յետ ասոյ Նոյս զերրորդն հա-
 » ռապարձեան և զհն. Ս. Պատրիարքական , համարձակ շը-
 » նորհեցեն Վիճակացոց իւրեանց զՊալիոնն ,
 » ընդունելով ի նոցանէ առ ինքեանս զկանոնական դա-
 » ւանութիւն , և առ Եկեղեցին Հռովմէական զհա-
 » ղանդանիւնն » ևս : Իսկ Միասերեանի յիշած Ին-
 » երկրորդ կանոնը տես վարը (1) :

(1) « Յամենայնի սրբոց հարց որոշողութեանց հետեւե-
 » լով և բարեպաշտոն 130՝ Եպիսկոպոսաց կանոնին՝ որն որ
 » հիմա կարգացուցաւ նորէն ծանօթանալով , սրբազան քա-

Այս Քաղկեդոնեան ըսուած կանոնը՝ ինչպէս
 ամեն մարդ յառաջին իսկ ակնարկութեան կը տես-
 նէ , այնչափ հեռի է միւս երկու վճիռներէն՝ որ-
 չափ երկինք յերկրէ :

Միասերեանի կանոնը կերպէ որ՝ Հռովմայ
 Աթոռոյն արտօնութիւնքը ի Հարց շնորհուած են՝
 կայսերական քաղաք ըլլալուն համար :

Ընդ հակառակն Լատերանեան և Փլորենտեան
 ժողովոց վճիռները կը հռչակեն որ՝ Հռովմէական
 Եկեղեցին և Քահանայապետը Էստ » համեմտեալ Տեառն
 (և ոչ եթէ ի շնորհմանէ Հարց վան քաղաքական
 առաւելութեանց նորա) իւրաքանչեւ իւր ի Էստ » հա-
 » մեմտեալ Տեառն իւրաքանչեւ :

» զարքն Կ . Պօլսոյ նորոյն Հռովմայ արտօնութեանց վրայօք
 » նոյնը կորուչենք և կը սահմանենք : Հին Հռովմայ Աթոռոյն
 » համար՝ « ր Էստ » համեմտեալ Տեառն իւրաքանչեւ
 » Հարց » արտօնութեանց շնորհած էին , նոյն պարագայում
 » Հռովմայու Սրբազան Աթոռոյն համար ալ նոյնը ըրին 150
 » բարեպաշտոն Եպիսկոպոսոնք , որովհետեւ ուղղութեամբ
 » դատեցին թէ քաղաք մը որ կայսերէն և ծերակուտէն պա-
 » տուած էր , և հին թագաւորեալ Հռովմայ հաւատար (քա-
 » ղաքական) արտօնութիւններ ստացած , պէտք էր անոր պէս
 » բարձրանալ և փառաւորիլ ևս և ըստ Եկեղեցական կարգի ,
 » Հռովմայէն ետքը երկրորդ քաղաք ըլլալով » : (Միասերեան
 եր . 8 .)

Դեռ շատ երկայն է այս կանոնը , բայց Միասերեանի
 մէջ բերածը այսչափ միայն է , մնացեալ մասէն մտադրու-
 թեան արժանի են հետեւեալ տողերն ալ : « Եւ բարբարո-
 » սաց մէջ հաստատուած վիճակաց Եպիսկոպոսոնք Կ . Պօլսի
 » Աթոռէն ձեռնադրուին . անոր տրուած կանոնական ընտ-
 » թութեան տեղեկագրին համեմատ » :

նկատու զպետութեան Կարգաւոր իշխանութեան : Եւ թէ Բահանայապետն Հռովմայ յանձն երանելոյն Պետրոսի առաքելութի Տէառնէ Գրիգ Գրիգորէ (ե ոչ եթէ 'ի Հռոմ' ինչպէս կուղէ հաստատել Միասերեան) Լեւոն եւ Նաթան արածելոյ , ուղիւն և կառավարելոյ ղերհանուր Եկեղեցին : Եւ թէ Բահանայապետն Հռովմայ Պապն է հաճոքն եկեղեցայ (ե ոչ եթէ առաջին յեկեղեցին) ինչպէս կը շարժադիտէ ինքը) :

Ուրեմն ի՞նչ համեմատութիւն կամ ի՞նչ յարաբերութիւն կրնան ունենալ ասոնք մէկըմէկու հետ : Բայց ի՞նչ կրնան ըլլալ արդեօք այն արտօնութիւնները զոր Հարք շնորհած ըլլան Հռովմայ Բահանայապետին 'ի շնորհս կայսերական քաղաքին . քանի որ Բրիտոստ Անոր լիութի իշխանութիւն տուեր և Պապիս , Հայր , վարդապետ , ուղղիչ և կառավար կարգեր է զԱրիկա համարէն եկեղեցւոյ և ամենայն Բրիտանիայ : Արդեօք Բրիտոստի տուած այս ձիրքերը անբաւական , կամ թերի՞ կը համարի ինքը , որ պէտք ունենայ լրանալու Հարց շնորհքներով :

Կայսերական քաղաք ըլլալը , ծերակոյտ ունենալը , և ուրիշ աշխարհական մեծութիւնները ըստ ինքեան պատճառ մը չեն եկեղեցական կարգին մէջ բարձրանալու և փառաւորուելու : Վասն զի մեծն Լէւոն Բահանայապետին գեղեցիկ խօսքին համեմատ — Ուրիշ է աշխարհային իրաց պատճառը , և ուրիշ Աստուածային իրաց պատճառը — : Ապա թէ ոչ՝ այսօրուան օրս Բարիսի և ուրիշ մայրաքաղաքաց եպիսկոպոսները աւելի բարձր գիրք

մը ունենալու Լին եկեղեցական կարգին մէջ . բայց ընդ հակառակին տեսնուեցաւ նոյն իսկ Վատիկանեան Ժողովրին մէջ որ՝ անոնք տառնց նայելու իրենց քաղաքաց արտաքին պոյճառութեանը և քաղաքական շքեղութեանցը , եկեղեցական նուիրապետութեան մէջ իրենց ունեցած գրիցը համեմատ տեղ կամ աթոռ ունեցան . այսինքն՝ ոչ միայն Պատրիարքներէն , այլ նաեւ Պահերիցանցմէ վերջը , Արքեպիսկոպոսաց , կամ Եպիսկոպոսաց մէջ ըստ կարգի ձեռնադրութեան իւրեանց :

Կ. Պապի եկեղեցւոյն համար՝ Լատերանեան և Փլորենտեան վճիռներուն շնորհածը Հռովմայ Բահանայապետէն ետքը և միւս Պատրիարքներէն առաջ նստելու պատիւ մըն էր , բայց պահեալ մէն միոյ զիւր սեպհական արժանապատուութիւն : Ինչպէս յայտնի է յիշեալ Ժողովոց խօսքերէն — Նորոգեալ զհին արտօնութիւնս Պատրիարքական Աթոռոց վճռեմք՝ որպէս զի զինի եկեղեցւոյն Հռովմայ . . . Կ. Պապին ԿԱՅԻ զառաջին տեղին — : — Նորոգեալ զառանգեալն 'ի կանոնս կարգ այլոց Յարգելի Պատրիարքաց (սահմանեմք)՝ որպէս զի Պատրիարքն Կ. Պապի երկրորդ . ԵՂԻՑԻ զինի Ամենասուրբ Բահանայապետին Հռովմայ — : Կաթիլ , եղեց , բառերը ինքնին կը յայտնեն որ՝ 'ի նորոյ նոյն պատիւը կը շնորհուէր Կ. Պապի Պատրիարքին . և ոչ երբ հնոց 'ի Քրիստոսութեան եր ըստ ԻԸ . ըսուած կանոնին , ինչպէս կուղէ ըսել Միասերեան : Եւ հետեւաբար երբոր Լատերանեան և Փլորենտեան Ժողովքները

Պատրիարքաց կանոնական կարգը նորոգելով, Հռոմի մայր Քաջանայապետէն ետեւ՝ երկրորդ տեղը Կ. Պօլսի Պատրիարքին կը շնորհեն, անով ամենեւին չեն նորոգեր Քաղկեդոնեան ըստած այն Իճ. երրորդ կանոնը, որուն անհիմն, անզօր և անվաւեր ըլլալը՝ ցուցինք (Յօդ. Ե.) : Ուստի և Փլոթինտեան ժողովոյն՝ — Պաճմամբ իմա՝ արտօնութեանց ամենայնի և իրաւանց իւրեանց — խօսքը, նոյն կանոնին հետ բնաւ յարաբերութիւն մը չունի : Պատրիարքաց քանի մը արտօնութիւնները կը յիշէ Լատերանեան ժողովքը, որք են

Ա. Հռովմայ Քաջանայապետէն Պալիոն ընդունելէն, և Անոր հաւատարմութեան և հնազանդութեան երդումն տալէն ետեւ, իրենց Վիճակացաց Պալիոն (1) տալ՝ ընդունելով անոնցմէ կանոնական դաւանութիւն առ ինքեանս և խօստումն հնազանդութեան առ Հռովմէական Եկեղեցին :

Բ. Խաչ տանիլ իրենց առջեւէն (Հռովմ քաղքէն դուրս, և Քաջանայապետին, ու Առաքելական Արժանապատուութեան նշանը կրող Անոր նուիրակին ներկայ դռնուած տեղերը ի բաց առեալ) :

Գ. Պատրիարքական դաւաններնուն մէջ գլխունոցները՝ հարկաւոր եղած ժամանակ՝ կարող ըլլան իրենց դիմել. (բաց այն դէպքերէն որ կը բռն-

(1) Այս Պալիոնը՝ ըստ Բենեդիկտոսի ԺԳ. ի տարբերէ Քաջանայապետին տուած Պալիոնէն, ըլլալով լայն, երկայն և կարմրագոյն, ոսկեճամուկ և ոսկեթել և նկարեալ պատկերօք, տարբեր է նաեւ Եմիփորոնէն :

շրջուի առ Ս. Աթոռն, զոր պէտք են ամենքը խոնարհաբար յարգել խոնարհաբար յարգել) :

Արդեօք ասոնք էին այն Քաղկեդոնեան անուանեալ կանոնով Կ. Պօլսի Աթոռոյն շնորհել ուղուած արտօնութիւնները. ս'ըջալի հեռու բան :

Գարձեալ յիշեալ կանոնը միայն ի շնորհս Կ. Պօլսի Աթոռոյն նուիրուած է. և կը ճգնի որ՝ զայն ալ հաւասար Հին Հռովմայ Աթոռոյն բարձրացնէ և փառաւորէ. միւս Աթոռներուն անուններն անգամ չի յիշատակեր :

Ընդ հակառակն միւս երկու ժողովոց վճիռները Հռովմայ Քաջանայապետին Գլխաւորութեան վրա հաւատոյ լարդապետութիւնը յայտնելէն ետեւ, կը յաւելուն նորոգել միւս Պատրիարքաց կանոնական կարգն ալ, ամեն մէկը իր արտօնութիւններովը, իրաւունքովը և արժանապատուութեամբը՝ որպէս զի՝ այս (նորոգեալ) կարգը (որով Կ. Պօլսի Պատրիարքին առաջ նստելու պատիւ կը շնորհուի) առիթ առնելով՝ մէկը մէկալնոնց վրա առաւելութիւն չի պահանջէ :

2.

Վեր. Միասերեան ինքն ալ համոզուած ըլլալով որ, ըսածները՝ խառնաչփոթութենէ զատ ուրիշ արդիւնք մը չեն կրնար մէջ բերել. այսինքն՝ ոչ Ակնարկութեան հեղինակին ըսած ճշմարտութիւնները հերքել, ոչ Գեր. Գաղանճեանին իր Վերջ-

նական Տեառակով Փլորենտեան վճռոյն նկատմամբ ըրած խանգարմունքները և այլայլութիւնները պաշտպանել կամ արդարացնել, և ոչ իսկ բան մը հաստատել. խօսքը աւելի բացատրելու պատճառանքով կը ձգէ ժողովոյն վճիռը և կը դիմէ վճիռէն առաջ եղած վիճաբանութեանց : Երանի՞ թէ գոնէ այս մասին մէջ հաւատարմութիւն պահէր . բայց 'ի դուր :

Վեր Միասերեանի նոյն վիճաբանութեան վրա ըրած խօսքերուն բովանդակութիւնը այս է :

Երկար առեն վիճաբանելէն յետոյ , Յոյնք ձեւ մը առաջարկեցին 'ի 23. Յունիս 1459. իբր վերջնական ձեւ , որ է — Պատմական իշխանութեան վրա խօսելով՝ ծայրագոյն Քահանայապետ կը խոստովանինք զայն , և խնամատար տեղակալ և փոխանորդ Քրիստոսի և վարդապետ ամենայն Քրիստոնէից , ուղղիչ և կառավար եկեղեցւոյ Աստուծոյ , անարատ մնալով Արեւելէն և Եան Պատրիարքաց իրաւունքները և արտօնութիւնները , և թէ Կ. Պօլսոյ (Պատրիարքութիւնը) Պապէն ետքը՝ առաջին է , յետոյ — եւայլն :

Եւգինէոս Պապն ալ առանց ընդդիմութեան կընդունի կըսէ և ժողովոյն կանոնը կը պատրաստուի , բայց Յունաց ձեւը փոփոխելով , Յոյնք կը դժկամակին , մանաւանդ այն յաւելուածին վրա որ կըսէր թէ Պապը էր «*բարձրագոյնը*» և ըստ «*սուրբ Գրքոյ*» : Յոյնք «*ասացումք սբքոյ*» խօսքը իբր հիմն Քահանայապետական արտօնութեանց չեն ուղեր ընդունիլ . ժողովքը ցրուելու վրա կըլլայ : Ուստի և ասացումք սբքոյը կը վերցուի և տեղը Տիեզերական Ժողովքի Գործիչ և սբաւան կանոնները կը դրուին , որով և կանոնին այս մասին վերջին սրբագրեալ ձեւ

որուն Յոյնք ստորագրեցին ըստ Յունական բնագրին կըլլայ ըստ «*բարձրագոյնը*» եւայլն :

Հոս քանի մը հարցմունք ունինք ընելու Վեր. Միասերեանի :

Ա. Յունաց իբր վերջնական մատուցած ձեւը՝ իբր հաւատոյ վարդապետութիւն ընդունուեցաւ , եթէ իբր պատշաճական առաջարկութիւն մը : Եթէ առաջին կերպով էր , սրբագրութիւն չէր կրնար ըլլալ , ինչպէս իրօք եղաւ և երեւելի փոփոխութիւն կրեց նոյն վերջնական ըսուած ձեւը : Իսկ եթէ ըսկ առաջարկութիւն մնէր , ինչո՞ւ տրեմն կը զարմանայ Միասերեան եղած փոփոխութեանցը համար : Վատիկանեան ժողովքին մէջ ալ Հռովմայ Քահանայապետին Պաշտօնութեան և անմիջաբար վարդապետութեան վրա շատ մը առաջարկութիւններ եղան , որոնց մէջ կային նաեւ ընտիր և ընդունելի ձեւեր . բայց և ոչ մէկը իբր վարդապետական (dogmatique) վճիռ համարուեցաւ , և կամ աղատ 'ի սրբագրութեանց : Միայն այն ձեւն եղաւ պարտաւորիչ , որ 'ի չորրորդ նստին վրճուուեցաւ և հաստատուեցաւ : Ինքն ալ կը խոստովանի որ՝ ետքէն Ֆլորանս «*բարձրագոյնը*» եղած է նաեւ ըստ Յոյն բնագրին :

Բ. Երբոր Յոյնք ընդդիմացան ասացումք սբքոյ խօսքին , ըստ «*սուրբ Գրքոյ*» խօսքին ալ ընդդիմացան արդեօք . Միասերեան անոր համար բան մը չըսեր . ըսել է որ՝ Յոյնք կընդունէին , թէ Հռովմայ Քահանայապետը իր արտօ-

նութիւնները ունի ըստ հասկացողութեան ,
և ոչ եթէ 'ի շնորհմանէ Հորց 'ի պատիւ կայսերական
քաղաքին : Եւ արդարեւ Յոյնք ետքէն ոչ միայն
զայս՝ այլ նաեւ ըստ հասկացողութեան խօսքն ալ ըն-
դունեցան ինչպէս պիտոր տեսներ :

Գ. Եթէ կանոնին յետին մասին վերջն որոշ-
ութեւն յետ եղեր է ըստ այնմ որոշուած էն . առջի մասերուն
վերջն որոշութեւն յետ ինչպէս եղեր է : Արդեօք իր
8 . դ . և 9 . դ . երեսները ըսածին պէս , թէ Պեր .
Պաղանճեանին հնարած փոփոխիկ և փոխադրէ դաշն-
ադրէն ձեւոյն պէս , աս երկուքէն ո՞րն է :

Պ. Աւերմի իր տետրակին 10 . դ . երեսին
մէջ յիշուած 1439 Յունիս 23 ին՝ Յունացմէ իբր
վերջնական առաջարկուած ձեւն ի՞նչ եղաւ . Միա-
սերեան բոլորովին անյիշատակ կը թողու զայն :

Ե. Ի՞նչ և ո՞րն էր այն պատրաստուած ձե-
ւը . բուն հարադատ ձեւը , զոր Ակնարկութեան
հեղինակը մէջ բերեր էր (եր . 83-24) . թէ Սո-
փոստեան կամ Սփոստեան խանդարեալ և այլայլեալ
յեւերը :

Վեր . Միասերեանի թողլով ասոնց պատաս-
խանը , համառօտիւ յիշենք նոյն վիճաբանութեան
ընթացքը :

Ե.

բոյ բխման , Քաւարանին ևն .) խնդրոց , նոյն-
պէս այս (Հռովմայ Քահանայապետին գլխաւորու-
թիւն) խնդրոյն վրա ալ ամենայն ազատութեամբ
վիճեցան , իրենց ունեցած առարկութիւններն ա-
ռաջարկելէն և ճիշդ պատասխաններն ընդունելէն
ետեւ , համոզուելով Լատինացւոց վարդապետու-
թեան ուղղութեանը , անանկ տեղի տուին և միա-
բանեցան անոնց հետ :

Ի սկզբան Հռովմայ Աթուոյն գլխաւորու-
թեան վրա ալ շատ ընդդիմութիւններ յարուցին :
Յունիս 9 ին և . Պօլսի Պատրիարքը Յովսէփ վախ-
ճանեցաւ՝ տալով իր դաւանութիւնը , զոր մէջ բե-
րած եմ յԱկնարկութեան (եր . 24 .) :

Պատրիարքին մահուանէն ետքը Յոյնք չէին
ուզեր դործքը ալ առաջ տանիլ , բայց ետքէն
հաւանեցան և կայսեր հրամանաւ նորէն սկսաւ
բանակցութիւնը և վիճաբանութիւնը :

Յոյնք զինի խորհրդակցութեան ընդունեցան
Հռովմայ Քահանայապետին արտօնութիւնները
երկու բան 'ի բաց առեալ . այսինքն նախ՝ « որ
» Տիեզերական ժողովք չի գումարուի առանց ինք-
» նակալին (Յունաց) և Պատրիարքաց , եթէ դան .
» իսկ եթէ կոչուելով չի դան . ասոր համար ժո-
» ղովք ըլլալու արգելք չըլլան : Երկրորդ եթէ
» մէկը Պատրիարքաց մէկէն անխրաւութիւն կրած
» համարելով՝ պատահի որ բողոք ընէ . Պատրիարք-
» ները դատուելու համար ինքնին չի ներկայա-
» նան . այլ ինքը Պապը քննիչներ խրկէ գաւառ-
» անք » :

Յոյնք ինչպէս միւս (այսինքն Հողւոյն Սըր-

ներքը, և հոն անոնց առջեւ իրողութիւնը տես-
 նուելով, անիրաւութիւն կրողը իր իրաւունքը
 ըստանայ: Երբոր այս Առաջարկութիւնը Քա-
 հանայապետին հաշորդուեցաւ, Անիկա ասով դոհ
 չեղաւ. այլ կուղէր որ դրուի թէ «Քահանայապե-
 տը իր արտօնութիւնները ունի բոլոր եկեղեցւոյ
 վրա բողոքը իրեն կըլլայ, և Անիկա (Պապը)
 կարածէ և կուղէ Քրիստոսի Եկեղեցին՝ իր-
 րեւ Հովիւ զհօտ. ուստի և իշխանութիւն և
 կարողութիւն ունի Տիեզերական ժողովը հրա-
 տարակելու (կամ դումարելու) երբոր կարեւոր
 ըլլայ, և կը հնազանդին իր որոշմանը Պատրի-
 արքունք—: Կայսրը ըստ թելադրութեանց ոմանց
 հակառակասէր Յունաց և մանաւանդ Մարկոս Ե-
 փեսացւոյն՝ (որ միշտ հակառակ կը կենար միու-
 թեան ընդ եկեղեցւոյն Հռովմայ, երկայն բարակ
 վիճաբանելէն և ճշմարտութիւնը տեսնալէն ետքն
 ալ.) պատասխանեց, եթէ այդ այդպէս է մեր աս-
 կէց մեկնելուն հոգ տարէք:

Միութեան յոյսը դրեթէ կտրուելու վրա
 էր: Բայց Ռութէնաց, Նիկիոյ, Միտիլինոյ Յոյն
 Արքեպիսկոպոսները միջնորդ եղան, որպէս զի
 այս բանիս վրա նորէն խորհուրդ ընեն: Եւ եր-
 կու (Յունաց և Լատինաց) կողմէն չորս անձինք
 ընտրուեցան որ այս նիւթիս վրա վիճեն: Ետքը
 երբոր Յոյնք իրենց բնակարանը դարձան, համա-
 ձայնութեամբ որոշմունք ընելով՝ ստորագրեցին
 հետեւեալ Յայտարարութիւնը. — Պապին գլխա-

ւորութեան նկատմամբ (de primatu Papae) կը
 խոստովանինք որ անիկա (Պապը) է ծայրագոյն
 Քահանայապետ և դործակալ, տեղակալ և փո-
 խանորդ Քրիստոսի, Հովիւ և ուսուցիչ ամե-
 նայն Քրիստոսէից. ուղղիչ և կառավար Եկե-
 ղեցւոյն Աստուծոյ, պահուելով (salvis) Արեւել-
 եան Պատրիարքաց արտօնութիւնները և իրա-
 ւունքները: Նաեւ Կ. Պօլսի Պատրիարքը՝ Պապէն
 ետքը երկրորդ ըլլայ, յետոյ Աղեքսանդրիա-
 յինը, անկէց ետքը Անտիոքայն, և վերջին Երու-
 սաղէմին—: Ասիկա գրեւէն ետեւ որոշեցին որ
 անկէց ընդարձակ բան մը ոչ գրեն և ոչ առնեն:
 Եւ թէ որ այս ալ Պապը չընդունի անկէց անդին
 բան մը չընեն: Յունիս 25 ին ուրբաթ օրը այս որոշ-
 մունքը ըրին Յոյնք և շաբաթ օրը Ռութէնաց
 և Միտիլինոյ Մետրոպոլիտները Սրբաշան Պապին
 եկան և յայտնեցին որ՝ —ահա ամեն բանի՝ զոր
 Ձեր Երանութիւնը խնդրեց, համաձայնեցանք և
 մենք ամենքնիս ինչ որ ուղեց ըրինք. և ուրիշ
 բան չենք ուղեր, բայց եթէ ինչչափ որ հնար է
 շուտով դործը վերջանայ...: Եւ որովհետեւ մին-
 չեւ հիմա շատ տօներ անցան և խաղաղութիւն մը
 չեղաւ. հիմա կը յուսանք որ՝ գլխաւոր Առաքե-
 ւոց Տօնին առթիւը մեզի տայ այս պարգեւը: Այս
 ալ ոչ առանց կամայն Աստուծոյ. որովհետեւ դուք
 էք Անոնց (Գլխաւոր Առաքելոց) Յաջորդը, պէտք
 է որ նոյն օրը առատաձեռնեն Ձերի այս պսակը,
 ըստ որում իրենք անեղձանելի պսակին հասած են:

ուրեմն շուտով, որպէս զի անոնց տօնին օրուան պատարագներուն հանդիսութիւնները 'ի միասին կատարենք :

Քահանայապետը ասոնք լսելով՝ ուրախացաւ և դովեց իրենց ջանքը, խօսք ալ տուաւ որ՝ նոյն օրը խորհուրդ ընելով՝ եղած որոշումը ընդունելու հոգ կը տանի, և զիրենք ապահովցուց դործքին յաջող ելիցը : Ասոնք լսելէն ետեւ Մետրոպոլիտները տեղերնին դարձան և ամեն բան իրենց ժողովոյն և կայսեր ծանուցին :

Ետքէն երկու կողմէն ընտրուած անձինք վըճռոյն ձեւը պատրաստեցին : Կայսրը (ըստ թեւադրութեան վերոյիշեալ հակառակասիրաց)՝ երկու կողման համաձայնութեամբ պատրաստեալ ձեւոյն վրա դժուարութիւններ կը հանէր : Յառաջաբանութեան մէջ՝ կուղէր որ՝ այն — Եւդինէոս ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ 'ի յիշատակ յաւերժական — . սկզբնաւորութիւնը՝ կամ բոլորովին վերջուի և կամ հետեւեալ յաւերժածովը — համաձայնելով վեհափառ Ինքնակալին, Պատրիարքին և Պօլսի և այլոց Պատրիարքաց — դրուի :

Երկրորդ դժուարութիւնն էր՝ Քահանայապետին արտօնութեանց համար դրուած այն խօսքը, թէ Պապը իր արտօնութիւնները ունի ըստ հինգերորդ և ասացածոց Սրբոց : Կայսրը, կամ վերոյիշեալ հակառակասէրք՝ բերանով նորա՝ ըսին, — թէ սրբոց մէկը իր թղթերուն մէջ պատուէ Ղապը, արդեօք արտօնութեանց տեղ պիտոր

առնուին — : Ուստի և կը ծանուցանէին որ կամ անի՝ կառուղղագրել տրուի, և կամ իրենց դարձին հոգ տարուի : Այս բանը երբոր լսեց Սրբազան Քահանայապետը խռովեցաւ և յայանեց իր զարմանքը : Բայց կարդինալայ միջնորդութեամբ դարձեալ խօսքի սկսուելով՝ Յառաջաբանութեան սկզբնաւորութեան համար խնդրուած յաւերժածոյն վրա դիւրաւ համաձայնեցան, և առ ժամն զրուեցաւ համայնելով Վեհափառ Ինքնակալին և Պատրիարքաց, թէ պէտ էտքէն վերջնական ձեւոյն մէջ քիչ մը տարբեր ձեւով դրուեցաւ : Իսկ ըստ ասացածոց սրբոց խօսքը Լաաինք չէին ուղեր փոխել, և կըսէին թէ սուրբերուն ըսածներէն աւելի որ տեղաց կրնանք ունենալ գլխաւորութեան վարդապետութիւնը :

Բայց ինքնակալն ալ կը մտածէր որ հոն բան մը գնելու է, ուստի և կը խնդրէր որ՝ ըստ ասացածոց սրբոց վերցուի և տեղը դրուի ըստ զօրութեան Կոնստանդնուպոլսի : Կարդինալները բնաւ չի հաւանեցան և եւրան գնացին :

Երկու օր վերջը կարդինալը նորէն եկան ինքնակալին քով, ուր ժողովուած էին Սրբեպիսկոպոսունք (Յունաց) և այլք, Յուլիանոս կարդինալը յորդոր մը բռաւ և ըսաւ որ՝ — ըստ ասացածոց սրբոց յապաղելու չէ միութիւնը, վասն զի սրբոց ասացուածներէն բաղկացեալ է հաւատոյ հանդանակն ալ, պատարագն ալ, կանոններն ալ, և սրբոց ասացուածներէն դուրս՝ բան մնալ չէ եղած — : Այս և ասոր նման խօսքերէն ետեւ լուց :

Իսկ ինքնակալը ժամանակ ուղեց խորհրդակցելու : Եւ կարգինալները դուրս ելածին պէս , Յոյնք իրենց մէջ ժողովելով և խորհուրդ ընելով՝ վճռեցին որ — Պաշտօնէի արարածութիւնները ստի ըստ Կանոնաց և ասացածոց սրբոց և սուրբ քրոջ և քրոջ ժողովոյ — Եւ այս իրենց որոշմունքը դրուած կարգինալաց յանձնեցին , որոնք՝ — մենք ինքնին բան մը չենք կրնար պատասխանել — ըսին , և խօսք տուին վաղուի օրը պատասխան բերելու :

Երկրորդ օրը կարգինալները նորէն ինքնակալին եկան , որոնց առաջինը Յուլիանոս յայտնեց որ՝ Քահանայապետը հարկաւոր չէր տեսած չորսը մէկէն դնել , այլ երկուքը միայն ընտրած էր . ինչպէս դրած եմք (յեր. 82.) : Կարգինալք հետեւին բերած էին ուղղագրեալ ամբողջ ձեւն ալ : Յետ ընթեռնելոյ և առանձին խորհրդակցելոյ , Կայսրը ի դիմաց ամենեցուն (Յունաց) յայտնեց իրենց համաձայնութիւնը : Ասոր վրա երկու կողմէն վեց անձինք որոշուեցան , որպէս զի վճիռը Յունարէն և Լատիններէն գրեն Յայսմաւուրքին (in diptycis) մէջ , աջ կողմը Լատիններէն , որպէս զի Լատինք ստորագրեն և դնեն Պապին կնիքը , իսկ միւս կողմը Յունարէն , որպէս զի Յոյնք ստորագրեն և դնեն ինքնակալին ոսկի կնիքը :

Վերջապէս Յուլիան ին Լատինք և Յոյնք միանգամայն ժողովեցան Փլորենտիոյ մեծ եկեղեցին՝ որ յանուն Մարիամու , Եւգինէոս Դ. Զայնաւոր Պատարագ մատոյց՝ որուն Յոյնք ալ եկեղեցական

զգեստութեամբ ընթերակաց դանուեցան . պատարագէն վերջը միաբան լիթանիա երգեցին , և ետեւէն ՚ի հանդիսական նստի՝ ժողովոյն վճիռը կարդացուեցաւ . Լատիններէնը ընթերցաւ Յուլիանոս Ս . Սաբինայ կարգինալը , իսկ Յունարէնը Բեսարիոն Նիկիոյ Արքեպիսկոպոսը : Եւ ՚ի բաց առեալ զՄարկոս Եփեսացին , թէ Լատինք և թէ Յոյնք՝ ամենքն ալ յօժարակամ ստորագրեցին : Այս վճռոյն Հռովմայ Քահանայապետին զլիաւորութեան վրա եղած մասը , ինչպէս Պատրիարքաց համար ըսուածներն ալ , ամբողջ մէջ բերած եմք (յեր. 82.) : Հոս կուգինք յիշել նաեւ որ՝ թէ եւ 18 Մետրոպոլիտոս ներկայ էին Յունացմէ (ընդ որս էր և ամենայն Ռուսաց Մետրոպոլիտը) , բայց ասոնցմէ ոմանք Աղեքսանդրիոյ , Անտիօքայ և Երուսաղէմի Պատրիարքաց , նաեւ ուրիշ վեց բացակայ Մետրոպոլիտաց տեղապահութիւն կընէին , որք և թէ իրենց և թէ նոյն բացակայից անուամբը՝ յիշեալ վճռոյն հանդէպ ստորագրեցին (contentus subscripsi) : Իսկ Քահանայապետը այս ձեւով ստորագրեց — Եւ Եւգինէոս Եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսի — Եւ Եւգինէոս Եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսի — Եւ Եւգինէոս Եպիսկոպոս Կոնստանդնուպոլսի :

Ահա այս է Հռովմայ Քահանայապետին գրեւ խաւորութեան վրա Փլորենտիոյ ժողովքին մէջ եղած վիճից համառօտ քաղուածքը և վերջին հանդիսաւոր նստին պատմութիւնը՝ յորում եկեղեցեաց միութիւնը ՚ի գլուխ ելաւ կատարեալ համաձայնութեամբ երկուստեք , ինչպէս կը սորվեցնեն մե-

զի նոյն Փլորենտեան ժողովոյն պատմիչները , յորոց խօսք քաղեցինք վերոյիշեալ համառօտութիւնը :
Ընթերցողին թողլով համեմատել զայս — Քա-
նի մը խօսք — տեարակին եր . 10 և 11 . զրաճնե-
րուն հետ : մենք կանցնինք նկատելու Վեր . Միա-
սերեանի ներկայացուցած մէկ բոլորովին նոր տե-
սարանը :

Ը .

Վեր . Միասերեանն փոխանակ իր խոստմանը
համեմատ՝ պատմութեամբ անցից ժողովոյն բացա-
տրելու՝ վճռոյն վրա ըրած իր շփոթ խօսքերը : Ա-
ռանց ամբողջ բան մը հասկցնելու՝ աճապարանօր
կը վազէ պատմութեան վրայէն . և երբոր կ'սէ
թէ — կանոնին այս մասին վերջին սրբազրեալ
ձեւը՝ որուն Յոյնք սոփրագրեցին , ըստ Յունական
բնադրին կըլլայ այսպէս ըստ այնք արագ — ևն ,
հոն ալ Բնաւ կանկ չառներ , կարծես որ՝ քող «երբ
դու առնիս համեմատ կը վախնայ» չըլլայ թէ մէկը
բան մը հարցնէ . և կամ ուզէ գիտնալ թէ կանո-
նին միւս մասերուն վերջին սրբազրեալ ձեւը ինչ-
պէս եղեր է . ալ Վեր . Միասերեան չի գտնուիր
ի Փլորենտիա , արդէն տագնապաւ և խուճապ-
մամբ մեկնէր է ահիկէ : Լսենք Միասերեանի նոր
գիւտը :

Վերոյիշեալ խօսքը հաղիւ լմացուցած անմի-
ջապէս վրա կը բերէ Վեր . Միասերեանի « Մանա-

» Լանդ թէ ըստ ոմանց Եւդինէոս Դ . ին ձեռք տարածուած
» ժողովոյս օրինակներէն ձաւերակն Ըլլալով՝ Բի Բայն Անգ-
» Ղիական լեզուաւ եղած օրինակը պահուած է , և այս օրի-
» նակիս մէջ ԱՄԲՈՂՋ վերջէսէ Կանոնը կը պակսի . և մի-
» այն մնացեալ կանոնները կը յիշատակուին , այսինքն Հոգ-
» ւոյն Սրբոյ բղխման վրա ևն . ևն . »)

Երեք տարիէ ՚ի վեր Փլորենտեան վճիռը ի-
րենց ձեռքը դործիք ըրած , ամենուն ականջը
խլացնելէն և օդը թնդացնելէն ետեւ , արդարեւ
առանց զարմանքի չի կրնար ընթերցողը ակնարկել
վերոյիշեալ տողերը , այսպէս ահա յառաջին բաղիւ-
ման ասպարընկէց կը փախչին ասպարիզէն . բայց
թէ ուր , պիտոր տեսները երբորդ մասին մէջ :
Ճշմարտութեան սուրն է որ կը հալածէ զերենք , ՚ի
զուր է նոր ապաստանարան բնտուել , և նոր դիւրք
կազմել :

Ուրեմն ըստ Միասերեանի՝ Եւդինէոս Դ .
Քահանայապետին ձեռքով տարածուած ժողովոյս
որոշողութեան օրինակներէն ձաւերակն օրինակին
մէջ ամբողջ կը պակսի Փլորենտեան վճռոյն հին-
դերորդ մասը , յորում կը խօսի Հռովմայ Քահանա-
յապետին յԱստուածուստ առանգեալ իշխանու-
թեան և Պատրիարքաց կանոնական կարգին վրա :
Ուրեմն ինչ բանի վրա կը հիմնուի , Պեր . Պա-
ղանձեանին Բի Բայն և Բի Բայն Կանոնները , զոր
Պապը և Արեւելեան Պատրիարքունքը ըրեր են՝
կըսէ Փլորենտեան ժողովոյն մէջ . քանզի այն մա-
սը ըստ Վեր . Միասերեանի Բի Բայն պահուած ձաւ-

բաժնի օրինակին հիշատակելու վերաբերյալ. ըսել է որ նաեւ ըստ Միասերեանի՝ ոչ վաւերական և անգոյ հիման վրա կանգնել է Գեր. Գազանճեան իր շէնքը: (Մենք ալ արդէն՝ յԱլկնարկութեան եր. 17. բայց ուղիղ սկզբամբ և ճիշդ հետեւութեամբ առի վրա հիշեալ Խաչատուր շէնք անուանած էինք անոր դրութիւնը, և ինքնահնար և երազեալ յորջորջեր էնք անոր մէջ բերած դաշնագրական ձեւը):

Ուրեմն Վեր. Միասերեանի՝ իր տետրակին մէջ եր. 8-11. ըսածները՝ աւելորդաբանութենէ և զրախօսութենէ ուրիշ արդիւնք մը չունին. ուրովհետեւ ըստ իւր իսկ խոստովանութեան ոչ վաւերականի և անգոյի վրա է այն խօսածները: Բայց երբ ինքը այսպիսի անզուգական և չնաշխարհիկ գիւտ մը ունէր, ի՞նչու մէկէն ի մէկ զայն մէջ տեղ չի հանեց, և այն անյարմար և անալի զրախօսութիւնները ընել յանձն առաւ ի ձանձրութիւն ընթերցողաց: Ուրեմն անգոյ է նաեւ այն դաւանութիւնը զոր կը գնէ ինքը իր տետրակին 15. երեսին ստորոտը: Անհիմն և անգոյ էր արդեօք այն դաւանութիւնը զոր սեզանոյն պաշտօնեայ եղած ասանը սուեր էր, յորում Փրորեն տեան վճռոյն այն մասը մեր նշանակած կերպով ընդունեցաւ և դաւանեցաւ. զոր և տակաւին յամի 1870 չօկա. 14/28, կը վկայէր իր ըստորագրութեամբը թէ բնաւ չէ մերժած (թուղթ Բ. Գ. առ Բլուիմ): Այսչափ սկեպտիկեանութիւն: Սակայն գիտնայ Վեր. Միասերեան որ ասոր վրա

բնաւ չենք զարմանար, վասն զի աղէկ համադրած ենք որ՝ ուղղափառ ճշմարտութենէ շեղողին ճամբան անվրէպ դէպ ի Սկեպտիկիանութիւն կերթայ: Ապա թէ ոչ՝ եթէ Միասերեան կը հաւատայ որ կայ յեկեղեցւոյ ճշմարիտ հաւատք և անմուր վարդապետութիւն, ի՞նչ հարկ կայ ընդ վայր ասդին անդին յածելու. հարցնէ Եկեղեցւոյ և ահա հինգ-վեց հարիւր Հարք Վատիկանո՝ Գերադոյն Գլխոյն հետ կը սորվեցնեն թէ ո՞րն է Փրորենտեան վճռոյն Հռովմայ Քահանայապետին գլխաւորութեան վրա հաւատոյ վճիռը (Ժողով. Վատիկ. նիստ Գ. Գլ. Գ.) որ ըստ ամենայնի այն է զոր մէջ բերած ենք:

Վեր Միասերեանն ալ՝ ինչպէս նշանակեցինք, նոյն կերպով զայն կընդուներ և կը դաւանէր Փրորենտեան Ժողովոյն՝ Հռովմայ (Քահանայապետին) գլխաւորութեան վրա հաւատոյ վճիռը. և թէ նոյն Քահանայապետը դերագոյն դուրս է Եկեղեցւոյ: Իսկ հիմակ կը վերջացնէ իր խօսքը ըսելով թէ Հռովմայ Քահանայապետն ունի միայն զառաջնութիւն յեկեղեցին: 32 ամիս վերջը ինչէ՞ն առաջ եկած է այս փոփոխութիւնը:

Մեր « Էպիսկոպոսներու խորհուրդին Էպիսկոպոսներու Կառնալիսիոյ խօսքը, Էպիսկոպոսներ և հիշ շախմատներէն թեան կանուանէր Վեր Միասերեան իր տետրակին սկիբը և կըսէր որ՝ — Եթէ Արեւելիք և եթէ Արեւմտիք՝ Հռովմայու Նախկողոսին Քահանայապետակաջ իշխանութեանը նկատմամբ ունեցած կախումներնուն մէջ ոչ

եթէ էական, այլ և ոչ իսկ պատահական տարբերութիւն ունին և կրնան ունենալ — :

Ի՞նչ է արդեօք այն Քահանայապետին իշխանութիւնը. — միայն ունեւ զառաջնութիւն յեկեղեցի՞ն : Առաջին ըլլալէն ի՞նչ կախում յառաջ կուղայ : Ապա ուրեմն Փլորենտեան վճռոյն — Քահանայապետն Հռովմայ է Յաշորդ Նրանեւոյն Պետրոսի իշխանին Առաքելոյ և փոխանորդ Քրիստոսի, և համարէն եկեղեցւոյ Վրէժ և ամենայն Քրիստոնէից Հայր և Վարդապետ, որում 'ի Յիսուսէ Քրիստոսէ աւանդուած է իիսկի իշխանութիւն արածելոյ, ուղղելոյ և կառավարելոյ զընդհանուր Եկեղեցին — խօսքերը արդեօք Հռովմայ Քահանայապետին Պատրիարքական իշխանութեանը համար միայն ըսուած են, որոնց — Աբե-ե-ջի- լէն սորա-բէ-բէ — : Հռովմայ Եպիսկոպոսին իշխանութիւնը՝ ըսելուն իմաստը ի՞նչ է, արդեօք անիկա վերատեսչութեան պաշտօն մնէ կուղէ ըսել. և ոչ եթէ Կոնստանդնուպոլսոյ Եպիսկոպոսին և Երուսաղէմի իշխանութիւն 'ի վերայ համարէն եկեղեցւոյ միանգամայն և ուրոյն ուրոյն առեալ :

Ի զուր ուրեմն կը զրպարտէ Վեր. Միասերեան թէ Ակնարկութեան Հեղինակը մտքերը չբնութեւ կուղէ և կաշխատի : Ակնարկութեան Հեղինակին ըսածները հաստատեց ինքն իսկ առաւել քան զառաւել և շիտակը խօսելով Անիկա չէր կարծեր որ Պեր. Պաղանճեանին դրած տարբերութիւնը այսչափ մեծ և ընդարձակ է եղեր :

Եւ ցարդ իսկ՝ չենք կրնար դիւրաւ համոզուիլ որ Պեր. Պաղանճեան՝ զոնէ ըստ ամենայնի հաւանի՝ Քանի մը խօսք տետրակին հեղինակէն իր խօսքերուն տրուած մեկնութեանցը :

Միասերեան տարբերութիւն չի կայ և չի կրնար ըլլալ ըսելով՝ պիտոր կրնայ արդեօք դուրս ելլալ ուղղափառ վարդապետութեան և իր մէջը բացուած ահագին վիհը. — անկարելի բան : Մենք ցուցինք թէ իրօք էական տարբերութիւն կար վերջնական պատասխանւոյն մէջ, զոր առաւել քան զառաւել լայնցուցեր և խորացուցեր է ինքը :

Հոս կը լմննայ ինչ որ վերջնական տետրակին և Ակնարկութեան մէջ եղած վիճաբանութեան նիւթին ուղղակի կամ անուղղակի վերաբերութիւն մը ունի : Բայց որովհետեւ Վեր Միասերեան յուղուած խնդրոյն նիւթէն բոլորովին դուրս ուրիշ քանի մը դէպքեր և վկայութիւններ ալ ուղեր է մէջ բերել. վասն որոյ կարեւոր կը դատինք անոնց վրա համառօտ ակնարկութիւն մը ընել դործոյս Ներորդ մասին մէջ, ինչպէս խոստացած եմք 'ի Յառաջաբանութեան :

Վեր. Միասերեան Փլորենտեան ժողովը և անոր մեծահռչակ սրենհոգոսական վճիռը՝ քիչ մը առաջ տեղեկացնելին պէս՝ ձգելէն ետեւ, աճապարանօք կը դիմէ 'ի Բասիլէա իրեն նոր դիրք մը կազմելու, և կը յիշէ պատմական դէպք մը՝ որ բոլորովին դուրս է մէր խնդրէն։ — Չմոռնա՛ւ կըսէ այն վէճը, որ յիշուի ինչպէս էր Եւրոպայի Պապին և Պալէստինայի Տիեզերական Ժողովին հարց ձեռնարկը։ Բայց որչափ որ ուզէ ինքը ուրիշ կերպով նկարել յիշեալ դէպքը, պէտք է գիտնայ որ, նախ՝ նոյն ժողովը, Տիեզերական չէ. և երկրորդ հետեւեալն է անոր հանգամանքները։

Եւրոպայի Պապին 1431 առանձին կոնգրակով կոչեց նոյն ժողովը, բայց լսելով որ եկողները խիստ քիչնոր են և վախ կայ Հոստանց դարանակալութեանէն, միանգամայն ժողովքի հրաւիրեալ Յոյնք կը խնդրէին որ՝ Խաղիոյ Ժովեղերեայ քաղաքներէն մէկուն մէջ ըլլայ այն, վասնորոյ իր միտքը յայտնեց որ՝ կուղէր նոյն ժողովը փակել և ուրիշ մը բանալ ի Պոլսի։ Բասիլէանք ընդդիմացան պատճառանք պատճառելով թէ ժողովը օրինաւոր է կանոնական կերպով կոչուած ըլլալուն համար ևն։ Ուստի և երբոր յաջորդ տարւոյն սկիզբը փակման կոն-

գրակը հասաւ, հաստատ կեցան իրենց յամառութեանը մէջ։ Եւ թէպէտ բոլորը դեռ 14 եպիսկոպոսունք (ետքէն ատեն մը շատցաւ այս թիւը և դարձեալ նուազեցաւ) միայն ժողովուած էին, այսու ամենայնիւ համարձակեցան ժողովը շարունակելու, և մէջ բերելով Կոստանդեան ժողովոյն (1) մէկ վճիռը, (որ ուրիշ պարագայով և

(1) Կոստանդեան ժողովը 1414 ին վերջերը՝ գումարուելով, մինչեւ 1418 ին դէպ 'ի կէսը տեւած է. Մարտինոս Ե. Քահանայապետը վերջի չորս նիստերուն գահէնէն նստաւ, յորս Վելլեփի և Հուսի հերետիկոսական մոլորութիւնները երկու կոնգրակով կրկին դատապարտեց, ու եկեղեցին բարեկարգելու համար սահմանադրութիւններ հրատարակեց։ Իսկ այն սկզբունքներուն դէմ՝ զոր ոմանք ցձանձրոյթ կը կրկնէին հակառակ գերագոյն իշխանութեան Քահանայապետին. հետեւեալ հանդիսական որոշումն ըրաւ և վճռեց որ՝ — մէկու մը երբէք իշխանութիւն չի կրնար տրուել ուրիշ, որ Առաքելական Աթոռէն կարենայ ուրիշ տեղ մը բողոքել, կամ նոյն Աթոռին 'ի հաւատոյ տուած վճիռները մերժել, Վերջին նիստին մէջ հաստատեց ու օրինաւոր հրատարակեց՝ ինչ որ նոյն ժողովոյն մէջ հաւատոյ նիւթերու վրայօք և օրինաւոր կերպով (conciliariter) յառաջագոյն որոշուած էր։ Իսկ ինչ որ խռովայոյզ և աղմկալից գոտութիւններով, այս է՝ ապօրինաւոր կերպով (tumultualliter) առանձին խմբակներու մէջ, կամ եկեղեցական բարեկարգութեան նկատմամբ որոշուած էր՝ չի ճանչցաւ և չի հաստատեց։ Անոր համար Կոստանդեան ժողովը Մարտինոս Ե. բողոքէն հրաաարակուած սահմանադրութիւններուն կամ Անկէ հաստատուած մասնական որոշումներուն մէջ տիեզերական կը ճանչուի, իսկ ընդհանրապէս առեալ Տիեզերա-

ուրիշ իմաստով և առանձնական դումարման մը մէջ տրուած էր) կը կրկնէին զայն, շրջապատէ մը տալով անոր, ինչպէս պիտոր տեսնենք ետքը .

Խնդիրը երթալով փաստակար կերպարանք մը կառնուր, և խիթալի էր մեծ հերձուած մը . մանաւանդ որ աշխարհական իշխանք ալ միջամուխ էին ՚ի նպատտ Բասիլեանց, և ծանր պատճառներ և վտանգներ կը տաղնապէին զՔահանայապետը . որ թէ առ ահի մեծասատ սպառնալեաց և թէ յուսալով դարման մը ընել վերահաս չարեաց . ի տաղնապ ժամուն խոհեմութիւն դատեց զիջանիւ ի նորոգութիւն ժողովոյն, որ ինչպէս սկսաւ՝ նոյնպէս շարունակուի . բայց սակայն բնաւ ամենեւին տեղի չի տուաւ անոնց մոլար դրութեանը որով կուղէին Քահանայապետը Տիեզերական ժողովոյն ստորակարգել, ինչպէս կը զրէ ինքնին առ Փրանկիսկոս Փոսկարինի դուքս Վենետիոյ — Աւերի յանձն կառնուինք՝ կրտէ՛ այս Առաքելական Արժաւնապատուութիւնը և Մեր կեանքն ալ վրա դընել, քան թէ հաճութիւն տալ պատճառ և ըսկիզբն ըլլալու, որպէս զի Քահանայապետական Արժանապատուութիւնը և Առաքելական Աթոռոյն իշխանութիւնը ստորակարգուի ժողովոյ՝

կան չէ, և ոչ իսկ կը հաշուի ՚ի թիւ միւս (ԺԹ.) Տիեզերական ժողովոյ : Արդ այն վճիռը զոր ըստ Միասերեանի կը նորոգէին Բասիլեանք՝ գործ էր սոյն (կոստանդեան) ժողովոյ չորրորդ ճանապարհ դաժարմոնք :

» հակառակ ամենայն կանոնաց և օրինաց, որ ոչ
» երբեք եղած է առաջուց, ոչ Մեր Նախորդներ
» զէն մէկը ըրաւ և ոչ իսկ Անոնցմէ խնդրուած
» կայ — . (Ռայնալ. յամն 1433 . թիւ . 19 .) .
» Ուստի և նոյն նորոգութեան վճռովը յայտնի պայման
» դրած էր որ՝ — Յիշեալ ժողովը նախ վերցնէ
» ամենայն և իւրաքանչիւր արարք և դործք ընդ
» դէմ իշխանութեան իւրոյ (Քահանայապետին),
» և յետո իր նախկին վիճակին դառնայ — : (Կոնդակ
» նորոգութեան ժողովոյն՝ որուն սկիզբն է dudum) :
» Եւ երբոր Բասիլէա խրկեց Աբալաթիոյ Արքեպիս-
» կոպոսը — Որպէս զի ընդունի յետս կոչումն այնմ
» ամենայնի՝ զոր նոյն ժողովքը ըրեր կամ գործեր
» էր հակառակ իշխանութեան և ազատութեան
» Անձին իւրոյ և Առաքելական Աթոռոյն, չնոր-
» հեց բասիլեան ժողովոյն հարց՝ որ իրենց առա-
» ջին վիճակը դառնան, իբր թէ (ժողովոյն) լու-
» ծումը եղած չըլլար — . (Հարաուին ժող. Բասիլ-
» Հաւաք . 1587) : Եւ այս փոփոխութիւնը եղաւ,
» — Սիւնհոգոսը խոստմունք տալով, և իշխանք ապա-
» հովութիւն՝ որպէս զի պահուի իր Սրբութեան
» և Առաքելական Աթոռոյն պատիւը — . ինչպէս
» կը հաստատէ Թուրքերէմաթա ժամանակակից
» կարգինալը (Բով. զեկեղ. Գիրք. Բ. Գլ. Ը.) :

Եւ արդարեւ Բասիլեանք տակաւ զգաստանալով՝ յայտնի խոստմունքներ արուեցան՝ որպէս զի Քահանայապետին Անձին և իշխանութեան դէմ եղած թշնամական որոշմունքները արձանագրու-

Թեանց մէջէն ջնջուին և ոչնչացուին . և Քահա-
նայապետական փոխանորդները՝ արդեամբք ժողո-
վոյն գահերեցուլթիւնը ընեն : Այս կերպով բա-
րեկարգուելով ժողովը՝ կը յուսացուէր որ՝ իր կոչ-
մանը պատասխանէ : Բայց աւա՛ղ, որ քիչ տեւեց
այն բարի ակնկալութիւնը . և Բասիլեանք դարձ-
եալ իրենց առջի աղմկալից վիճակին դառնալով՝
կուղէին օրէնսդիր հանդիսանալ Քրիստոսի Փոխա-
նորդին և Եկեղեցւոյ Ղերադոյն Ռիւսոյն վրա : Քա-
հանայապետական փոխանորդները յայտնապէս դէմ
դրին յայն ժպրհողներուն՝ որք ընդ ամենայն էին
10 Եպիսկոպոսունք և 13. Աբբայք : Իսկ Եւգինէ-
ոս Ղ. տեսնելով որ՝ չէ հնար զանոնք կարգի և
ուղղութեան բերել, նոր կոնդակով մը ժողովը 'ի
Փերրարա փոխադրեց . և պատուիրեց իր փոխա-
նորդաց որ յետս դառնան , և հրաման ըրաւ ամե-
նուն 'ի մասնաւորի Բասիլէա գտնուողներուն՝ ընդ-
պատժով բանադրանաց և զրկման , որ 'ի պայմանեալ
միջոցի գումարուն 'ի Փերրարա , ուր յամի 1438.

(8. յունուար) բացուեցաւ ժողովը , և շուտ մը 160
Եպիսկոպոսունք ժողովեցան՝ որոց ոմանք Բասիլէ-
այէն եկած էին՝ հնազանդելով Քահանայապետա-
կան հրամանին :

Անդին՝ տակաւին Բասիլէա մնացողները իրենց
յամառութեան մէջ շարունակելով՝ կը ջանային նաև
զՅոյները իրենց կողմը որսալ : Բայց անոնք , ինչ-
պէս նաեւ բոլոր Արեւելիք (Յոյնք , Հայք , Ասոր-
բիք , Մարոնիք , Եւթովպացիք և Քաղղէացիք)

ըստ հռչակաւոր Ամբրոսեան Առածին . ՈՒՐ ՊԵՏ-
ՐՈՍ , ԱՆԴ ԵԿԵՂԵՑԻ (ubi Petrus , ibi Ecclesia) , ար-
համարհելով անոնց հրապոյրը՝ կը գիմէին անդ ('ի
Փերրարա և 'ի Փլորենտիա)՝ ուր կը գտնուէր Պետ-
րոս՝ յանձն յաջորդին իւրոյ Եւգինէոս Ղ. Քահա-
նայապետի , և ոչ անդ ('ի Բասիլէա)՝ ուր առանց
Պետրոսի կը կարծէին եկեղեցի մը կազմել :

Այս է ահա Բասիլէան ժողովոյն համառօտ
պատմութիւնը , որ օրինաւոր կերպով (այս է՝ կա-
նոնական հրաւիրմամբ Եւգինէոսի Ղ. ի) սկսելով՝
աղմկալից շփոթութեամբ առաջ գնաց . ետքէն բա-
րեկարգուելով՝ քիչ ատեն աղէկ ընթանալէն ետեւ՝
դարձեալ անկարգ գնացք մը ունեցաւ , վասնորոյ
և փոխադրուեցաւ 'ի Փերրարա և անկէց 'ի Փլորեն-
տիա . սակայն Բասիլէանք (ըստ մասին) չի հնա-
զանդելով այս փոփոխութեանը՝ երբոր իրենց խել-
քովը կը կարծէին շարունակել զայն՝ դարձաւ եղաւ
չարտօղով , հերձուածալէան , մուրհոսացի , և առանց ասիւն-
էն անուրէն :

Գալով նոյն ժողովոյ վճիռներուն . Եւգինէոս
Ղ. զանոնք չի հաստատեց , ինչպէս ինքնին վկայեց
նոյն Քահանայապետը Փլորենտեան ժողովոյն մէջ ,
ըսելով՝ — Իսկ մենք (Բասիլէան) ժողովոյն շարու-
նակութեանը հաւանեցանք , կամելով՝ որ շարու-
նակուի ինչպէս որ սկսած էր . բայց անոր վճիռները
չի հաստատեցին : — (Կարդ. Թուրքէքը . Բով. զԵկեղ.
Գիրք. Բ. Գլ. Ճ.) : Եւ ոչ այսչափ միայն , այլ և
նոյն Բասիլէան ժողովոյն՝ հակառակ իշխանութեան

Հռովմէական Քահանայապետին և Առաքելական Աթոռոյն տուած վճիռները և զայն՝ որով կուզէր հաստատել թէ Տիեզերւոյն ժողովը Քահանայապետին գերաւորն է, դատապարտեց հետեւեալ կերպով՝ ի Փլորենտեան ժողովի : — Նոյն նախագահութիւնները՝ ինչպէս վեր-
 րը ստորագրուած են՝ Բասիլեանց չարաչար իմաց-
 ուածոյն համեմատ, ինչպէս արդեամբք կը տես-
 նուի, իբրեւ հակառակ Սուրբ Գրոց և Ս. Հարց,
 և ճոպ շորին իսկ Կաթանդեսն ժողովն, իբրեւ ամբա-
 ղիշտ, դայթակղական, ինչպէս նաեւ յայտնի
 հերձիչ, և ամեն եկեղեցական կարգերը և Քը-
 ղիստոնէական Պետութիւնը վրդովեցու ձկտող,
 հաւանելով նորին սուրբ ժողովոյն (Փլորենտիոյ)՝
 կը դատապարտենք և կը հերքենք և դատապար-
 տեալ և հերքեալ կը հրատարակենք— (սահ-
 մանադր. Moyses vir Dei, 6. սեպտ. 1439 : Նոյն
 նախագահութիւնները դատապարտուեցան նաեւ
 Լատերանեան (Ե.) ժողովէն և հրատարակուեցան
 հերթաժողովն, ապառաճեցուցիչ և ախտաւոր (Նիստ.
 ԺԱ.) :

Միասերեան փոխանակ բոլոր պատմութիւնը աչ-
 քէ անցնելու գործին մէկ երեսը միայն կարգացեր
 է. հանգոյն Մակարայ Անտիոքացւոյ, թէ « ես
 զայն բանս միայն ժողովեցի ի գրոց Հարց (և Միա-
 սերեան ի պատմութենէ ժողովոյն Բասիլիոյ) որք
 իմոց խորհրդոց և կարծեաց օգնականք էին » : (Ակ-
 նարկ. եր 32.) : Եթէ Եւգինէոս Քահանայապետը
 ժամանակին ծանր պարագաները նկատելով խո-

հեմութիւն դատեց զի՝ ողութիւն մը ընել որ ժո-
 ղովը՝ իբր ոչ դադարեալ, առաջուան պէս շարու-
 նակէ . ասով Սատուածուսա իրեն աւանդուած իշխա-
 նութենէն չի մերկացաւ : Ուստի և երբոր դարձեալ
 պատշաճ դատեց, փոխադրեց ժողովը ի Փերրա-
 րա և ի Փլորենտիա, և սփիւռք աղգաց իրեն հը-
 նազանդեցան. հրամայեց նոյն Բասիլեանց եւս՝ որ
 թողլով յիշեալ քաղաքը՝ պայմանադրեալ ժամուն
 Փերրարա գան, և թէ՛ ով որ անսոյմէ՝ ժողովոյն
 յետս կոչուելէն ետեւ՝ Բասիլէա կենայ կամ ժո-
 ղովական դործոց մասնակցի՝ բանադրեալ ըլլայ, և
 զրկեալ յամենայն աստիճանէ ի պատուոյ և ի բա-
 րերարութեանց, և իբր հերձուածող և ապստամբ
 ընդ Կորխայ, Գադանայ և Աբիրոնի ըլլայ ի կո-
 բուստ յաւիտենական դատաստանի : Եւ դատա-
 պարտեց անոնց իբր ճշմարտութիւն հաւատոյ հը-
 րատարակած մուլար նախագահութիւնները, զորի-
 բնց երկրորդ նստին մէջ նորոգած էին, և երրորդ-
 ու երկստասաներորդ նիստերուն մէջ կրկնած, ինչ-
 պէս կը զրուցէ Միասերեան : Եթէ Սրբազան Քա-
 հանայապետը այդիսի իշխանութեան Գեր ճանչցուի-
 ինչպէս ասոնք ամենը ըրաւ՝ ոչ յառանձնութեան,
 և ոչ աղմկալից աղաղակներով և մոլեգին ապերասա-
 նութեամբ իբրեւ վճիռներուս. այլ ի Սուրբ Տիե-
 ղերական ժողովին Փլորենտիոյ, և — հաւանելով շորին
 Սեբյ ժողովն — : Արդեօք հոս ալ հուսկ ուրեմն պի-
 տոր համարձակի՝ ինքը՝ — Եւգինէոս Գ. Քահանայապե-
 տը Փլորենտիոյ Հարց Բերնովը այլաւի աշխարհեց — ըսե-

լու . ինչպէս Պիոս Թ . Քահանայապետին համար
ըսած է (եր . 16.) : Թողունք մէկ դի միւս աղճա-
տանքները :

Բայց արդարեւ՝ ի՞նչ պատճառաւ արդեօք
Միասերեան սոյն Բասիլեան ժողովքին դորձքերը
մէջ բերեր է : Վասնզի անիկա ոչ երբեք «բոյն եկե-
ղեցեաց , ոչ Սահմանն ի Արեւելեան եկեղեցւոյն և անոր
անդձանէի , անբռնաբարելի , անասկան ևն , ևն յատկու-
թեանցը և կամ անիջեան նորապետական գլխի անուան-
եալ , աթոռոց վրա բան մը խօսած է . ոչ Պարթե-
արեան անորոյ իշխանութեան «որոգելիքներ» նկատմամբ
զրոյցը մը ըրեր է . և ոչ իսկ Գեր . Պաշանճեանի
Փլորենտեան ժողովոյն ընծայած «տիտիկ» և «տիտարձ»
դաշնադրութեան վրայօք ձեռնադրութիւն մը կը մա-
տուցանէ : Ուրեմն ի՞նչ կրնայ ըլլալ Միասերեանի
նոյն դորձքերը յիշելուն պատճառը . ուրիշ բան չէ
արդարեւ , բայց եթէ ջանալ որչափ հնար է 'ի
նուազութիւն իշխանութեան Քահանայապետաց
Հռովմայ , հանդոյն Բասիլեան ժողովոյն՝ որ բա-
բի և բարձր նպատակի համար հրաւիրուած ըլլա-
լով՝ փոխանակ անոր համեմատ ընթանալու , յաւէտ
աշխատեցաւ 'ի վրաս և 'ի նուազութիւն Աստուա-
ծատուր իշխանութեան Քահանայապետաց . և հուսկ
ուրեմն 'ի չարաժողով փոխուեցաւ , և արժանապէս
դատապարտուեցան 'ի Փլորենտեան և 'ի Լատերան-
եան (Ե) ժողովոյ՝ անոր մոլար վարդապետութիւն-
ները : Միասերեան այսպիսի ժողովոյ մը դիմելով
յայտնի կընէ որ՝ իր վախճանը ազգային իրաւունք

պաշտպանել չէ , այլ դատապարտեալ նախա-
դասութիւնները նորոգել , Բայց լսենք և այն
զարմանալի հետեւութիւնը զոր ինքը կը հանէ
յիշեալ ժողովոյն դորձքերէն . — ուրեմն ասոնց ա-
» մենքը միանգամայն կը հաստատեն մեզի եթէ , եկեղեցոյ մէջ
» թէ որ Քահանայապետական իշխանութիւն կայ , կան նաև
» Տիեզերական ժողովք և Եպիսկոպոսական և Պատրիարքական
» իշխանութիւնք . « Եւ զորս ետ Աստուած յեկեղեցոյ այս
» են , նախ՝ զառաքեալս , երկրորդ՝ զմարգարէս , երրորդ
» զվարդապետս , ապա զօրութիւն ևն . » — (Ղ . Կոր . ԺԲ . 28) :

Նոր բան , այս է եղեր իր բոլոր թնդմանց ,
դրնդմանց և դռնչմանց հետեւութիւնը . պարապ
աշխատութիւն , և անօգուտ ժամանակ վատնել ,
Այո՛ կայ յեկեղեցոյ Քահանայապետական իշխա-
նութիւն , կայ Եպիսկոպոսութիւն , կայ Տիեզե-
րական ժողովք , և նաեւ Պատրիարքութիւն . ո՞վ
ուրացեր է զասոնք : Բայց զիտնայ Միասերեան որ
Բասիլեանք Պատրիարքութեան վրա խօսք չեն ը-
րած . և Կորնթացոց թղթէն առած վկայութիւնը
բոլորովին անյարմար է հոս տեղ . և Քիւնկ + Վ
Աստուածաբանին խօսքն ալ՝ բոլորովին անտեղի և
պարունակող մոլար վարդապետութեան և դատա-
պարտեալ նախադասութեան , ինչպէս տեսանք (մա-
սըն Բ . Յօդ . Ա .) . և համառօտ , իր խօսքերը հոս բռ-
լորովին իրենց կապը և կապակցութիւնը կորսն-
ցուցեր են . ցաւա՛լի բան : Արդարեւ կը ցաւինք ,
տեսնելով թէ՛ յուզմունքը և տագնապը շփոթեր
են իր դաղափարները , որով խօսելի և դատա-
պարտեալ վարդապետութիւնները՝ Սուրբ զրոյց

խօսքերուն հետ իրար անցնելով ինքնահնար և բռն-
նազրօսեալ հետեւութիւններ հանելու կը նկրտի,
և կուզէ (մեր հասկոյածին համեմատ) ըսել որ՝
Հռովմէական եկեղեցին կամ Հռովմէական վար-
դապետութիւնը, Քահանայապետական իշխանու-
թեանէ դուրս փոխարկական իշխանութիւններ միայն իր հան-
ձնը՝ մերժելով յարող իւրեանց իշխանութիւնները, և ասով
յօրս աշխարհներ շնչելով կը յիշէ Սաքեւեան, Եւտի-
քական և Միակամագաւան հերետիկոսաց շիթութու-
թիւնները:

Բայց իւրեանց իշխանութիւններ ըսելով՝ եթէ իրօք
կարգաւոր իշխանութիւնը կիմանայ, այս է՝ Նպիտ-
կոպոսականը, ի դուր կը զրպարտէ. բաւական էր
իրեն ընթեռնուլ Վատիկանեան ժողովոյն վճիռը, և
ասա նոյն ընդ նոյն կը տեսնէր իր մեծ սխալմուն-
քը: Բերենք հոս զայն — Այլ քաւ լիցի ասել՝ թէ
«սոյն այս ծայրագոյն Քահանայապետին իշխանու-
թիւն մնաս ինչ գործիցէ այնմ Եպիսկոպոսական ԿՍՐ»
«ԳԱՒՈՐ և անօրին իշխանութեան երաւոյնութեան, ու
«ըով Նպիտկոպոսականը՝ որք եղեալք ի Հոգւոյն
«Սրբոյ յաջորդեցին ի տեղի Սաքեւելոց, իբրեւ
«ճշմարիտ հովիւք զի հոգս նոցա զյանձնեալ
«Հօտս իւրաքանչիւր ոք զիւրն հովուեն և կառա-
«վարեն, նա՛ զի զայս իշխանութիւն նոցա գերա-
«դոյն և ընդհանուր Հովիւն (Քահանայապետն) —
«հաստատէ, զօրացուցանէ և պաշտպանէ — ևն:
(Ժող. Վատիկ. նիստ. Գ. Գլ. Գ.): Հասկցա՞ւ
հիմա ըրած զրպարտութեան ստութիւնը և անի-

բաւութիւնը: Սակայն եթէ իւրեանց իշխանութիւն-
ներով կուզէ իմանալ նաեւ Պատրիարքական, Մետ-
րոպոլիտական ևն իշխանութիւնները, կը վրիպի և
կը մոլորի. որովհետեւ անոնք իբր եկեղեցական
սահմանադրութիւն՝ չեն իւրեանց:

Ուստի Սաքեւեանց Եւտիքականաց և Միակա-
մեայց պէս շիթութոյը չէ թէ Հռովմէական Եկեղե-
ցին և անոր մէջ անարար պահած սարք վարդապետ-
ութիւն է, այլ ինքն Միասերեան և որոնք իրեն պէս
կը խորհին:

Միասերեան յախուռն յառաջ վարելով իր
խօսքը կը յիշէ նաեւ հատուած մը ներկայ Սրբա-
ղան Քահանայապետին յամի 1848. առ Արեւել-
եայս ուղղած շրջաբերականէն (որ կըսուի in sup-
rema), յուսալով դուցէ նպաստ մը գտնել: Բայց
իր հանել ուղած հետեւութեան որչափ անդէպ և
անհիմն ըլլալը իմանալու համար՝ բաւական է միայն
ընթեռնուլ յիշեալ հատուածը (ըստ ճիշդ և հա-
րազատ թարգմանութեան)՝ որ է այս — Ձեր վրա
«ուրիշ բեռն չենք դնել (կը խօսի Քահանայա-
«պետը առ չմիացեալ Արեւելեայս), բայց եթէ
«սա կարեւոր եղածները, այս է՝ որ ի միութիւն
«դառնալով ՀԱՄԱՅՆՈՒԹԵԱՆ ՄԵՋԻ ՀԵՏ ի դաւանու-
«թիւն ճշմարիտ հաւատոյ, զոր ունի և կուսուցա-
«նէ կաթողիկէ Եկեղեցին, և այս Եկեղեցւոյ ու
«սոյն Պետրոսի Գերագոյն Աթուոյն հետ հաղոր-
«դութիւն պահէք: Իսկ ձեր նուիրական ծեփում
«մերժեցիւնք պահուին, դուրս ձգելով միայն

« զանոնք՝ որ գուցէ յիշեալ բաժանման ատենը
 « սպրդած ըլլան հակառակ նոյն կաթողիկէ հա-
 « ւատոց և միութեան — : Հոս ալ՝ ինչպէս Բենե-
 գիկտոս ԺՊ րորդէ առնուած հատուածին մէջ (տես
 եր . 10 . ևն .) խօսքը ծէսի վրա է , իսկ Միասեր-
 եանց բնտուածը ծէսերէն աւելի ծանր և կենսական բաներո-
 ւ որբերութիւններէն վրա կը կայանայ (վերջ . Պիս .
 եր . 5 .) . սրուն հետքն անգամ չի գտնուիր բերուած
 վկայութեան մէջ : Բայց տես թէ որպիսի՞ վրիպակ
 և մոլոր հետեւութիւն կը հանէ անկէց ինքը — Ե-
 « յիշուի՝ կրօնէ՝ այս էր եկեղեցւոյ միութեան սահմանը ,
 « ընդհանուր եկեղեցւոյ հետ համաձայնիլ ՚ի ճշմարիտ դաւա-
 « նութեան , և եկեղեցւոյ հետ յիւրում կարգի հաղորդել — :
 Ոչ . ասիկա չէ Սրբազան Քահանայապետին ըսածը՝
 ինչպէս յայտնի է անոր խօսքէն , որ կրօն թէ՛ — Դ-
 չի հետ համայնի — , և չկայ բնաւ տարբերութիւն
 մը Սրբոր այս՝ և հետեւեալ կոնգակոց մէջ . բա-
 ւական է մտադիրը ընթեռնուլ զանոնք :

Միասերեան իր անկապ խօսքը շարունակե-
 լով ինքնահնար ենթացութիւն մը կընէ , իբր
 թէ մարդու Աստուածական բնութեան յատկու-
 թիւն սեփականուած ըլլայ (չիտակը չի կրցանք ճշգիւ
 իմանալ թէ ինչ կուզէ ըսել հոս) , և կը յաւեր-
 շուայլել անխնայ շարաւար հայհոյութիւն , կապալադութիւն ,
 հերքիչութիւն , և հերքումնոյն բառերը : Արդեօք
 ո՞րու դէմ . . . իրեն միայն է գիտելի : Եւ
 հոսով ուրեմն կը վերջացնէ իր բանի ճշմարիտը , ըսե-
 լով — Ուստի Հոսի (Քաղաքը) և Հոսիայ Քահանա-

« յաւերքը ըստ Փրօքնտեան ժողովոյն ունին միայն դաւաճութիւն
 « յեկեղեցին , ըստ այն՝ որբաւոր , որ ՚ի գործն ճիշդութեան յ-
 « դէպ և ՚ի սրբաշուն կանոնն բովանդատի — : Փրօքնտեան
 վճռոյն այս կերպ չըլլալով՝ լիովին ցուցինք ՚ի մասն
 Բ . և մէջ բերինք զայն յեր . 82 . բայց ինքը այս
 իր ինքնահնար ճեւը կանուանէ — Ուղղութեան հասարակ
 և դաւաճութիւն , յորմէ՝ կրօնէ՝ ոչ որ կրնայ խախտել , թէ
 և յերկնից հրեշտակ ըլլոյ — . և այսպէս լիովին կը հաս-
 տատէ մեր ըսածը (յԱկնարկութեան եր . 29 .) :
 Գեր Պաղանճեան — Դ-յն իբր Պապ և իբր ընդհանուր
 եկեղեցւոյ նախագահ կը ճանչնար և կը պատուէր — իսկ
 Վեր . Միասերեան անկէ առաջ երթալով՝ կրօն ,
 թէ — Հոսովայ Քահանայապետը ունի միայն զառաջնութիւն
 յեկեղեցին — ուստի կը հաստատէ առաւել քան զա-
 ռաւել զայն , զոր իր տետրակին սկիզբը կուզէր
 ժխտել կէր իրորման և հիշ . շնորհիւն անուանելով :
 Եւ ոչ այսչափ միայն՝ այլ և կը համարձակի յանդու-
 դըն ժպրհութեամբ այլազէ աւերաբանութիւն անուանելու
 Վատիկանեան Տիեզերական Սուրբ սիւնհոգոսին
 վճիռները , որպէս թէ եկեղեցւոյ Գերագոյն Գլու-
 ին հակառակ խոստմանն Քրիստոսի աւանդաւորի հ-
 ասար և ընդ նմա բոլոր եկեղեցին Քրիստոսի , և
 Միասերեան մը միայն մնաց ուղղափառ հաւատքը
 և դաւանութիւնը յայտնելու :

Այսպէս ահա ինքնին իսկ յայտնաբարբառ կը
 քարոզեն եթէ Աղգային իրաւանց և սովորութեանց
 պաշտպանութիւն ըսուածը՝ դարձուած մըն է բա-
 նից և կեղծ պատրուակ մը՝ առ ՚ի պատրել զբարե-

միտս . իսկ բուն նպատակն է մաքառիլ ընդդէմ
Աստուածաւանդ իշխանութեան Քահանայապետին
Հռովմայ՝ ինչպէս յայտնի կը տեսնուի մինչեւ ցայս
վայր գրուածներով : Բայց պէտք է մտքէ չի հանել
Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ անդարձ վճիռը
— Ամենայն ուր ընդ հարցի ընդ վէմն ընդ այս փըշ-
րեսցի , և յոյր վերայ անկցի հոսեացէ զնա — (Ղուկ.
Ի. 18.) . իննեւտասն դարու պատմութիւնը կը հա-
ւաստէ մեզի այս զարմանալի խօսքին սոսկալի հե-
ռեւութիւնները :

ԱԿՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ՀԵՂԻՆԱԿԸ

U. 2.

№ 4773

